

Najraniji ćirilski dokumenti Nadbiskupskog arhiva u Splitu

Katić, Lovre

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:376198>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest

Ivana Lučića 3

Lovre Katić

NAJRANIJI ĆIRILSKI DOKUMENTI NADBISKUPSKOG ARHIVA U SPLITU

Diplomski rad

Mentor:

dr. sc. Tomislav Galović

Zagreb, veljača 2023.

Sadržaj

Uvod.....	2
Povijest i osobine ćirilskog pisma.....	4
Paleografsko jezične karakteristike ćirilice na prostoru RH.....	11
Točke razdvajanja „istočne” od „zapadne” ćirilice.....	13
Brojevni sustav ćirilice u Hrvatskoj.....	17
Pregled transkripcijskih i transliteracijskih sustava.....	18
Povijest Nadbiskupskog arhiva u Splitu i organizacija građe.....	20
Splitski Kaptol i njegov arhiv.....	21
Ćirilična građa Nadbiskupskog arhiva u Splitu.....	22
Paleografsko-diplomatička analiza korpusa dokumenata.....	23
Jezična analiza.....	26
Povijesna analiza.....	29
Zaključak.....	37
Sažetak.....	38
Summary.....	38
Bibliografija.....	40
Primarni izvori.....	40
Primarni izvori na internetu.....	41
Sekundarna literatura na internetu.....	42
Sekundarna literatura.....	43
Prilozi.....	51
Prilog 1. Transkripcije.....	51
Prilog 2. Rječnik manje poznatih i nepoznatih riječi.....	79
Prilog 3. Tablica posjeda crkve svete Marije od Žrnovnice iz dokumenta KAS 19, l. 214.....	85
Prilog 4. Slikovni prilozi.....	86

Uvod

U diplomskome radu obradit ćemo ćirilsku građu bogate arhivske zbirke današnjega Nadbiskupskoga arhiva, s posebnim osvrtom na dokumente Kaptolskoga arhiva. Rad će se sastojati od više tematskih cjelina. U prvome dijelu pobliže ćemo se pozabaviti pitanjem ćirilčne pismenosti na području jugoistočne Europe i njenom odnosu naspram hrvatske ćirilčne građe. Posvetit ćemo se nekim prijepornim pitanjima, kao što su naziv i odrednice hrvatske, tj. bosaničke ili „zapadne”, ćirilice u odnosu prema drugim, napose srpskoj ili „istočnoj”, ćirilskoj pismenosti. Prikazat ćemo također stanje sačuvanosti ćirilске srednjovjekovne pismenosti, što je uglavnom bila jedna od glavnih polaznih točki istraživanja korpusa Nadbiskupskog arhiva.

Nadalje ćemo, u drugom dijelu rada, pobliže prikazati historijat Nadbiskupskoga i Kaptolskoga arhiva splitske biskupije, veću pozornost usmjeravajući prema građi pisanoj ćirilicom unutar Kaptolskog arhiva. Naime, iako se obje zbirke danas nalaze unutar iste krovne institucije, Nadbiskupskog arhiva u Splitu, one su tokom svog djelatnog vijeka sve do 19. stoljeća čuvane odvojena jedna od druge stoga su im sudbine bile zamjetno drugačije, od čega je unutar Kaptolskog arhiva sačuvana puno starija građa.

Naglasak trećeg dijela rada će biti obrada korpusa dokumenata koji je nastao do sredine 17. stoljeća. Na taj korpus smo se usredotočili budući da pruža najbolji pregled različitih vrsta dokumenata prisutnih na području srednje Dalmacije iz vremena srednjeg i ranog novog vijeka. Jedina znatnija neobrađena cjelina su ćirilčni dokumenti mletačke uprave u Dalmaciji, no budući da su sličnih dokumenata već prethodno objavljivani, kao npr. u radovima Milka Brkovića, te bi se njihovim uvrštavanjem, budući da se radi o dokumentima kraja 17. i početka 18. stoljeća znatno povećao korpus dokumenata koje je potrebno obraditi. Zbog toga smo odlučili da ih možemo izostaviti iz pregleda. Štoviše među obrađenim dokumentima pronašao se jedan zapis talijanskim jezikom napisan od strane mletačkog kapetana grada Splita tako da smo njime donekle pokrili i mletačku sastavnicu. Dokumenti će biti predstavljeni iz više perspektiva: jezične, diplomatske i historijske. Naglasak povijesne analize će počivati na tome da se pruže relevantne informacije o pojedincima iz korpusa u usporedbi s drugim objavljenim i neobjavljenim arhivskim dokumentima RH.

Ćetvrti i posljednji dio rada sastojat će se od niza priloga, od kojeg će najveći dio zauzimati transkripcija i transliteracija dokumenata obrađenih u trećem dijelu rada. Odlučili smo se na takav dvojni pristup izdavanju budući da dosad sličnog pristupa nije bilo. Dokumenti su uglavnom

objavljeni ili u čistoj ćirilichnoj transkripciji, poput Bogišćiceve zbirke, ili u transliteraciji razlićitih pristupa. Mi smo transliteraciji pristupili prema naputcima koje je predložio Ivan Botica pri objavljivanju ćirilichnih isprava Hrvatskog državnoga arhiva budući da predstavlja najbolji kompromis između doslovne transliteracije znak za znak i interpretativnih pristupa. Nadamo se da će ovakav pristup olakšati daljnje bavljenje dokumentima pisanim ćirilicom. Osim transkripcije priložit ćemo manje priloge poput rječnika nepoznatih ili manje poznatih pojmova, pregleda zemljišne imovine crkve Gospe od Źrnovnice te slikovne priloge koji će omogućiti provjeru, ali i mogućnost učenja ćitanja ćirilichnih dokumenata s područja srednje Dalmacije.

Povijest i osobine ćirilskog pisma

Iako se danas službeno upotrebljava samo u BiH, Bugarskoj, Crnoj Gori, Kosovu, Sjevernoj Makedoniji te Srbiji, ćirilica je povijesno bila puno raširenija na području JI Europe. Koristila se na čitavom istočnom Jadranu sve do Istre, Rumunjskoj te slavenofonim područjima Grčke.

Prapočela ćirilice se povezuju sa sljedbenicima ćirilometodovske misije. Najstariji sačuvani spomenici potječu iz 10. i 11. stoljeća, jedino bi starijima mogli biti grafiti datirani u 9. stoljeće.¹ Iz Bugarske se proširila dalje po ostatku prostora JI Europe, a dolazak u Hrvatsku se veže s komnenovskim osvajanjem prostora Srbije, Bosne i Hercegovine i Hrvatske.² U Hrvatskoj u obliku koji organski potječe od ove srednjovjekovne ćirilice opstaje do u 20. stoljeće, s vrhuncem u 18. stoljeću.³

Tokom ovoga dugoga trajanja na širokom prostoru pod različitim unutarnjim i vanjskim utjecajima razvilo se mnoštvo slovnomorfološki i ortografski različitih (pod)tipova ćirilice s velikim brojem idiosinkratičkih stilova pisanja.

Do danas sintetskih pogleda na ovu pismenost, izuzev već naslovom tendenciozne knjige Petra Đorđića, „Istorija srpske ćirilice”, nema. Svi drugi opsežniji radovi koji se bave tematikom ćirilice u JI Europi obrađuju specifične slučajeve, bilo određene geografski ili kulturno-povijesno, unutar kompleksa ćirilске pismenosti.

Ono na što bismo prvenstveno htjeli ukazati ovom digresijom jest to da koliko god se trudili nemoguće je ukalupiti svu ćiriličnu građu u naziv zgodno određen samo jednim atributom. Bilo koji atribut automatski otvara prostor tendencioznosti i arbitrarno definiranim granicama u prostoru, vremenu i korpusu koje zahvaća. Tim više što tko god se zagleda dublje u literaturu nigdje neće naići na ujednačenu definiciju točno što obuhvaća naprimjer naziv „zapadna”, „hrvatska” ili „bosanska” ćirilica/bosančica. U jednom trenu su „hrvatska” i „bosanska” ćirilica katoličke,⁴ u drugom se njome služe muslimani, koji su često zgodno karakterizirani kao Hrvati,⁵ a

1 Nicolina Trunte, *Staroslavenska riječ: gramatika starocrkvenoslavenskog jezika: staroslavenski tekstovi: staroslavensko nasljeđe u Hrvata* (Zagreb: Alfa, 2021), 134-135.

2 Ibid, XIX. Vladimir Sokol, “Posljednji otkriveni glagoljski natpisi u Vinodolu i nastanak hrvatske ćirilice i tzv. Crkve bosanske,” u: „Az grišni diak Branko pridičkom Fučić”: *Radovi međunarodnoga znanstvenog skupa o životu i djelu akademika Branka Fučića* (1920.–1999.), ur.. Tomislav Galović (Zagreb: HAZU, 2011.), str. 628-631.

3 Benedikta Zelić-Bučan, *Bosančica ili hrvatska ćirilica u srednjoj Dalmaciji* (Split: Državni arhiv, 2000), 21. Da je vrhunac u 18. stoljeću govori i množina dokumenata sačuvanih iz toga perioda. U 19. stoljeću znatno opada broj dokumenata.

4 Trunte 2021, XIX.

5 Zelić-Bučan 2000, 15. Naravno postoji ljudi koji su se identificirali kao Hrvati u osmanskome ambijentu, a nisu bili katolicima, ali ti su autoidentifikacije toliko rijetke i neobrazložene da bi baziranje čisto na njima bilo više nego upitno.

opet se onda u pravilo u potpunosti isključuju dokumenti i rukopisi koji pokazuju znatne odlike onoga što se smatra „zapadnom”, „hrvatskom” ili „bosanskom” ćirilicom, zato što su pisani crkvenoslavenizirano te od strane pravoslavnih.⁶

Termini s nacionalnim ili konfesionalnim predznakom nisu inherentno loši kad se radi o prostorno ili vremenski ograničenoj građi. Njihova najveća mana je sprječavanje mogućnosti shvaćanja procesa koji mogu biti dublji nego što oni dopuštaju. Isto vrijedi i za inkluzivne modele poput Đorđićeva u kojem sve postaje srpsko te ekskluzivne modele u kojima bi se određivala po granicama današnjeg raspostiranja određenih etniciteta ili državnih granica.

Naravno zbog lakoće snalaženja u silnoj građi, posebice kada se obrađuju specifična geografska i prostorno ograničena područja korištenje opisnih pridjeva, pa čak nacionalno ili konfesionalno definiranih nije loša ideja za pobliže definiranje tipova ćirilice u JI Europi, no onda je nužno točno objasniti zašto se upravo taj naziv koristi i na čemu se zasniva njegova uporaba.

U povijesti ćiriličnog pisanja javljaju se 3 glavna tipa pisma određena smještajem slova unutar linije pisanja te elementima poput kurzivnosti, spajanja slova, itd. Ti tipovi su ustav, polustav i kurziv/skoropis.⁷ Ustav je kao pismo obilježen pisanjem unutar dvije slovne crte, no kao što je zamijećeno već od strane ruskih arheografa 19. i 20. stoljeća,⁸ nemoguće je točno definirati razlike između ustava i poluustava s obzirom na probijanje osnovnih slovnih crta budući da se zarana nalaze razni slovni oblici koji probijaju dvije osnovne crte pisanja.⁹ Poluustavom se naziva mnoštvo različitih varijanti ćirilice, kao što smo rekli ponekad i teško razlučivih od ustava. Ono što možemo istaknuti kao općenitu tendenciju poluustava jest izlazak izvan osnovnih slovnih crta te posljedična minuskulizacija slova.¹⁰ Unutar ćirilične baštine JI Europe javlja se specifično poslovno pismo, diplomatska minuskula, koja paleografski zauzima prostor između poluustava i pravog kurziva. Ovaj tip ćirilskog pisma najviše je posvjedočen u dokumentima dubrovačkog

6 Rijetki su autori koji uopće spominju pravoslavce u analize ćirilične pismenosti u kontekstu kojeg i mi obrađujemo. Zvonimir Kulundžić, *Knjiga o knjizi. Sv. 1, Historija pisama, materijala i instrumenata za pisanje* (Zagreb: Školska knjiga, 1951), str. 584-585; Kristian Paskojević, „Razvojni procesi diplomatske ćiriličke minuskule u dokumentima dubrovačke kancelarije” (PhD dissertation, FFZG, Zagreb, 2018), 4. Usporedbe radi, Petar Đorđić, *Istorija srpske ćirilice : paleografsko-filološki prilozi*, 3. izd. (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1990), str. 361, Slika 160 i str. 439, Slika 243. Da ne spominjemo slučajeve poput pisma igumana Josifa Bečića Kongregaciji za širenje vjere. Miloslav Džoković, „Igumen Josif iz manastira Gradište”, u: *Gradište - manastir u Paštrovićima*, ur. Katarina Mitrović i Dušan Medin (Buljarica: Manastir Gradište, 2020.) str. 167; poslanice Epifanija Stepanovića papi, Mile Bogović, *Katolička crkva i pravoslavlje u Dalmaciji: za vrijeme mletačke vladavine* (Zagreb : Kršćanska sadašnjost: Školska knjiga, 1993), sl. 1 i 2. ili biješkama u rukopisu NLR, Gilferding 31, unutarnji listovi korica, prije l. 1 i nakon l. 123, te mnogi drugi slični primjeri o kojima ćemo još dalje.

7 Osim ovih termina korišteni su i brojni drugi termini, te drugačije podjele. Klasična rasprava je polemika Vladimira Mošina, „Metodološke bilješke o tipovima pisma u ćirilici”, *Slovo : časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu* 15-16 (1965). O terminologiji u kontekstu dubrovačke ćirilične dionice. Paskojević, 2018, 16.

8 Mošin 1965, 155.; Paskojević 2018, 15.

9 Primjeri takvih slova Trunte 2021, 141.

10 Koliko je problematično pitanje poluustava kao pisma Mošin 1965, 164-174, posebno str. 169.

arhiva.¹¹ Iz diplomatske minuskule na području njezina utjecaja razvio se niz brzopisa tokom ranog novog vijeka.¹² Njihov broj se sasvim prirodno, uslijed izostanak standardizacije, tokom vremena samo povećavao, te su razlike između različitih podtipova postale sve izraženije. U slučaju tih novovjekovnih podtipova određivanje prema konfesionalnom, narodnom i regionalnom ključu, kao što smo već naznačili, može biti posve smisleno u kontekstu moderne znanstvene analize, no dakako treba biti pažljiv, budući da su se neki oblici upotrebljavali na širim područjima, među različitim ljudima za koje je u predmodernu vrijeme teško kategorički govoriti da pripadaju određenom „narodu” ili vjeri, osim ako nemamo dodatne koroboracije. Dosad su slabo istraženi s paleografskog stajališta slučajevi u kojima je jedan autor koristio više tipova pisma za različite upotrebe, posebice bi zanimljivo bilo istraživanje autora pravoslavnog podrijetla koji su pisali kurzivom, ali i knjiškim rukama.¹³

Kod razdiobe na podtipove još vrijedi u velikoj mjeri stara Berčićeva podjela na ćirilicu: „u Bosni, u Splitskih Poljicah, u Dubrovniku”.¹⁴ Naravno ta podjela je donekle problematična, budući da Berčić u istu grupaciju stavlja sve ćirilične dokumente u Bosni, među kojima se vidi razlike između barem 2 veća tipa brzopisa. To su dokumenti osmanskih centralnih i pokrajnih vlasti, koji su pisani specifičnim, izuzetno idiosinkratičnim, tipom brzopisa za kojeg se kao naziv koristi „bosančica”, ali i „begovica” prema imenu danom od strane njegovih korisnika.¹⁵ Drugačiju su ćirilicu koristili katolici, prije svega franjevci, u Bosni. Taj brzopis je genetski povezan s ćirilicom koja se koristila na području Dalmacije te kasnije Slavonije. Tomu se nije čuditi budući da je franjevačka provincija Bosna Srebrena sve do 1735. (nastanak Provincije Presvetoga Otkupitelja) i 1757. (nastanak Provincije sv. Ivana Kapistrana) u sebi uključivala dijelove Dalmacije, Slavonije i Ugarske.¹⁶ Također ćirilica „Splitskih Poljicah”, nije isključivo korištena na području Poljica, iako je tamo korištena najintezivnije i najduže. Korištena je također na otoku Braču, u pisarnicama

11 Paskojević 2018, 14.

12 O kriterijima definiranja kurziva ibid, 15-16. O problematici prelaska iz minuskule u kurziv također kod Lejla Nakaš, *Jezik i grafija krajišničkih pisama* (Sarajevo: Slavistički komitet, 2010), 17-26.

13 Takih slučajeva postoji zabilježeno na području JI Europe. Thorvi Eckhardt navodi primjer Irmologija Kiprijana Račanina iz 1700. Thorvi Eckhardt, *Azbuka: Versuch einer Einführung in das Studium der slavische Paläographie* (Wien: Böhlau Verlag, 1989), Tafel X, str. 142-143. Mi smo pronašli primjere iz zografskog manastira: Hristo Kodov, Božidar Rajkov, Stefan Kožudarov, *Opisi na slavjanskite r'kopisi v bibliotekata na zografskija manastir v Sveta gora: Tom I* (Sofija: D'ržavno izdavatelstvo, 1985), str. Tabla XXV i XXVI, str. 136-137. Radi se o prijepisu psaltira od pisara Avrama Dimitrijeviča godine 1669.

14 Ivan Berčić, *Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni za čitanje crkvenih knjig* (Prag: Tisak c.k dvorne tiskarnice sinov Bogumila Haase, 1860), 70.

15 Muhamed Hadžijahić, “Građa o posljednjim ostacima bosančice u nas”, *Anali Gazi Husrev-Begove biblioteke* 11-12 (1985), 106. Begovicom se naziva budući da je ostala kao glavni način pismenoga izražavanja kod žena unutar bosanskih begovskih obitelji. Zbog toga se begovica nazivala i „ženskim pismom.” <https://federalna.ba/u-gazi-husrev-begovom-hanikahu-predstavljena-majkina-pisma-2p9fa>, pristupljeno 10. 2. 2023.

16 “Bosna Srebrena”. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 8. 12. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=8919>>.

Mletačke Republike, među klerom sjeverne i srednje Dalmacije te rijetkim pismenim laicima.¹⁷ U Dubrovniku je također vidljivo više različitih pisarskih uzusa u ćirilici, posebice se vide razlike u 16. i 17. stoljeće, u koja se smještaju knjiško minuskulni rukopisi poput *Libra od mnozijek razloga*,¹⁸ ali i primjeri brzopisa, poput oporuke iz 1573, koju ćemo dolje obrađivati, ili razni drugi dubrovački spomenici objavljeni kod Đorđića.¹⁹ Naravno treba uzimati u obzir, kao što ćemo vidjeti s poljičkim dokumentima u našem radu, da se i podtipovi brzopisa tokom korištenja razvijaju, posebice u pogledu ortografije te da bi se onda mogli uvesti i termini koji bi pobliže određivali stadije u razvoju brzopisne ćirilske pismenosti.²⁰

Shodno rečenome u promatranju povijesti ćirilice zbog praktičnosti ograničit ćemo se uglavnom na pojave zabilježene na prostoru današnje Republike Hrvatske s ekskursima u druga područja onda kada želimo ukazati na sličnosti ili razlike.

Povijest ćirilice na hrvatskom povijesnom prostoru usko je povezana s poviješću glagoljske pismenosti. Prvim se znacima ćirilice smatraju neka slova upotrebljena na Bašćanskoj ploči, Plastovskom natpisu, Kninskom natpisu te Supetarskom ulomku.²¹ Najstariji primjeri pouzdano datiranih tekstova napisanih u potpunosti na ćirilici su Povaljski prag iz 1180. godine i njemu pripadajuća Povaljska listina iz 1184., sačuvana u prijepisu iz 1250. godine.²² Tokom 13. i 14. stoljeća uporaba ćirilice je uzjačala. Iako su natpisi proizvedeni u znatno manjem broju nego u obližnjoj BiH,²³ znatan ostaje broj sačuvanih dokumenata pisanih diplomatskom minuskulom, najviše onih pisanih u dubrovačkoj slavenskoj kancelariji te srpskim i bosanskim vladarskim i plemenitaškim kancelarijama, koje se danas uglavnom čuvaju u Državnom arhivu u Dubrovniku.²⁴

17 Npr. u sjevernoj Dalmaciji s područja Ninske biskupije je sačuvano više ćiriličnih dokumenata. Ivica Vigato, Grozdana Franov-Živković i Ivica Vigato, „Glagolitic documents concerning visitations of Nin Bishops in the 17th and 18th centuries” u: *Empowering the Visibility of Croatian Cultural Heritage through the Digital Humanities*, ur. Marijana Tomić, Mirna Willer i Nives Tomašević (Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2020), str. 207, Grozdana Franov-Živković, „Naredba ninskog biskupa Franciska Grasija pisana hrvatskom ćirilicom za sastanak župnika Ninske biskupije 1669. godine”, *Baščina* 20 (2019), str. 22-23. Među njima i neki tropismeni (!) na latinici (talijanski), te glagoljica i ćirilica. Grozdana Franov-Živković et al., *Glagoljski spisi ninske biskupije 1634.-1750.* (Zadar: Stalna izložba crkvene umjetnosti, Sveučilište u Zadru, 2020), str. 198-199.

18 Više o *Libru*, njegovim pisarima u: Mateo Žagar, ur., *Libro od mnozijek razloga*, (Zagreb: Matica Hrvatska, 2020), str. 62-76.

19 Npr. Đorđić 1990, str. 437, slika 241., str. 439, slika 243, te drugi.

20 Za Poljica je na osnovu pravopisa već Mošin dijelio rukopise na one pisane starim i novim pravopisom. Vladimir Mošin, *Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije: knjiga I* (Zagreb: JAZU, 1955), passim.

21 Eduard Hercigonja, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja* (Zagreb : Matica hrvatska, 1994), 29.

22 Zelić-Bučan 2000, 13. Pregled najstarije pojavnosti ćirilske pismenosti u Hrvatskoj s raščlambom Povaljske listine u: Tomislav Galović, „Intellectual and Cultural History: Croatian Glagolitic, Cyrillic, and Latin Written Culture in the Early Middle Ages”, *Journal of Croatian Studies. Annual Review of the Croatian Academy of America L* (2018 [2019]), str. 132-137

23 To su natpisi poput onog kneza Miroslava iz Omiša: Brankica Čigoja, *Najstariji srpski ćirilski natpisi: XI-XIV vek: (grafija, ortografija i jezik)* (Beograd: Čigoja štampa, 2014), 68-69; i natpisi na stećcima, ipak nešto mlađi, uglavnom iz 15. stoljeća. Više o problematici stećaka u Dalmaciji i njihovim natpisima u Ante Milošević, „O problematici stećaka iz dalmatinske perspektive”, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 42 (2013), 89-99.

24 Paskojević 2018, 21-24

Diplomatičkom su se minuskulnom tokom 15. i 16. stoljeća služile također osmanske centralne i pokrajinske vlasti,²⁵ ugarski dvor,²⁶ albansko plemstvo te hrvatski plemenitaši.²⁷ Iako nemamo sačuvanih dokumenata iz najstarijeg perioda, zasigurno se i na području Poljica tokom srednjega vijeka služilo ćirilicom, čemu svjedoči Poljički statut, čiji najstariji sačuvani prijepis valja smjestiti negdje oko 1515. sudeći po vodenim znakovima pronađenima na papiru na kojem je napisan.²⁸ Poljički dokumenti pisani hrvatskim jezikom i ćirilicom su sačuvani tek iz 16. stoljeća, češće u kasnijim prijepisima nego u originalnu. Slabo su se očuvali zbog uvjeta čuvanja i materijala pisanja. Većina se dokumenata čuvala neorganizirano u obiteljskim pismohranama, a svega nekolicina dokumenata bješe napisana na pergameni, ostali su bili napisani isključivo na papiru, koji je mogao biti male površine i niske kvalitete.²⁹

Što se tiče ćirilske književne produkcije na području današnje RH može se zaključiti da stoji u sjeni glagoljske. Na hrvatskome tlu je tokom srednjega vijeka nastala originalna Hrvatska kronika, najvjerojatnije pisana upravo ćirilicom,³⁰ Hvalov zbornik za crkvu bosansku, već spomenuti Poljički statut te možebitno Evandelistar kneza Miroslava.³¹ U 16. stoljeću se počinje pisati više književnih ćirilskih djela na hrvatskom teritoriju. U rukopisu su sa dubrovačkog područja sačuvani Dubrovački dominikanski lekcionar, Leipziški lekcionar, Libro od mnogijeh razloga te Raj duše.³² Posljednje djelo prepisano jest u Beogradu, no kulturno je povezano uz dubrovačku trgovačku koloniju. Godine 1512. tiskani su hrvatski ćirilični prvotisci, Dubrovački molitvenik i Petnaest

25 Osmanske kancelarije su izrazito višepismene i višejezične. Samo u Dubrovniku se čuvaju iz perioda 15. i 16. stoljeća napisi na 4 različita jezika i pisma. Od latiničnih i grčkih to su talijanski ferman Bajazitov napisan 1482., ferman Mehmeda II Fatiha pisan na grčkom 1471. O bogatstvu ćirilskog i osmanskog fonda ne treba više ni govoriti.

26 Mnoge primjere korespondencije ugarskog plemstva na ćirilici i na slavenskom čak i s osmanskim vlastima u: Neven Isailović i Aleksandar Krstić, „Serbian Language and Cyrillic Script as a Means of Diplomatic Literacy in South Eastern Europe in 15th and 16th Centuries”, u: *Literacy Experiences concerning Medieval and Early Modern Transylvania*, ur. Susana Andea i Adinel Ciprian Dincă (Cluj-Napoca: Editura Academiei Române 2015), str. 185–195.

27 Đorđić 1990, str. 163-172.

28 Vladimir Mošin, „Najstariji rukopis Poljičkog statuta i problem redakcije statuta”, *Poljički zbornik II* (1971), 10-11.

29 Josip Bratulić, „Hrvatska ćirilica kao poslovno pismo”, *Filologija*, br. 63 (2014), 29; na pergameni također neki dokumenti iz HDA: Ivan Botica i Ružica Brčić, „Uvodna studija”, *Fontes* 23 (2017), str. 19. te oni koji se danas čuvaju u Sarajevu u zbirci Aleksandra Poljanića: Ismet Ovčina et al., „Poljičke isprave – čuvanje, zaštita i prezentacija dokumenata iz arhiva Poljičke republike pisanih bosančicom”, *Bosniaca* 26 (2021), str. 76. Vezano uz kvalitetu i veličinu dokumenata već je primjetno na našoj građi da se često radi o jako malim ceduljicama niskokvalitetnog papira koji se raspada od trošnosti.

30 Amir Kapetanović, „*Staro i novo* u jeziku Kaletićeva prijepisa hrvatske redakcije Ljetopisa popa Dukljanina”, *Ricerche slavistiche* 11 (57), 2013, str. 22.

31 Zelić-Bučan 2000, str. 13; Mateo Žagar, „Ćirilica u hrvatskoj srednjovjekovnoj kulturi”, u: *Povijest hrvatskoga jezika I: Srednji vijek*, ur. Ante Bičanić (Zagreb: Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti „Croatica”, 2009), 203. Postoje neke indikacije o postojanju drugih rukopisa, poput (pra)predložka Šibenske molitve. Josip Lisac, „Šibenska dionica hrvatske ćirilične baštine”, *Filologija* 62 (2014), str. 131-132.

32 Žagar 2009, 210; Stjepan Barbarić, „Prema analizi prepisivačkih pogrešaka u dubrovačkim ćiriličkim prijepisima *Bernardinova lekcionara*”, *Filologija* 63 (2014), str. 1, datira oba u 16. stoljeće, dok Žagar Leipziški datira u kraj 15. stoljeća

molitava Sv. Brigite,³³ a godine 1563. u Tübingenu na ćirilici protestantski Novi zavjet.³⁴

U 17. i 18. stoljeću upotreba novovjekovnih tipova ćirilice na području RH doseže vrhunac kvalitativno i kvantitativno. Najviše su se koristili na području franjevačke provincije Bosne Srebrene i od nje kasnije odcijepljenje provincije Presvetoga Otkupitelja. Pripadnici franjevačkih provincija su se istakli najviše u tiskarskoj aktivnosti na ćirilici. U 17. stoljeću izdadoše niz naslova, među kojima je zasigurno najznamenitiji *Nauk krstjanski Matije Divkovića* tiskan 1611. godine. Ćirilica se također upotrebljavala u Dubrovniku, iako u manjoj mjeri nego ranije,³⁵ također i među mletačkim vlastima, u dopisivanju s turskim lokalnim vlastima,³⁶ te crkvenim i svjetovnim vlastima pod upravom mletačke države.³⁷ Nadalje upotrebljavaše ćirilicu turske i hrvatske vlasti u Poljicima, turske vlasti u dopisu s krajiškim i crkvenim vlastima sjeverne Hrvatske,³⁸ dalmatinski biskupi,³⁹ i ini. U rukopisima se očuva niz raznovrsnih djela pisanih ćirilicom: molitvenici, ljekaruše, zbornici, ekonomske bilježnice, matrikule bratovština, rječnici te druga djela.⁴⁰ Sačuvan je niz natpisa iz toga vremena, najviše na makarskom primorju, no i po ostatku Dalmacije.⁴¹

Tokom prve polovice 19. stoljeća dođe do sve slabije uporabe te do skoro potpunog izumiranja ćirilice, u periodu zamiranja se upotrebljavaše još među dalmatinskim i bosanskim klerom,⁴² te u Poljicima i bosanskih muslimanima, kod kojih se koristila do u 20. stoljeće.⁴³

33 Žagar 2009, str. 210

34 Josip Bratulić, „Tronarječni tip hrvatskoga književnog jezika”, u: *Povijest hrvatskoga jezika. 2: 16. stoljeće*, ur. Ante Bičanić (Zagreb: Croatica), 248.

35 Među oporučnom građom sačuvana su samo 3 dokumenta na ćirilici, ali u zbirci *Acta et diplomata* još uvijek je jaka upotreba ćirilice. Ivana Lovrić Jović, „Dubrovačke ćirilične oporuke iz 17. i 18. stoljeća”, *Filologija* 63 (2014), str. 131; Inventar HR-DADU-7-3-8, dostupan na <https://dad.hr/obavijesna-pomagala/>. Ćirilicom su se koristili i ugledniji građani, poput Iva Aletina i Đure Matijaševića čija je ćirilska korespondencija još uvijek sačuvana. Mateo Žagar, „Dubrovačka ćirilična baština-kontinuitet i kontekst”, u: *Dubrovnik u hrvatskoj povijesti: zbornik radova u čast akademiku Nenadu Vekariću*, ur. Mario Grčević i Nenad Vekarić (Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2019), str. 752.

36 Najviše takvih dokumenata sačuvanih u Dragomanskom arhivu u Zadru, HR-DAZD-2.

37 Primjeri su dvojezični dokumenti izdani od splitskoga kneza koji se čuvaju u Nadbiskupskom arhivu, KAS-35 i KAS-95, dokumenti kliškoga providura HR-DAST-2 te prepiska kotorskog dragomana s crnogorskim življem u HR-DAZD-2. Izdaše Mletci i dvojezičnih proglašene ne samo na latinici, nego i na ćirilici. Ljerka Šimunković, *Mletački dvojezični proglašene u Dalmaciji u 18. stoljeću* (Split: Književni krug, 1996.), str. 36.

38 Lejla Nakaš, „Hrvatsko-bosanska ćirilična korespondencija 16. i 17. stoljeća”, *Filologija* 62 (2014), 161-182.

39 U Nadbiskupskom arhivu u Splitu u zbirci Makarske biskupije sačuvana iznimno bogata korespondencija s kraja 18. stoljeća dosad skoro uopće neistražena. Također još uvijek neistražena stoji i bračka dionica ćirilske pismenosti, čija se bogata građa čuva u arhivima pustinje Blaca.

40 Razni takvi rukopisi opisani u Mošin, 1955.

41 Karlo Jurišić, „Stariji hrvatski natpisi Makarskog primorja”, *Starine* 53 (1966), 89-133; Šefik Bešliagić, „Natpisi na stećcima sjeverne Dalmacije”, *Radovi Akademije nauke i umjetnosti BiH, Odjeljenje društvenih nauka* 55/18 (1975), 129-143.

42 Zelić-Bučan 2000, 20; Bosanski franjevci kroz 18. stoljeće skoro pa u potpunosti prelaze na latinski jezik, a kod pisanja hrvatskoga na latinicu, rijetki su primjeri svećenika kao što je don Jure Stojić koji u bročanskim maticama između 1775. i 1778. koristi isključivo ćirilicu: fra Robert Jolić, „Matične knjige: svjedoci povijesti”, *Brotinja zbornik* 5 (2008), 174. U livanjskome kraju sve do 1837. djeluje pop glagoljaš don Jozdo Ivković koji jedva piše latinicom, samo dva upisa u matične knjige latinična, svi ostali pisani ćirilicom. Stipo Manderalo, *Pismo za puk i gosopodu* (Sarajevo, Zagreb: Buybook, 2015), str. 60.

43 Hadžijahić 1985, 102; Vojislav Bogičević, *Pismenost u Bosni: od pojave slovenske pismenosti u IX veku do kraja austrougarske vladavine u Bosni i Hercegovini 1918. godine* (Sarajevo: Veselin Masleša, 1975), str. 261-262; Zelić-Bučan 2000, str. 21; Karlo Jurišić, „Posljednji poznati natpisi hrvatskom ćirilicom na prostoru oko Biokova

Osim čisto ćirilskih napisa valja spomenuti i slućajeve kad se ćirilica koristila kao pomoćno pismo poput ćirilicom pisanoga kolofona u Kvarezimalu Šimuna Grebla iz 15. stoljeća,⁴⁴ upisa u glagoljaškim matićnim knjigama zadarske nadbiskupije i ninske biskupije,⁴⁵ Bugardelijevih biljeŹaka u njegovom prijevodu Biblije,⁴⁶ i biljeŹaka na latinicom pisanom rukopisu Osmana.⁴⁷

Da je ćirilica bila poznata i meću glagoljašima tokom ćitava njena trajanja govore različiti primjeri prepisivanja iz ćirilskih knjiga na glagoljicu,⁴⁸ prepiske na oba pismu na podrućju Šibenika,⁴⁹ te naredbe u Zmajevićevu sjemeništu da svi đaci moraju naućiti kako glagoljicu tako i ćirilicu.⁵⁰

(XIX. st.) (prilog poznavanju hrvatske epigrafike napuštenih pisama”, *Rasprave IHJJ* 23-24 (1997-1998), str. 189-212; Posljednja poznata osoba koja se sluŹila poljićkom ćirilicom je Matija Mandalić, koja je 1972. sastavila kratak tekst na poticaj Stjepana Stepanova koji je tada proućava glagoljaško pjevanje na tom podrućju. Stjepan Stepanov, *Spomenici glagoljaškog pjevanja 1: glagoljaško pjevanje u Poljicima kod Splita*, (Zagreb: JAZU, 1983), XXI. Postoje potvrde da se u braćkim obiteljima poteklim iz Poljica također podučavala ćirilica tokom 20. stoljeća. *Pustinja Blaca: IzloŹba regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture - Split i Braćkog muzeja*, ur. Josip Belamarić, (Split: Muzej Narodne revolucije, 1982.), str. 30.

44 Anica Nazor, „ProŹimanje glagoljice i ćirilice na hrvatskom prostoru”, u: *Hrvatska i Europa: Kultura, znanost i umjetnost, svezak II. Srednji vijek i renesansa (XIII-XVI. stoljeće)*, ur. Eduard Hercigonja (Zagreb: Školska knjiga, 2000), str. 293-295.

45 Marko Rimac i Ivan Botica, „Hrvatska ćirilica u glagoljskim matićnim knjigama zapadno od Krke”, u: „*Az grišni diak Branko pridivkom Fućić*”: *Radovi meunarodnoga znanstvenog skupa o Źivotu i djelu akademika Branka Fućića (1920. – 1999.)*, ur. Tomislav Galović, (Zagreb: HAZU, 2011), 521

46 Slavko Kovaćić, „Omišanin Ivan (Ive) Nikola Bugardelli i njegova Biblija na hrvatskom jeziku”, *Omiški ljetopis 2* (2003).

47 Dubravka Bošnjak, „Arhivska zbirka Naućne biblioteke u Split”, *Grada i prilozi za povijest Dalmacije* 11 (1990), 230.

48 Nazor, 2000, 295.

49 Lisac, 2014, str. 132.

50 Josip Lisac, „Jezićne znaćajke”, u: *Knjiga od uspomena*, prir. Fra Hrvatín Gabriel Jurišić et al., (Šibenik: Grad. knjiŹ. „Juraj ŠiŹgorić”, 2005), str. 193

Paleografsko jezične karakteristike ćirilice na prostoru RH

U dosadanjoj literaturi može se naći mnogo različitih tumačenja toga što uistinu čini ćirilicu u Hrvatskoj posebnom naspram drugih tradicija ćirilske pismenosti. Za neke autore ništa ne razdvaja hrvatsku ćiriličnu pismenost od obližnje srpske,⁵¹ drugi opet autori nađoše silnih argumenata po kojima bi se razdvojila hrvatsko/bosanska ćirilica od srpske, bugarske ili ruske ćirilice, pa su tako npr. izvodili hrvatsku ćirilicu/bosančicu direktno iz grčkoga pisma.⁵² Iako određene razlike postoje i u morfološkom obliku slova, njima je ponekad dana prevelika uloga. Najveće razlike leže u pravopisno-jezičnim izborima autora tekstova te u slovnj koordinaciji. To su korištenje narodnog naspram crkvenog jezika, prestanak ili početak korištenja određenih slova ili slovnih oblika, manje ili više korištenje dvolinijskog ili četverolinijskog slovnog koordiniranja te ino. Naravno, kao i u što je u razvoju jezika vraćaju se u prošlost teže pronaći gdje prestaje gdje prestaje jedan i počinje drugi dijalekt, tako je, što smo bliže izvorištu pisma, teže razlučiti razlike između različitih tipova istoga pisma, posebice kad uzmemo u obzir da su se na područje jugoistočne Europe prije osmanskih osvajanja često kolali pisari između vladarskih kuća te s njima i uzusi različitih pisarskih sredina,⁵³ ili u slučaju Dubrovnika i Hilandara jedna kancelarija služila za više različitih vlasti. Od 18. stoljeća, posebice jačanjem ruskog utjecaja na srpske i bugarske pisce,⁵⁴ možemo govoriti o stvaranju u potpunosti odvojenih ćiriličkih pismenih tradicija Zapada i Istoka jugoistočne Europe budući da ruska reforma nije uopće imala utjecaja na pismenost ćirilice katolika u Hrvatskoj, te tek jako kasno na katolike i muslimane u BiH.⁵⁵ Dakako tu se radi o razmatranju minuskulnih i kurzivnih tipova pisma. Književna produkcija na crkvenoslavenskom ima svoje

51 Đorđić 1990, 5. On dapače tvrdi da se upravo pod srpskim imenom to pismo koristilo u Hrvatskoj. „Sa svojim vajakadašnjim narodnim imenom to pismo je dugo vladalo i u onoj pismenosti na narodnom jeziku koja se danas služi latinskim pismom i hrvatskim imenom.” Da je to daleko od istine govori Benedikta Zelić-Bučan, „Narodni nazivi hrvatskog jezika tijekom hrvatske povijesti I”, *Jezik XIX/I* (1971/72), str. 15.-16. Sami možemo nadodati poznati dokument iz Nadbiskupskog arhiva u Splitu, N. 490, l. 4 u kojem kaže pišući ćirilicom: „Pisah ja do(m) Matij Kovačić po naredbi istoga p(oštovanoga) kanonika Žure neumijući on pisati harvaski i na ime istoga podpisah.”, datirano 1711. godinom.

52 Zelić-Bučan 2000, 9. Tomislav Raukar, „O problemima bosančice u našoj historiografiji”, u: *Radovi sa simpozijuma „Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura”*, ur. Fikret Ibrahimpašić (Zenica: Muzej grada Zenice, 1973), str. 103-115. daje pregled različitih mišljenja o ćirilici te različitim njezinim nazivima na području bivše SFRJ.

53 Paskojević 2018, str. 6; Raukar 1973, str. 122-134 govori o različitim pisarima i međusobnim utjecajima, ponajviše između Bosne i Raške.

54 Znatan utjecaj je javlja tokom 18. stoljeća, 20-ih godina, jedan od glavnih propagatora je Zaharije Orfelin i njegova djela, Đorđić 1990, str. 194-195.

55 Usporebe radi, pismo Peru Zubcu, l. 328, K. F. Kolajdoviča: Svetlana Olegovna Vjalova, „Hrvatski ćirilični spomenici od XVI do XIX stoljeća u zbirci Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj knjižnici”, *Filologija* 63 (2014), str. 242 te *Aleksandrida i Priča o Boju kosovskom*, rukopis RR III 34, Biblioteke Matice Srpske, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/5727>, pristupljeno 12. 12. 2022.

specične razvojne procese koji se tiču (polu)ustavnih tipova pisma. No i u tom se periodu sve do 19. stoljeća naziru manire pisanja koje se oslanjaju na tipove brzopisa koji su se razvili iz srednjovjekovne diplomatske minuskule. Poseban se tip ćirilice razvija među pravoslavnim Slavenima II Europe za koji je Thorvi Eckhardt skovala termin „serbische Bastarda”, no taj podtip ćirilice nisu koristili samo Srbi, primjera ima i među bugarskim autorima.⁵⁶

56 Cyril Pavlikianov, *Medieval Slavic acts from Mount Athos 1230-1734: Bulgarian and Serbian acts from the monasteries of Karakallou, Kastamonitou St. Paul, Vatopedi and Xenophontos*, (Sofia; “St. Kliment Ohridski” University Press, Sofia, 2018), str. 72, Plate 3.

Točke razdvajanja „istočne” od „zapadne” ćirilice

U povijesti istraživanja ćirilske pismenosti kao jedan od glavnih razloga odvajanja „istočne” od „zapadne” ćirilice navodila su se određena slova i njihovi različiti morfološki oblici. Već sama količina različitih mišljenja govori u korist tvrdnje da se morfologija ne može uzimati kao jedini odlučujući faktor u diobama ćirilskih pismenosti.⁵⁷ Morfološke karakteristike slova mogu biti uz ostala grafetička, ortografska i jezična obilježja tek popratni element koji će dodatno poduprijeti teorije o specifičnosti jednog pismenog sustava naspram drugih.

Pronaći kontrargumenta posebnosti određenih slovnih oblika kao što je „tronogo” t (т), „kvadratasto” v (□), „sliveno” u (Ѹ) ili „razdvojeno” k (к) nije teško. „Razdvojeno” k, „tronogo” t i „sliveno” u se javljaju već u starim ustavnim rukopisima južnoslavenske provenijencije.⁵⁸ Što se tiče ruskih poluustavnih rukopisa 15. i 16. stoljeća, u kojima su oni često glavni oblici, nastalih pod utjecajem južnoslavenske pismenosti dovoljno je pogledati primjere kao što je crkvenoslavenski prijevod Pandekta Nikona s Crne Planine, c.s. prijevod Kozme Indoplovca ili mnoge druge rukopise toga perioda.⁵⁹ Usporedbom s tim rukopisima već se vide i prva mjesta ozbiljnih razlika između pisama. Prije svega to su izostanak slova tipičnih za spomenike pisane crkvenoslavenskim redakcijama, poput juseva i slova „dzelo”, te grčkih slova „theta”, „upsilon”, „psi” i drugih.⁶⁰

To nam govori da razlike treba tražiti i u drugim smjerovima. U paleografiji to znači provođenje rigorozne analiza svih dokumenata bez obzira na nacionalne i konfesijske okvira te posljedično pronalaženje, ondje gdje postoje, stvarnih razlika u morfologiji slova.⁶¹ S jezikoslovne strane treba detaljno analizirati jezik i pravopis, no to treba prvo napraviti uprošćavanjem regionalnih tipova te tek onda analiziranje općih trendova. Problem pravopisa jest što u nedostatku standardizacije rješenja može biti izrazito idiosinkratičan.⁶² Pravopis je u slučaju ćirilice u RH

57 Zelić-Bučan 200, str. 11.

58 Eckhardt, 1989, str. 64.

59 O južnoslavenskom utjecaju na ruski ćirilični poluustav Mošin 1965, str. 169. Prijepis Kozme Indoplovca se čuva u Biblioteci MDA (Moskovska teološka akademija), Fond 173, rukopis 75. Zanimljive višestruke oblike slova različite morfologij možemo vidjeti u Biblioteka RGB (Ruska državna knjižnica), Fond 37. Zbirka rukopisnih knjiga T. F. Boljšakova, rukopis 27, Izmagard. O opasnosti ovakvih predrasuda govori to da je Vicko Kapitanović uvidjevši takva slova u rukopisu episkopa Epifanija Stefanovića vidio potrebu da to tumači kao moguće postojanje katoličkog pisara: Vicko Kapitanović, „Religiozni život i međusobni odnosi katolika i pravoslavnih na području skradinske biskupije u XVIII. st.”, *Godišnjak Titius* 4/4 (2011), str. 60.

60 Nažalost isticanje određenih slova je i dan danas aktivno u literaturi, posebice onoj koja se ne bavi strogo jezikom i pismom. Npr. poglavlje „Hrvatska ćirilica” u knjizi *Knjige od likarije: faksimil i obrada dviju ljekaruša pisanih hrvatskom ćirilicom*, ur. Marko Pećina i Stella Fatović-Ferenčić (Zagreb: HAZU, 2010), str. 236. Upravo se za oba slova za koja smo pokazali da nisu izuzetna govori kao o takvima.

61 Popis slova koja se ističu grafijski tokom srednjeg vijeka, Nakaš 2010, str. 27.

62 U Nakaš 2010, str. 26-27 dodatno o problemima proučavanja ćirilice na području RH i BiH.

nužno diktiran i jezičnim izborom. U hrvatskim ćirilskim spisima vidi se odlučno odvajanje od crkvenoslavenskog posebice na fonološkom planu, čak i u rijetkim liturgijskim spomenicima, poput Poljičkog molitvenika.⁶³ Jedini slovni znak „viška” koji se zadržao jest „jer” koji je također bio sve više reduciran, te je na području Poljica i srednje Dalmacije nestao skoro pa bestragom u 17. stoljeću.⁶⁴ Nadalje se na području srednje Dalmacije sve više reducira korištenje posebnih znakova za dvoglase. Na području Dubrovnika ipak, kao što stoji u oporuci pisanoj 1573. u našem korpusu, vidimo postojanje razvedenog sustava grafema za dvoglase, makar su u našem primjeru prvi dijelovi slova jako reducirani. Za ćirilicu u Hrvatskoj je bilo karakteristično pisanje glasova /k/ i /p/ pomoću slijeda „l’/„n”+„đerv’/„jat” ili povodeći se za talijanskom grafijom slijedovima „gl’/„gn”. Na jezičnom planu uglavnom se radi o štokavskim dokumentima, čakavski dokumenti su puno rjeđi, posebice „čisti čakavski”. Kao što smo rekli jezik je uglavnom lišen arhaiziranja, posebice u novovjekovnom periodu. S druge strane čak i oni grafički najbliskiji rukopisi i dokumenti, bilo crkveni ili svjetovni, Crne Gore i Srbije pokazuju crkvenoslavenske jezične utjecaje.⁶⁵

Na slovnome planu najkontroverznije je možda pitanje slova „đerv”. Često se navodi da je ono isključivo karakteristika ćirilice na području Hrvatske i BiH, no ta činjenica, iako je točna za književnu produkciju na crkvenoslavenskom jeziku, koji nije ni poznao alveopalatalnih afrikata za čije se bilježenje koristio đerv, ipak nije točna za tekstove svjetovnog karaktera. Srednjovjekovni diplomatski korpus već od svojih početaka koristi „đerv” za bilježenje današnjeg štokavskog „đ”, a nedugo poslije i za zapisivanje „ć”, za čije se pisanje isprva koristila kombinacija slova „k” s prednjim vokalima ili jerom. Praksa korištenja „đerva” se nastavlja dalje u novovjekovnom diplomatskom korpusu, ali i u književnim rukopisima i izdanjima na čitavom štokavskom području, te na čakavskom za zapisivanje „ć”. Ono što se ne može uzeti kao činjenica, a redovito se ponavlja među hrvatskim autorima koji se na naslanjaju na tu tvrdnju, je navod Benedikte Zelić-Bučan da grafem „đerv” za zapisivanje „ć” ponovno uvodi tek Vuk Karadžić u svojoj reformi ćirilice.⁶⁶ Vukova reforma se odnosi zapravo na promjenu korištenja „đerva”. On svjesno uvodi dva različita slova „h’” i „h” koja potječu od jednoga „đerva”.⁶⁷ On nastavlja tradiciju

63 Frano Fancev, *Vatikanski hrvatski molitvenik i dubrovački psaltir: dva latinicom pisana spomenika hrvatske proze 14. i 15. vijeka* (Zagreb: JAZU, Tisak nadbiskupske tiskare, 1934), XCVI.

64 Zelić-Bučan 2000, str. 32. U Crnoj Gori i BiH „jer” i digrafi ostaju sačuvani u privatno-pravnim spisima. Ostala slova azbuke se također gube. Npr. isprave 42. i 80. iz 17. stoljeća: *Paštrovske isprave I.*, ur. Ilija Sindik (Beograd: Naučno delo, 1959), 32; 53. U našim arhivima DAZD 2 (DM), F. LXVII, Br. 47/1, st. 1., Br. 49/2, st. 1-3 te druge.

65 Npr. bilješke u rukopisu RNB (Ruska nacionalna knjižnica), OR. Gilferding 31, omot II. „Sie ubo vedomu vasakomu č(lov)eku kako ubo ia ... rodom Koković’, ...monastira dovole” ili HAZU, I a 22, l. 26 „mladago cara Uroša”, „sarbskago sina svoego”. Prvi dio zbornika je još više specifičan po tome pitanju. l. 2v, „pokrivaej vodami”, ali „andeli”.

66 Zelić-Bučan 2000, str. 12. Ona tu krivo navodi i povijest naziva „đerv” što ćemo obraditi dolje.

67 Đorđić 1990, str. 64; 200.

koja zapravo nikada nije bila ni prekinuta, kako među pravoslavnim u Hrvatskoj i BiH, tako i u Crnoj Gori i Srbiji.

Tako neke primjere spomenute ranije uporabe „đerva” među pravoslavnima možemo pronaći u paštrovskim spisima 17-19. stoljeća,⁶⁸ spisima Marčanske biskupije i pećkih patrijarha,⁶⁹ te u dokumentima, matičnim knjigama, ikonama i zavjetnim predmetima dalmatinskih pravoslavaca.⁷⁰ U Srbiji i Crnoj Gori, izvan paštrovskih okvira, nalazimo mnoge zapise po književnim rukopisima.⁷¹ Upotreba se vidi također u rukopisima u kojima nije bitno korištenje čistog književnog crkvenoslavenskog jezika.⁷² Štoviše ranije se za zapisivanje slova „ć” i „đ”, među pozantijim predstavnicima srpske književnosti, služi Dositej Obradović, što u prijepisci,⁷³ što u svojim izdanjima. Prije njega Gavriilo Stefanović Venclović u svojem rukopisnome szentendrevskome *Bukvaru* koristi „đerv”.⁷⁴

U glagoljskoj pismenosti naziv đerv po prvi puta koristi Šafařik, po uzoru na ćirilsku pismenost.⁷⁵ Par primjera ranije potvrde toga naziva u ćirilskoj tradiciji nalazimo kod Mavra Orbinija,⁷⁶ te u rukopisu A *Pratichae Schrivaneschae* peraškog pomorca Julija Balovića. Na foliju 7. i 8. navode se primjeri različitih pisama među kojima su ćirilica i glagoljica. Dva ćirilična egzemplara naziva „Çobano” i „Serviano”, a glagoljski „Slavo Illirco”. Zamjetno je da kod egzemplara „Çobano” navodi samo jedan niz slova, dok kod „Serviano” navodi 3 niza slova, od

68 Sindik 1959, passim; *Paštrovske isprave: Knjiga 2*, ur. Jovan R. Bojović, Miroslav Luketić i Božidar Šekularac (Budva: Istorijski arhiv Budva, 1990), passim.

69 Pismo mitropolita Atanasija objavljeno faksimilom u Kujundžić, *Knjiga o knjizi*, 584. Faksimil pisma Arsenija III. Crnojevića: Vladimir Mošin, *Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije: knjiga II* (Zagreb: JAZU, 1952), str. 102, slika 117., „pokusit se prići i ne mogosmo”,

70 Branko Čolović, *Manastir Krka* (Zagreb: Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta”, 2006), str. 137; 147; Unosi paroha u Matične knjige Crkve svetoga Ilije u Zadru. Zanimljivo da se u istim matičnim knjigama javljaju talijanski, grčki i (crkveno)slavenski upisi što je, koliko nam je poznato, jedinstvena pojava na čitavom Jadranu. DAZD, Matične knjige, MKR, Inv. br. 1532, l. 40-42, za ćirilične primjere. Npr. prvi navod na str. 41. „Leto 1796, oktonvra 12. Kerstise Ana čer' Boroića.”

71 Pogledaj bilješku 59. Drugi primjeri su bogati upisi u rukopisu Gilferding 59, u kojem se na mnoštvo stranice od raznih ruku vidi korištenje „đerva” i za „ć” i „đ”; „Pomenik sela Đurakovca”: Ljubodrag Obrovački „*Pomenik sela Đurakovca* iz druge polovine 18. veka”, *Arheografski prilozi* 43/2021, 107-117; i drugi. Izuzetno je zanimljivo Vitezovićevo korištenje „đerva” za pisanje imena ruskog cara Petra Aleksejevića u djelu „*Geniticon sive Fatum ... domini Petri Alexievich...*”, Mošin 1952a, str. 103

72 Ljubica Štavljanin-Đorđević et al., *Opis ćirilskih rukopisa Narodne biblioteke Srbije. Knjiga 1, Paleografski album* (Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 1991), str. 242, Tefter niškog hrama svetog Nikolaja, l. 8: „Da se zna po čaršie koe komu što smo plaćaliza šećer' ... Zdravku Čurčie za ćurak'...” Dostupan rukopis online: http://www.digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_4397BA6AE4B9ECA6704A9CF97D088AF7 pristupljeno 13. 12. 2022.

73 Mošin 1952a, str. 112, slika 128, „naslađivati mene”, „ja ću list”; „radujuć se”

74 Sebastian Kempgen, *Slavic Alphabet Tables Volume 3 - Odds and Ends (1530-1963)* (Bamberg: University of Bamberg Press, 2016), 48-53. Ovdje je zanimljivo i usporediti usporediti različite stranice na Wikipediji, što engleskoj, što srpskoj koje pišu o jezičnim reformama u srpskom te o ličnostima Karadžića i Venclovića gdje se donose ili oprečne informacije tko je preteča, kao što je u slučaju srpske, ili pitanje Karadžićeve važnosti ne dovode u obzir.

75 Mateo Žagar, *Uvod u glagoljsku paleografiju I* (Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2013), str. 140

76 Sebastian Kempgen, *Slavic Alphabet Tables: An Album (1538-1824)*, 2. izd. (Bamberg: University of Bamberg Press, 2015), str. 44-46.

kojih bi prva dva bila neki oblik „velikih” i „malih” slova, a treći „kurzive”.⁷⁷ U tome „kurzivnome” nizu se nalazi ćirilski „đerv”, iza slova „červ”, te iznad njega latinicom piše „garv”, po uzoru na prethodeće mu „čarv”. S druge strane za slovo „đerv” u glagoljaškom egzemplaru „Slavo Illirico” naziva „ie”, naziv koji se često nalazi u starijim egzemplarima.⁷⁸

Kao što smo, rekli slova i jezični izbor nisu jedini strukturalni pokazatelji razlikovanja različitih ćirilskih pismenosti. Još nekoliko znatnijih faktora ulazi u obzir. Prvi je ustroj pisma. Na području RH rijetki su primjeri novovjekovnih dokumenata čiji ustroj naginje ustavu, tj. dvolinijskom pisanju. S druge strane među novovjekovnim zapisima i napisima s područja Srbije, Crne Gore, Bugarske te drugih područja ćirilske pismenosti vidimo u dokumentima pisanim brzopisom tendencije prema ustavnosti. Druga značajna razlika jest skraćivanje. Srednjovjekovni i novovjekovni ćirilčni dokumenti hrvatskog podrijetla poznaju jako malo skraćivanja. Postoji svega nekolicina stereotipnih skraćivanja, uglavnom titula i pozdrava. Jedina slova koja su se dosljedno natpisavala jesu „d” i „t”, ali i to isključivo kod korištenja „omege” pri pisanju prijedloga „od”. S druge strane u drugim područjima JI Europe ćirilica poznaje mnoga stezanja, natpisivanja i ligature, od kojih su stezanje i natpisivanje najpopularnije.⁷⁹ Zanimljiva je pojava da i u „istočnoj” i „zapadnoj” ćirilici vidimo primjere dokumenata u kojima se pojavljuje i ne pojavljuje spajanje slova. Primjetna je razlika jedino u tome što u hrvatskim ćirilčnim dokumentima nema puno primjera povezivanja više slova i u vremenima jačeg utjecaja latinice. Primjeri gdje se vidi povezivanje slova uglavnom se tiču slučajeva gdje su središnje linije slova „slagane” na istoj imaginarnoj crti te tako povezivane. Da se primjetiti i izostanak višestrukih varijanti jednog slova kod istoga autora, što je odlika napisa pisanih srpskom bastardom.⁸⁰ Koriste se često po dva ili tri vrlo različita oblika slova „v”, „g”, „t”, i nekih drugih slova. Primjere takvog dosljednog korištenja više morfoloških oblika istoga grafema smo među ćirilčnom građom na hrvatskome ozemlju registrirali jedino u prijepisci turskih vlasti.⁸¹

77 Izdavačica teksta krivo zaključuje da egzemplar pod „Čobano” prikazuje bosančicu, to je zapravo samo djelomična istina, budući da slova u „kurzivnom” „Serviano” više odgovaraju stanju u bosančici. Julije Balović, *Pratichae Schrivaneschae: Venezia 1693*, ed. Ljerka Šimunković (Split: Državni arhiv u Splitu, 2004), str. 18; 50-51

78 Ibid, 51; Kempgen 2015, 87. Kritička analiza i izdanje ovih egzemplara još nije napravljena budući da u dosadašnjem izdanju nije tiskano ništa doli faksimil spomenutih folija 7. i 8. Kod ove analize bi svakako trebalo usporediti i rukopis B koji se čuva u arhivu HAZU-u.

79 Tako je zaključio i Kristian Paskojević analizirajući jednu rukopisnu knjigu istočne liturgije. Kristian Paskojević, „Paleografska raščlamba ćirilčne rukopisne knjige iz knjižnice Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku”, *Anali Dubrovnik* 59 (2021), 53. Odbijanja također nismo ni mi primijetili u obrađenim dokumentima bez da je sporeno s natpisivanjem.

80 Eckhardt 1989, str. 70, slika 25. c).

81 U dokumentima poput DAZD 2(DM), f. LXVII, Br. 57, st. 183, 184 te 249 nalazimo primjere za različito pisanje jedno te istog grafema, ponajprije onih za vokale.

Brojevni sustav ćirilice u Hrvatskoj

Ono po čemu se ćirilica u Hrvatskoj razlikuje znatno od drugih ćirilskih sustava pismenosti jest njen brojevni sustav koji se nalazi na granici između glagoljskog i ćirilskog sustava. Još uvijek vrijedi brojevna tablica koju je izložila Benedikta Zelić-Bučan.⁸² Kao što se vidi iz nje, ali i naših dokumenata, određeni brojevi poput 2 se povode prema tzv. crkvenoj ćirilici, ali neki poput 1000 se povode prema glagoljici. Posvema je specifično korištenja „jata” za zapisivanje 500 te „f” za zapisivanje broja 900. Velik je broj dokumenata datiranih arapskim brojevima, sve više što idu mlađi dokumenti. Postoje i primjeri datiranja prema glagoljici, no ne na području srednje Dalmacije.⁸³ Utjecaj hrvatskog stila datiranja nismo zasad registrirali u napisima drugih područja JI Europe.

82 Zelić-Bučan, 2000, Tablica II. str. 37.

83 Lisac, 2014, 132. Drugi primjer je „Legištar svarhu spelanja svidokov” u sporu između Keglevića i Zrinskih datiran godine .č.f.ju.b, što je očit glagoljski utjecaj. „F” mjesto „jata”, „ju” (iako bi glagoljski trebao biti „đerv”) mjesto „l” te „b” mjesto „v”. Arhiv HAZU, Ćir. X, III.

Pregled transkripcijskih i transliteracijskih sustava

Kao i kod glagoljice povijest i sadašnjost izdavanja ćirilskih spomenika su izuzetno opsežne i komplicirane.⁸⁴ Najstariji je pristup izdavanja bio transliteracijom u ćirilicu, tzv. graždanku ili rjeđe u crkvenu azbuku. Na taj su način izdavane isprave iz hrvatskih arhiva tokom 19. i 20. stoljeća.⁸⁵ Danas je u hrvatskoj pristup preventivno usredotočen na transliteraciju ili transkripciju na latinicu.⁸⁶ Unutar toga postoji više sustava koji naginju više ili manje prema jednom ili drugom pristupu. Najmanji stupanj interpretacije pokazuju izdanja poput nedavno izdanoga *Libra* od mnogobrojnih razloga Matea Žagara. Maksimalan naglasak je dan na točnom prenošenju znakova 1:1, s nekoliko iznimki.⁸⁷ Poslije ovakvoga „čistoga” transliteracijskoga sustava dolazimo do više interpretativnih sustava. Prvi od njih je sustav kakvoga je primjenjivao Marko Mišerda, a danas nastavlja primjenjivati najviše Milko Brković, ali i neki drugi priređivači, uglavnom poljičke, ćirilske građe.⁸⁸ Za taj pristup je karakteristično da se ne vodi nužno računa, kao što je u objavi *Libra*, o točnom broju reda koji se prepisuje, „đerv” se prenosi i onda kad je u službi palatalizacije „l” i „n” kao grafem „ć” ili „đ”, kapitaliziraju se osobna imena i imena mjesta iako nije tako u originalno, riječi se uglavnom razdvajaju po sadanjem pravopisu. Posljednji sustav, kojega smo i mi primjenjivali, s nekim izmjenama, je transliteracijsko-transkripcijski sustav kojeg je usustavio Ivan Botica, prvenstveno u izdanjima glagoljskih tekstova, ali i hrvatskoćiriličnih.⁸⁹ Osnovni temelj toga pristupa je interpretacija dokumenta, no s maksimalnim čuvanjem mogućnosti vraćanja na osnovni slovopis. Dakle, situacije poput „đerva” ili „jata” u službi palatalizacije „l” i „n” i palatalno „l” i „n” se razrješavaju modernim „lj” i „nj”. Također ondje gdje se očekuje „j” u

84 Pregled povijesti egdotike glagoljskih isprava dan je u radu: Ivan Botica i Tomislav Galović, „Egdotika glagoljskih notarskih isprava”, *Croatica et Slavica Iadertina XVI/I* (2020), str. 23-73.

85 Npr. izdanja Šime Ljubića, Franje Račkoga, Ivana Kukuljevića Sakcinskog te Đure Šurmina. Šime Ljubić, „Rukoviet jugoslavenskih listina”, *Starine* 10 (1878); Franjo Rački, „Dopisi između krajiških turskih i hrvatskih častnika 1”, *Starine* 11 (1879), str. 76-152. i „Dopisi između krajiških turskih i hrvatskih častnika 2”, *Starine* 12 (1880), str. 1-41. Ivan Kukuljević Sakcinski, *Listine hrvatske (Acta Croatica)* (Zagreb: Brzotiskom Ljudevita Gaja, 1863), Đuro Šurmin, *Monumenta historico-juridica: Hrvatski spomenici, 1* (Zagreb: JAZU, 1898).

86 Ovdje koristimo pojmove *transliteracija* i *transkripcija* onako kako su objašnjeni u *Hrvatskoj enciklopediji*. Transliteracijom se smatra prenošenje iz jednog u drugi pismovni sustav, ali prateći potom da je odnos znakova 1:1, a transkripcijom se smatra prenošenje iz jednog u drugi pismovni sustav, ali pazeći da se prvi sustav prilagođava izgovoru sustava primatelja. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 8. 2. 2023.; *Transkripcija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 8. 2. 2023.

87 Žagar, 2020, str. 84-91.

88 Brkovićevi radove te Mišerdino kapitalno djelo će biti više puta spomenuti u ostatku teksta. Veća zbirka nedavno objavljenih poljičkih dokumenata je: Ivica Čotić, *Pisani spomenici poljičkog sela Dubrave*, (Omiš: Centar za kulturu, 2022.)

89 Sustav za poljičku ćirilicu je izložen u članku Ivana Botice i Ružice Brčić kojeg ćemo više puta spominjati, objavljen u *Fontes* 23 (2017)

izgovoru ono se umeće u kurzvu a kada se „i” čita kao „j” piše se podebljanim „j”.⁹⁰ Isto tako se i dvoglasni i grafem „šč” razrješavaju kurzivom. Jedino ćirilsko slovo koje se koristi i dalje u transkripciji je „jer”-”ь” budući da nije nosio nikakvu fonetsku vrijednost. Njega se dakako može transliterirati drugim znakovima, najčešće pomoću „apostrofa”, tako smo i mi napravili budući da smo ga upotrebljavali u transliteraciji na ćirilicu. Dosljedno se provodi razdvajanje riječi po sadanjem pravopisu, tekst se ne piše prema redcima originala, osobna imena i toponimi se pišu prema sadanjem pravopisu, tekst se razdvaja u smislene cjeline, paragrafe. Osim ovih naravno postoje i drugi pristupi, no uglavnom se ne razlikuju puno od navedenih.

Drugačiji su se sustavi transliteracije (i transkripcije) razvili na području BiH, Crne Gore i Srbije. Na području Crne Gore i Srbije, budući da se ćirilica upotrebljava kao službeno pismo i dalje se koristi princip kakav se koristio u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću. Primjetno je samo da je sve veći naglasak, zbog mogućnosti modernih računala, na korištenju crkvene, staroslavenske azbuke pri objavi dokumenata. Ona je podatnija od *graždanke* budući da sadržava sve posebne znakove, poput slova „šta”, omega, „jera” te drugih nužnih za transliteraciju starih isprava i rukopisa.⁹¹

Specifičan se stil izdavanja dokumenata i književnih rukopisa razvio na području BiH, prije svega među hrvatskim i bošnjačkim znanstvenicima, utemeljen na korištenju posebnih slova koja bi izgledom nalikovala onome što se transliterira. Začetnik toga pristupa je Ćiro Truhelka koji je za izdavanje ćirilskih akta dubrovačkog arhiva dao napraviti posebna slova.⁹² Taj pristup je zagovarao također hrvatski franjevac Stjepan (Stipan) Zlatović, no za razliku od Truhelkinih njegovi snovi se nisu ostvarili.⁹³ U posljednje vrijeme taj pristup koriste intenzivno sarajevski slavisti poput Lejle Nakaš i Mehmeda Kardaša.⁹⁴

90 Naš pristup transkripciji izložen je u Prilogu 1.

91 Kao primjer izdanja hrvatskih ćirilskih dokumenata crkvenom azbukom: Neven Isailović, „Dve ćirilske isprave Ivana VI (Anža) Frankopana Omišanima”, *Mešovita građa (Miscellanea)* XXXII (2011), str. 117-118; 121.

92 U objavama za GZM koje će se spominjati niže.

93 Josip Lisac i s. Terezija Zemljić, „Fra Stjepan Zlatović i bosančica”, u: *Zbornik o Stjepanu Zlatoviću*, ur. Pavao Knezović (Zagreb, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2008), str. 188; Milko Brković, „Zlatovićevi prijepisi starih isprava pisanih bosanicom (1464.-1780.)”, u: *Zbornik o Stjepanu Zlatoviću*, ur. Pavao Knezović (Zagreb, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2008), str. 199-200.

94 Već spomenuta Nakaš, 2010, te Mehmed Kardaš, *Jezik i grafija srednjovjekovne bosanske epigrafije*, (Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Institut za jezik, 2015.) Pristup je lijepo izložen u novijem izdanju poljičkih isprava Poljanićeve zbirke: ur. Mehmed Kardaš, *Poljičke isprave: iz zbirke Aleksandra Poljanića. 1*, (Sarajevo: NUBBiH, 2021), str. 16-17.

Povijest Nadbiskupskog arhiva u Splitu i organizacija građe

Iako je pismenost Splitske nadbiskupije tokom srednjega vijeka nesumljiva povijesna datost, dokumenti same nadbiskupske kancelarije nažalost su sačuvani samo iz perioda nakon 1506. godine. Naime, u požaru koji je te godine pogodio biskupsku palaču izgorjela je skoro pa sva arhivska građa iz ranijih vremena. Sačuvani su samo neki dokumenti koji su kasnije pohranjeni u gradskoj općini.⁹⁵ Adekvatni uvjeti za čuvanje arhivske građe nadbiskupije nisu postojali, najvjerojatnije ni idućih 170 godina, sve do izgradnje nove biskupske palače. U međuvremenu, sve do vremena zaslužnoga Stjepana Cosmija, nadbiskupi, barem oni koji su bili prisutni u Splitu, su čuvali dokumente u svojim privatnim prostorima.⁹⁶ Prvo sustavno sređivanje i popisivanje građe nakon što Cosmi uređuje pismohranu počinje tek 1833. nakon dvogodišnjeg procesa pripreme. U sastavljanju inventara sudjelovali su svećenici Josip Čobranić i Silvestar Guina. Iako je znatno neujednačen u tretmanu gradiva, ipak je koristan istraživačima, posebice za gradivo koje je između 1833. i 1941. godine izgubljeno, što po dosadašnjim istraživanjima čini 50 posto građe.⁹⁷ Za našu temu znatan je nestanak ćirilične korespondencije Nadbiskupskog ordinarijata iz vremena od 1660. do 1789. godine.⁹⁸

Danas se u arhivu čuva puno više od građe onoga što je isprva bio Nadbiskupski arhiv. Već se u 19. stoljeću govorilo o Kaptolskom arhivu kao dijelu Nadbiskupskoga arhiva, te je kao takvome njegova građa popisana također u vrijeme kad i građa Nadbiskupskoga arhiva. Također, već je tada uključen materijal i iz drugih pismohrana, kao što je ona splitske katedralne crkve.⁹⁹ Tokom 20. i 21. stoljeća u arhiv je stigla i druga građa, poput matičnih knjiga, arhiva Makarske i Trogirske biskupije, arhiva splitskih bratovština, glazbenoga arhiva splitske katedrale, te ine arhivske cjeline.¹⁰⁰

95 Slavko Kovačić, „Kancelarija i arhivska građa splitske nadbiskupije od 1506. do 1833. godine”, *Građa i prilozi za povijest Dalmacije*, 12 (1996), str. 303.

96 Ibid, 304-310

97 Ibid, 316-324

98 Zelić-Bučan 200, str. 18

99 Kovačić 1996, str. 315; 319

100 <https://smn.hr/nadbiskupija-2/arhiv>; <https://lukacic.smn.hr/sazetci/6-glazbeni-arhiv-splitske-katedrale>, pristupljeno 05. 02. 2023.

Splitski Kaptol i njegov arhiv

Povijest splitskoga katedralnoga kaptola počinje negdje u ranome srednjemu vijeku, u potpunosti precizan datum uslijed nesačuvanosti izvora iz toga vremena nije moguće odrediti.¹⁰¹ Jedna od uloga koju je Kaptol obnašao je bila sastavljanje i prepisivanje dokumenata. Status „vjerodostojnog mjesta” stječe negdje oko 1358. godine jačanjem ugarske vlasti na južnim područjima, iako već i ranije pokazuje neka obilježja „vjerodostojnih mjesta” koja su postojala u ranijim vremenima na sjeveru Hrvatske.¹⁰²

Tokom stoljeća Kaptol, koliko nam je poznato, nije imao posebne arhivske prostore već se sva arhivska građa sve do 17. stoljeća čuvala u jednoj škrinji.¹⁰³ Tek se u prvoj polovici 17. stoljeća vide naznake ozbiljnijeg pristupa arhivskoj građi. Iz vremena prije 19. stoljeća nažalost nisu sačuvani katalozi arhiva te je stoga najstariji katalog prijepis kojeg je načinio Ivan Dević prema već spomenutom katalogu kojeg su sastavili njegovi prethodnici Čobranić i Guina u prvoj polovici 19. stoljeća.¹⁰⁴

Danas se arhiv služi katalogom kojeg su sastavili don Josip Batušić i Cvito Fisković tokom 1942. i 1943. godine. Taj inventar je jako škrt informacijama, budući da je nastao u žurbi uslijed opasnosti II svjetskog rata.¹⁰⁵ Za našu tematiku ipak inventar se pokazao jako korisnim, posebno zbog toga što su redovito označeni od strane kasnijih istraživača posebnim bilješkama na praznim rubrikama inventara svežnjevi u kojima se nalazi arhivska građa pisana ćirilicom, većinom i s preciznim datacijama građe.

Da je Kaptolski arhiv, kao i Nadbiskupski pretrpio značajne gubitke dovoljno je uprizoriti time da se iz vremena između 1369. i 1448. danas čuva samo 63 kaptolskih isprava u usporedbi s 460 isprava Zadarskog kaptola. Od Splitskoga kaptolskoga arhiva zbog velikog prostora njegova djelovanja, a i starine Kaptola očekivati bi bilo i više dokumenata, preko 500 po nekim procjenama.¹⁰⁶ Time možemo zaključiti i da je sačuvanost samo jedne kaptolske isprave i jednog privatnog dokumenta pisanih ćirilicom iz srednjega vijeka samo bijedan ostatak stvarne produkcije dokumenata na hrvatskome jeziku i ćirilici na području Splita i njegova zaleđa u najranijim vremenima.

101 Ivan Ostojić, *Metropolitanski kaptol u Splitu* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1975), 12-13.

102 Rasprava o značaju i razvoju splitskog kaptola kao „vjerodostojnog mjesta” u: Mladen Ančić, „Splitski i zadarski kaptol kao vjerodostojna mjesta”, *Fontes* 11, 2005, 34-44.

103 Benedikta Zelić-Bučan, „Bilješke o dosadašnjim poslovima na sređivanju i izradbi inventara arhiva prvostolnog kaptola u Splitu”, *Građa i prilozi za povijest Dalmacije*, 12 (1996), str. 479.

104 Ibid, 480-485.

105 Ibid, 486-487.

106 Mladen Ančić, „Uvod”, *Fontes* 2014, str. 9-12.

Ćirilica građa Nadbiskupskoga arhiva u Splitu

Građa pisana ćirilicom u današnjemu Nadbiskupskome arhivu u Splitu iznimno je bogata. Najviše otpada na pojedinačne dokumente, poput onih koje ćemo mi obraditi, i na matične knjige. Što se tiče dokumenata, najveći ih je broj, iz vremena prije 18. stoljeća, u sastavu Kaptolskoga arhiva. Nešto se manji broj starijih dokumenata nalazi u drugim cjelinama, poput Arhiva trogirске biskupije.¹⁰⁷ Iz 18. stoljeća također nalazimo dokumente u Kaptolskome arhivu, no iz toga perioda najviše tematski povezanih dokumenata postoji sačuvano u okviru arhiva Makarske biskupije, ističe se prije svega korespondencija njezinoga biskupa Stjepana Blaškovića.¹⁰⁸

Dokumenti se, kao što je i očekivano, uglavnom tiču crkvenih poslova i crkvenih lica. U slučaju građe Kaptolskoga arhiva, koju mi obrađujemo, to su ponajčešće dokumenti vezani uz odnose poljičkoga svećenstva s crkvenim vlastima u Splitu, poput onih iz KAS 16, privatnih osoba iz Poljica i crkvenih vlasti, kao što je pitanje ostavštine Jeronima Nestapolića u KAS 490, ili odnosa svjetovnih vlasti s crkvenima, primjer toga su dokumenti turskih vlasti u Poljicima koje se tiču ondašnjeg svećenstva, isto u KAS 490. Iz 18. stoljeća postoje sačuvani dokumenti mletačkih vlasti upućenih Splitskome kaptolu pisani ćirilicom, u KAS 35 i 95, te Poljičanima, u KAS 490. Rjeđi su dokumenti koji se ne tiču direktno splitske crkve, njezinog svećenstva te užega područja uprave. Primjer toga su najstariji dokument u KAS 490 iz 1410. koji predstavlja prijepis naručen u Kaptolu te se tiče lokalnih svjetovnih vlasti, te oporuka dubrovačkog trgovca Stjepanović iz 1573. u KAS 39.

¹⁰⁷ Zelić-Bučan 2000, str. 35.

¹⁰⁸ Među ostalim NAS, M, 84 i 85, svaki s cca. 300 dokumenata

Paleografsko-diplomatička analiza korpusa dokumenata

Prema vremenu nastanka dokumente možemo podijeliti na srednjovjekovne i novovjekovne. Srednjovjekovnim bi pripadali isključivo prijepis povelje Šubića iz 1336. nastao 1410. te popis zemalja crkve Gospe od Žrnovnice iz 1461. Ostatak dokumenata pripada novome vijeku.

Paleografski možemo govoriti o više različitih krugova. Vremenski najstariji je diplomatička minuskula, koja karakterizira već spomenutu povelju Šubića.¹⁰⁹ Ipak primjetna je prisutnost određenih ustavnih odlika u ovoj ispravi, tj. njenom prijepisu iz 1410. Slova „d” i „t” još uvijek ne poprimaju svoje karakteristične kasne oblike, tj. „d” se još naliči na staro ustavno, iako pojednostavljenog oblika, a „t” još ne spušta u potpunosti desnu i lijevu stranu. Konzervativno je također prisustvo jednog starijeg oblika slova „z”. Što se tiče koordinacije teksta još uvijek se nalazi dosta slova smještenih unutar osnovnih dviju linija pisanja koja u mlađim ispravama izlaze bilo prema gore, dolje ili u oba smjera. No kao što se može vidjeti smjesta papir nije prethodno lineiran što dovodi do toga da tekst nije uredno postavljen na podlozi za pisanje, a to donekle otežava točno opisivanje koordinacije slova i riječi. Mlađi je krug srednjodalmatinske kurzive unutar koje se vide razvojne crte koje dovode do „klasičnog” tipa poljičice 17. i 18. stoljeća. Prvi je razvojno stariji tip pisma u kojem se čuvaju stariji slovni oblici, poput čuvanja grafema za „poluglas” koji netragom nestaje sa 16. stoljećem ili starijega oblika grafema „červ” u potpisima don Stipana Kujavića na dokumentu KAS 71, str. 39.¹¹⁰ Mlađi tip pisma, bez poluglasa i inovativne morfologije slova dolazi već u 16. stoljeću,¹¹¹ no svoj klasični oblik zaprima u 17. i 18. stoljeću na području Splitske nadbiskupije i Makarske biskupije gdje ostaje u široj uporabi i u manje-više istome obliku, iako naravno s mnogo varijanti posebice kod zapisivanja glasova /k/ i /n/,¹¹² do kraja

109 Iako pripada datumom 15. stoljeću popis zemalja u Žrnovnici pokazuje karakteristike mlađe perioda. To znači ili da se na području Žrnovnice i Poljica već tada formira onaj tip ćirilice kakvog zatječemo u dokumentima 16. stoljeća ili da se radi o prijepisu kasnijeg perioda koji nije jasno označen kao prijepis.

110 Ni među našim dokumentima, ni među već objavljenima u: Ivan Botica, Ružica Brčić, „Hrvatskoćirilični zapisi s poljičkoga i omiškoga prostora”, *Fontes* 14 (2017), str. 33-160; Milko Brković u svim dosad objavljenim djelima; Marko Mišerda, *Spomenici Gornjih Poljica: pisani spomenici na području Gornjih Poljica do propasti Poljica godine 1807. (prijepisi, regesti)* (Priko: Udruga Poljičana sveti Jure, 2003), nema tragova toga grafema u 17. stoljeću i nadalje.

111 Usporedi Furiozovićevo pismo u Milko Brković, „Neobjavljene poljičke ćirilične isprave”, *Filologija* 63 (2014), str. 56. u kojem nema poluglasa, grafem „i” piše „zatvoreno”, što je popularna odlika kasnijih dokumenata. Ovo pismo je pod jakim utjecajem romanskih govora i latinske grafije, „zdrauglie” mjesto „zdravlje”. U glagoljaškim kancelarijama sjeverne Dalmacije nalazimo također slične primjere: Ivica Vigato i Martina Milković, „Providurov glagoljski dopis iz 17. stoljeća povodom neplaćanja desetine u Ninskoj biskupiji”, *Magistra Iadertina* 9/1 (2014) str. 157; Druge primjere smo zatekli osobno u spisima sv. Krševana HR-DAZD-336, kut. 12. Ova pojava dosad nije detaljno istražena i kontekstualizirana. Naime radi se o jedinstvenom slučaju prodora grafije neadekvatne za pisanje pisma i jezika koji imaju već dug pedigree korištenja.

112 Za pisanje /dz/ i /dž/, ako izuzmemo pokušaje stvaranja posebnih digrafa u rukopisnom Poljičkom slovniku koji se čuva u NSK, Ivan Kosić, „Hrvatski ćirilični rukopisi u zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i Sveučilišne knjižnice”, *Slovo* 56-57 (2006-2007), str. 245., pokušaj od strane kancelara Mustaj-Bega Ferhatpašića: Nakaš

18. stoljeća, a u Poljicima do prve polovice 19. stoljeća. Zanimljiva pojava je slovo „červ” u potpisima don Stipana Kujavića na dokumentu KAS 71, l. 39, koje naliči na kurzivnu glagoljsku varijantu toga slova.¹¹³

Idući po nizu su dokumenti turskih vlasti. Oni pokazuju odlike koje se primjećuju i u drugim zbirkama sličnih dokumenata. To su ponajprije općenita neurednost i teška razumljivost slovničkih oblika te zamjene grafema stražnjih vokala. Ipak valja primjetiti da su primjerci koje mi obrađujemo bliski poljičkoj dionici ćirilice, no s vidnim utjecajem arebice te zanimljivih ortografskih uzusa kliške osmanske kancelarije.¹¹⁴ Za osmanske dokumenta tipična je uporaba osobnih pečata i potpisa napisanih arapskim i osmanskim jezikom, te korištenje osmanskog načina računanja vremena ili potpuno izostavljanje vremenskih oznaka nastanka dokumenta.¹¹⁵

Iako je vremenski starija od prethodne skupine, zbog svoje jedinstvenosti i odvojenosti od ostatka korpusa zadnju navodimo oporuku trgovca Ivana Stjepanovića napisanu 1573. Ona bi se prema autoru nastanka trebala uvrstiti među novovjekovnu ćiriličnu građu Dubrovnika i njegove okolice.¹¹⁶ Ova oporuka se ističe pisanjem poluglasa, digrafa „ja” u reduciranom obliku te korištenju omega kao jedinog grafema za glas /o/.¹¹⁷ Također potpis Đurđa Vukičevića s istog dokumenta pokazuje odlike poput pisanja poluglasa unutar riječi, a ne samo na kraju što je vidan utjecaj crkvenoslavenske tradicije. Da to nije usamljena pojava pokazuju istovremeni ćirilski dokumenti s područja Crne Gore.¹¹⁸

S diplomatičkog stanovišta isprave su pisane bilo unutar ili van okrilja kakve vjerske ili svjetovne institucije te prate običaje unutar tih institucija. Skoro sve su barem koroborirane od strane kakvog lokalnog kneza ili svećenika. Većina ih ima diplomatički reduciranu strukturu. Zabilježeni su slučajevi prebacivanja dijelova korpusa i eshatokola u protokol, poput datacije koja slijedi invokaciji (KAS 39, l. 8a, KAS 71, l. 38) ili promulgaciji (KAS 490, l. 58, 67). Potvrde su uglavnom u obliku potpisa, no zabilježeno je korištenje pečata: poljički pečat s prikazom svetoga

2010, str. 125-126. te Ali-paše Rizvanbegovića: Nakaš 2010, str. 28. koriste se „červ” i „đerv”.

113 Ovaj oblik nije evidentiran kod Zelić-Bučan, 2000.

114 Nakaš 2010, 113-114, o odlikama kliške turske kancelarije.

115 Posljednje je očigledno komparativno jako rijetko, zasada ga još nismo vidjeli na drugim većim skupinama osmanskih ćiriličnih dokumenata, poput onih u Državnom arhivu u Zadru te arhivu HAZU, izuzetne su one u Državnom arhivu u Dubrovniku, a i one su pisane tada ćirilicom, a ne osmanskim jezikom: Ćiro Truhelka, „Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive”, *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XXIII (1911), 72-75. et passim.

116 Dubrovačka novovjekovna građa još uvijek nedovoljno istražena, no znatan dio je već objavio i popratio faksimilima. Najznatniji naslov je Goran Ž. Komar *Ćirilična dokumenta dubrovačkog arhiva: Prilozi istoriji svakodnevnog života na tromeđi Dubrovnika, Trebinja i Novog, 1395-1795, treće dopunjeno i izmjenjeno izdanje*, (Herceg - Novi: Društvo za arhive i povjesnicu hercegnovske Herceg - Novi, 2012.)

117 Nije to izoliran slučaj korištenja tih znakova tako kasno na području Hrvatske. Npr. u pismu uskoka iz Arhiva HAZU-a, Ćir. X, 6. koriste se svi digrafi i omega se koriste. U ovom slučaju se možda radi i o utjecaju „istočne” ćirilске pismenosti, no po svim drugim jezičnim i paleografskim obilježjima ipak je puno bliže istovremenim hrvatskim ćiriličnim dokumentima.

118 Sindik 1959, str. 2.

Jurja te pečati turskih dostojanstvenika. Za razliku od hrvatskih među osmanskim novovjekovnim dokumentima još uvijek ostaje raširena praksa korištenja osobnih pečata, kao što se vidi i u drugim zbirkama.¹¹⁹ Oni su kao što je već rečeno pisani osmanskim jezikom i arapskim pismom, privatnog karaktera te različitih oblika, ovisno o službi koju je osoba obavljala ili osobnim preferencijama. Osim pečata nalazimo primjere *sere* potpisa koji se sastoji od stiliziranog imena autora.¹²⁰ U slučaju hrvatskih dokumenata postoji koroboracije na način da se osoba koja potvrđuju, u slučaju nepismenosti ne potpisuje sama, nego od strane nekoga drugoga koji onda to tako i izričito napiše. Dokumenti su uglavnom datirani, manji broj ih je bez ikakve datacije, isključivo osmanske provenijencije, te smo ih datirali približno s obzirom na vrijeme djelovanje osoba koje su sastavile isprave. Neke dokumente iz obrađenih arhivskih cjelina, budući da ih nismo mogli uspješno datirati, iako po vanjskim karakteristikama zasigurno pripadaju vremenu prije kraja 17. stoljeća, nismo uključivali.¹²¹ Što se tiče samog bilježenja datum tri su načina njihova pisanja. To su po učestalosti datacije arapskim brojkama kao najčešće, donekle rjeđe na ćirilici na način gore opisan te najrjeđe datirane po hidžri.

119 Tako u zbirkama DAZD-a i HAZU-a koje smo pregledali skoro da i nema osmanskog dokumenta bez pečata kojeg pišu pripadnici vlasti. S druge strane poljički i drugi hrvatski ćirilskii dokumenti su uglavnom popraćeni samo potpisom. Pečati su uglavnom rezervirani za više institucije.

120 Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı belgelerinin dili: (diplomatik)* (İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı, 1998), str. 81

121 Štoviše sadržajno su dokumenti jako slični drugima tako da ih ovdje nije nužno objavljivati. Kad bi se pristupili objavi svih dokumenata dakako da bi i njih trebalo uključiti, budući da ipak sadrže podatke o osobama koje se ne spominju u drugim izvorima dosad izdanim.

Jezična analiza

Jezično dokumenti također pokazuju više slojeva razvoja organskih govora i pismenog jezika na području srednje (i južne) Dalmacije. Najstarija isprava se ističe ne samo paleografskom, nego i jezičnom starinom. Ističemo neprovođenje sekundarne palatalizacije „t+j” > „ć” u slučajevima kao „bratju”, „bratjom”; neprovođenje metateze u izvedenim oblicima pridjeva „*vǫśl” - „vsakomu”; upotreba zamjenica „saj” - „sega”.¹²² Izolirana pojava „v” mjesto „u” kao prijedloga bi mogao biti arhaizam unutar pisarske tradicije, a ne nužno oblik iz govornoga jezika. Izoliran primjer „va” u pravnoj frazi nalazimo i u jednom punom mlađemu poljičkome dokumentu. Morfološki je neočekivan oblik lokativa „u Spliti”, kojeg već nećemo vidjeti u žrnovskom popisu zemalja, nastao od arhaičnog nastavka *-ě. Sintaktički je zamjetna česta uporaba participa „... kneza gradova dalmackiih' počivšega.”, „...viditi vsakomu ere gledajuće...”, „... virne službe pametujuće...” Leksički se ističu riječi poput „povrzen” izvedena od glagola „povrsti”, prisutna i u drugim srednjovjekovnim poveljama, „obraz” u smislu „lik, naličje”, „vola” u značenju „ili”, „pametujuće” u značenju „sjećajući se, pamteći”. Nailazimo na slučajeve pojave dvostrukog navođenja pravne terminologije hrvatskog i romanskog podrijetla: „ovi privilei vola list”. Ova se pojava primjećuje također u mlađoj dubrovačkoj oporuci koja se bogato njome služi: „vidio aliti legao” te „pismo aliti prokuru”. Ova oporuka pokazuje zamjetan utjecaj pravnog vokabulara romanskog podrijetla: „prokura”, „legao”, „skritieh.” Zanimljivo je korištenje veznika „makar”, grčkog podrijetla, u smislu „a ako”.

Popis zemalja žrnovske crkve sv. Marije zbog svoje ponavljajuće prirode ne pruža puno jezičnih podataka. Fonološki dosljedno se provodi vokalizacija slogotvornog „r” kao npr. „Žarnovnica”, „parvo”, „udaržim”; ikavizam; karakteristično za čakavski čuva se glas „h”: „Humcu”; općeslavensko *đ daje „j”, ne „đ” tolikojer-također. Lokativ m.r. i s.r. je dosljedno nastavak -u: „u Pricviću”, „u Blatu”.¹²³ Zanimljiv je stari oblik genitiva „kamene”, mjesto modernog „kamena”. Od glagolskih oblika tu je „jema” za glagol „imati”, particip aktivni s formantom „š” - „počanši”.¹²⁴ Sintaktički nema nekih velikih primjedbi što je i zbog jednostavnosti teksta. Primjetiti valja da su akuzativi „nad put' blizu crikve” i „pod put' općeni” točni budući da te

122 Oblik „sega” je inovativan hrvatski, analogan prema imeničkoj deklinaciji, Ranko Matasović, *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika* (Zagreb: Matica Hrvatska, 2008), str. 229

123 To je općenito karakteristika južnočakavskih dijalekata. Tek na sjeverozapadu očekujemo -i i -e. Josip Lisac, „Južnočakavski dijalekt i njegov leksik”, *Croatica et Slavica Iadertina* 2009, str. 80.

124 Isti oblici primijećeni su također u drugim bliskovremenim hrvatskim tekstovima. Stjepan Damjanović, *Izabrani filološki radovi*, (Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost, 2019), str. 295.

da ne predstavljaju zamjenu lokativa i akuzativa karakterističnu za lokalne čakavske govore.¹²⁵

Kod mlađih dokumenata splitsko-poljičkog porijekla zamjetna je razlika između dokumenata lokalnih žitelja naspram onih koje su napisali dužnosnici s područja romnaskog ili osmanskog govornog područja. Način pisanja osoba koje su najvjerojatnije romanskog podrijetla utjelovljuju pisma Vinceca de Franceški, splitskog vikara, KAS 16, l. 8, 9. Odlike su čakavizam „duzni”, „receni”, „prosnja”; mješanje sintakse akuzativa i instrumentala/lokativa „mi vam zapovidamo pod sveti posluh”, „u termen od osan dan”.¹²⁶ Osmanske dokumente odlikuje, kao što smo već napomenuli, miješanje zatvorenih i otvorenih prednjih i stražnjih vokala (parovi i/e te o/u), upotreba osmanske terminologije: „aga”, „nazor”, „dizdar”, „carevo hazno”, „tapije”, „testir”.

Dokumenti koje su pisali izvorni govornici hrvatskih idioma pokazuju obilježja prijelaznih čakavsko-štokavskih dijalekata tipičnih za period nakon velikih migracija uzrokovanih turskim najezdama. Naprimjer pismo don Ivana i don Mikule Sinovčića, KAS. 16., l. 7. „za ciča duga ča smo dužni ... a mi ono što smo dužni ...” Takva kolebanja u korištenju zamjenice „ča” i „što” su prisutna unutar čitavog dokumenta i izvedenim zamjenicam. Refleksi krajnjega -l# su također različiti. Prisutni si i odrazi na „-i(j)o”, „-i(j)a.” i „-Ø#” Npr. u KAS. 71, l. 39: „ostavijo”; KAS. 490, l. 67: „dija”, „drža”. Morfološki su prisutni stariji i neki inovativni oblici u deklinaciji imenica i zamjenica: stari oblici kosih padeža osobne zamjenice 3. lica: KAS. 71, l. 39 „...i ke bi jim...”; stegnuti oblici zamjenica: passim „ke”, „ki”; kratki genitivi mn. ibid. „...iz Polic iz sela Gat...”, KAS. 71, l. 38 „...u selu od Gat...”, KAS 490., l. 58. „...slišajući od njih ust.”, stari kosi imenički množinski nastavci, ibid. „...u Poljicijih...”, „...prid svidoci podpisanimi...” Tipično je i analogno preuzimanje g. mn. u-deklinacije: ibid.; „...kanonikov...”. L. jd. je kao i u starijom žrnovskom popisu novoga podrijetla: KAS. 490, l. 6: „...u srcu...”, KAS. 79, l. 39: „...u Splitu...” U glagolskom sustavu primjećuje se kod historijskih vremena rašireno korištenje aorista: passim „...pisah...”, KAS 79, l. 39: „...pridoše..., praviše i rekoše..., i daše i podaše i pustiše...”, KAS 490, l. 58: „...kako se dogovori...”, KAS 490, l. 67: „...prodasmo...” Glagol „moći” u prezentu ima analogno rotacističko „r”: passim „more”, „moremo”.

Leksički se vidi znatan romanski utjecaj, a kod talijanskih riječi ž. r. u slučajevima gdje su u

125 Pogledati definiciju prijedloga „nad” i „pod” na Hrvatskom jezičnom portalu: https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=e1diWRA%3D&keyword=nad te https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eVxkWxU%3D&keyword=pod. Zadnji pristup 01. 02. 2023. Zamjena se već javlja kod Marulića: Marijana Horvat, „Sklonidba imenica u Marulićevo *Naslidovan'ju*”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 31 (2005), str. 94-95.

126 Naravno takvi zaključci se trebaju uzeti s dozom obzira dok god se ne obradi dovoljna količina tekstova na osnovu kojih bi se moglo jasno pokazati da li je stvar o dijalektalnim razlikama ili se ipak radi o osobi kojoj hrvatski nije primarni jezik. Također starija teza da je čakavizam produkt jezičnog posuđivanja nije u potpunosti održiva, ali kad se radi o strancima sasvim je vjerojatno da se ipak radi o utjecaju fonološkog sustava materinjeg jezika. Klasična rasprava o čakavizmu je Moguševa u: Milan Moguš, *Čakavsko narječje, Fonologija*, (Zagreb: Školska knjiga, 1977), 66-78.

novijim dijalektima postale m.r. čuva se staro stanje: npr. KAS 79, l. 38: „...rečena apelacjun...” no u današnjem čakavskom dijalektu splitskog Varoša npr. „tentacjun”, m.r.¹²⁷

Romanizmi potječu ponajviše iz pravnoga i crkvenoga svijeta: „apelacjun”, „arhiprvad” „sentencija”, „kufermati”, „mandat”, „intimati”,¹²⁸ „instrument”; iz svakodnevnog života: „benevreke”, „fjuret”, „groš” „karižie”, „libar”; imena mjeseci: „jena”, „otubar”, „novembar”. Osim romanizama nailaze se i stariji hrvatski leksemi, također pravni i svakodevni: „bah”, „pravice”, „peč svite”, „didić”, „istanova”.

Turcizme nismo zasada zatekli u neosmanskim dokumentima.

127 Berezina Matoković, *Ričnik velevareškoga Splita*, (Split: vlastita naklada, 2004.), str. 78.

128 Riječ nije prisutna u većim leksiografskim izdanjima, no ipak je posvjedočena u drugim skupinama dokumenata. Ante Šupuk, *Šibenski glagoljski spomenici* (Zagreb: JAZU, 1957), str. 219.

Povijesna analiza

Postojanje slavenske pismenosti, posebice u njezinoj ćirilskoj dionici, na području grada Splita i njegove okolice se može pratiti od njezinih samih početaka na našem ozemlju. Na otočkom zaleđu, na Braču u Povoljima najstaju najstarija sačuvana isprava i natpis pisani ćirilicom, povaljska listina i povaljski prag. S druge strane u dalmatinskom zaleđu također postoji jaka ćirilska tradicija počev od sredine 13. stoljeća, vjerojatno pod utjecajem bosanske srednjovjekovne države.¹²⁹ Ti dokumenti su danas nažalost sačuvani u jako malom broju, svega 20 kneževskih listina iz srednjega vijeka.¹³⁰ Jedan od tih dokumenata je naš prijepis iz god. 1410. starije povelje Šubića.¹³¹ Da ne treba čuditi postojanje osobe u srednjovjekovnom splitskom Kaptolu sposobne za umješno korištenje slavenskih pisama govori i to da je za crkvu sv. Mihovila u Splitu u vremenskih bliskom periodu pripremljen Hrvojev misal.¹³² Isto tako sačuvani su spomeni drugih isprava iz toga vremena pisanih „litteris sclavicis.”¹³³ Teško je točno odrediti o kojim se osobama radi, osim precizirati da je knez Mladin ustvari Mladin/Mladen III Šubić. Nadalje, moguće je usvrđiti da su Vidoje i njegova braća zacijelo služili knezu Mladinu u njegovim borbama 20-ih i 30-ih godina 14. stoljeća, te da su tim angažmanom zaslužili da obnovi njihova prava na upravljanje selom Brštanovom.¹³⁴ Što se tiče samog sela Bršt(r)anova, ovo je po svemu sudeći najstariji sačuvani spomen njegovog imena na hrvatskome jeziku.¹³⁵ Osim ovoga zanimljivo je primjetiti da Šubići, iako se po sačuvanim

129 Neven Isailović, „A contribution to Medieval Croatian Diplomats: Cyrillic Charters of Croatian Nobility from the Franciscan Monastery on Trsat in Rijeka”, u: *Secular Power and Sacral Authority in Medieval East-Central Europe*, ur. Kosana Jovanović i Suzana Miljan (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018), str. 139.

130 Ibid, 137.

131 Iako je isprava već dva puta objavljena, u posljednjem izdanju stoji krivo da dosad nije tiskana. Usporedi: Ančić 2014, str. 12 te Krešimir Kužić, *Povijest dalmatinske Zagore* (Književni krug, Split, 1997), str. 53-54. te Zelić-Bučan 2000., prilog br. 1, str. 60-61. Također u već spomenutoj objavi u časopisu *Fontes* nedostaje mjesto gdje se isprava čuva te opis stanja iako su u *Prilogu*, str. 257, točno navedeni svezak i folijacija.

132 <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26530>, pristupljeno 05. 02. 2023.

133 Npr. iz iste zbirke dokumenata: Mladen Ančić, „Registar splitskog kaptola”, *Fontes* 20 (2014), 82-83. Nedavno smo registrirali još nekih isprava koja su zasigurno pisane ćirilicom, a dosad koliko nam je poznato nisu primjećene u literaturi kao takve. Radi se o ispravama koje Sanudo spominje u godini 1500, sredinom studenog te godini 1501, 31. siječnja, *I diarii di Marino Sanuto, tomo III*, ur. Rinaldo Fulin, (Venezia: Tipografia Marco Visentini, 1880), str. 1051, 1455: „In questa matina, Jo fizi una letera, traduta di schiavo, scritta per Jurai Marcovich Cacich, ... data in Macharsca”, „Da Traù, di ultimo zener. Manda una letera, abuta in lingua schiava dal vice conte di Clissa.” To je onaj isti Juraj Marković Kačić kod kojeg Papalić nabavlja ćirilski Ljetopis popa Dukljanina! Ivan Majnarić, Hrvatski biografski leksikon, Kačići: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=164>, pristupljeno 04. 02. 2023. Hvala Smerdaleu i njegovom blogu što mi ukaza na taj dokument. <https://smerdaleos.wordpress.com/2022/09/29/ot-boni-italiani-tov-marino-sanudo-5/>, pristupljeno 04. 02. 2023.

134 Detaljnije o vojno-političkom stanju u Dalmaciji toga vremena u: Damir Karbić, „The Šubići of Bribir An example of the Croatian noble kindred”, (PhD Dissertation, CEU, Budapest, 2000), str. 97-108.

135 Stariji spomeni na latinskom postoje iz 12. i 13. stoljeća: Marin Tadin, „Iz prošlosti Muća”, *Crkva u svijetu* 15/1 (1980), str. 68.; Kužić 1997, str. 74; 76. Da je selo živjelo i tokom osmanske okupacije potvrđuju osmanski defteri. Sandra Buzov, „Petrova gora, vlaška nahija”, *Godišnjak Titius*, 4/4 (2011), 338. Krajem 17. stoljeća, vraćanjem pod mletačku vlast na prostor sela se naseljavaju došljaci iz Rame: Kužić 1997, 164.

liturgijskim knjigama iz bibriskog franjevačkog samostana nisu služili slavenskim bogoslužjem,¹³⁶ ipak su u svjetovnim stvarima, kao i pripadnici drugih onovremenih plemićkih obitelji koristili suvereno slavenska pisma i hrvatski jezik.

Polu stoljeća poslije nastaje popis dobara žrnovničke župe svete Marije, prostora koji se povijesno nalazio na razmeđu između kliškog, splitskog i poljičkog upravnog prostora.¹³⁷ Ovaj je dokument izvrstan izvor za proučavanje povijesne toponimije i crkvene ekonomije žrnovničkog područja. Budući da daje na jednom mjestu čitav niza toponima, koje je lako ubicirati na katastrima Habsburške monarhije iz prve polovice 19. stoljeća, imamo potvrdu o jasnom kontinuitetu srednjovjekovnog života tokom novog vijeka u Žrnovnici.¹³⁸ Pažljivim iščitavanjem informacija jamačno bi se dala napraviti i karta posjeda ove župe. Ako su nam izračuni i preračuni točno istumačeni crkva je posjedovala između 22,2 i 22,7 hektara zemljišta.¹³⁹ Podatke iz dokumenta protumačene modernim mjernim jedinicama priložit ćemo u Prilogu 3. Da se radi o posjedima za zamjetne veličine za jednu seosku crkvu dovoljno je usporediti vremenski bliske posjede crkava na šibenskom području. Najveće među njima imale su posjede od 200-370 gonjaja, tj. otprilike 17 do 31.5 hektara.¹⁴⁰

Idući dokument po redu je oporuka starca Ivana Stjepanovića. Ona otvara niz istraživačkih pitanja. Prvo je zasigurno kako je oporuka trgovca s područja Dubrovačke republike, sastavljena u Sarajevu uopće završila u splitskome Kaptolu. Drugo, zašto je Ivan pisao svoju oporuku na ćirilici, pismu koje je na području Dubrovnika u 16. stoljeću već počelo zamirati u pisanju službenih dokumenata od žitelja Republike, posebice oporuka. U novovjekovnoj dionici dubrovačke prošlosti sačuvano je svega nekoliko oporuka sastavljenih u potpunosti, ili dijelom na ćirilici.¹⁴¹ Treće pitanje je može li se ući u trag osobama koje se spominju u tekstu i u potpisima.

136 Danas se bibrirski rukopisi čuvaju u Šibeniku. Dio ih je bio izložen 2019. na izložbi „Varvaria / Breberium / Bribir: razotkrivanje slojeva.“ O srednjovjekovnim eksponatima izložbe: Bruna Kuntić-Makvić, „Varvaria / Breberium / Bribir: razotkrivanje slojeva“, *Latina et Graeca* 2/37 (2020), 163-164. Postoje pretpostavke da je latinična Šibenska molitva prepisana s ćirilice u bibrirskom ambijentu, no ni to gdje je prepisana ni s kojeg predloška nije u potpunosti potvrđeno. Lisac 2014, 131-132.

137 Joško Kovačić, „Žrnovnica od davnine do turske vlasti“, *Baština* 32 (2004), 185-189.

138 Katastar dostupan online na <https://maps.arcanum.com/en/map/cadastral/?layers=3%2C4&bbox=1840301.7148453165%2C5390711.865183522%2C1847558.4552181405%2C5393258.173688271>, pristupljeno 01. 02. 2023.

139 Kvadraturu smo preračunavali prema podacima koje izlaže Vladimir Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, (Zagreb: Knjižarnica Jugoslavenske akademije, 1908-1922), 1608. Vreteno je po svemu sudeći u Splitu iznosilo 852, a u Makarskoj 871 m². Mi smo za svaki slučaj preračunali u obje jedinici, iako je vjerojatnije da su se u Žrnovnici služili splitskim standardom.

140 Šibenski gonjaj smo računali da je otprilike 851 m², podatak smo preuzeli iz Marija Zaninović-Rumora, „Šibenske mjere za površinu od 14. do 19. stoljeća“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* vol. 36 (2018) str. 29. Podatke iz šibenske nadbiskupije smo preuzeli iz: Kristijan Jurin, „Katastik nadarbina šibenske biskupije iz druge polovice 15. stoljeća“, *Croatica christiana periodica* 86 (2020), str. 35.

141 Usporedi kataloge HR-DADU-Testamenta notariae-1503-1602; HR-DADU-Testamenta notariae-1603-1702; HR-DADU-Testamenta notariae-1702-1815. Dostupni na već navedenoj stranici Državnog arhiva u Dubrovniku.

Trgovanje između Splita i Bosne, te Bosne i Dubrovnika je dobro istražena tema.¹⁴² U vrijeme nastanka ove oporuke glavnina trgovine se još uvijek ne odvija preko Splita, budući da splitska skela koju je 1566. predložio židovski trgovac Danijel Rodrigo, te je promet uglavnom išao preko Neretve i Dubrovnika.¹⁴³ Zašto je i kako oporuka završila u Splitu ne možemo dati jasan odgovor. Neki od mogućih su da je Stjepanović umro u Splitu ili da je netko od njegovih dužnika bio u Splitu te je oporuka korištena u svrhu vraćanja duga.¹⁴⁴ Odgovor na pitanje zašto je Stjepanović pisao oporuku ćirilicom i narodnim jezikom se može odgovoriti gledajući u tekst dokumenta. Naime, navod u oporuci da se dugovi mogu iskati „, sudom' turcijem' i karstijanscijem” govori u prilog da je autor htio da se oporuka može koristiti kao dokazni materijal na područjima Dubrovačke i Mletačke Republike koje su u 16. stoljeću imale već jasno formiranu službu dragomana, (Nemojmo smetniti s uma da je zet Stjepanovićev također dragoman „Paskoju Iliću drag(o)manu dubrovačkomu zetu momu”) čija je dužnost bila prevođenje s „orijentalnih” jezika, ali i s hrvatskog jezika, u slučaju pisama ponajčešće pisanih ćirilicom i glagoljicom.¹⁴⁵ Na osmanskoj strani granice također je ćirilica korištena naširoko, nakon što sultani prestaju izdavati službene spise na stranim jezicima i pismima, (ne)službeno te su poznati slučajevi kadijskih ovjerovanja ćirilskih dokumenta, što govori u korist toga da se kadije nisu isključivo služili osmanskim u svojim poslovima.¹⁴⁶ Također postoje dokazi da su dubrovački trgovci pisali i ugovore dvojezično, na latinskome/talijanskome i narodnim, dubrovačkim dijalektom na ćirilici.¹⁴⁷

Što se tiče osoba u tekstu možemo reći da ih se većinu da identificirati u drugim izvorima, neke pouzdanije neke manje pouzdano. Autora oporuke je izuzetno lako identificirati sa sigurnošću u drugim ispravama toga vremena, velika je pomoć nadimak „Starac” koji se uvijek navodi uz njega. Prvi pouzdani spomen nalazimo 1540. godine u popisu Bratovštine sv. Lazara, društva koje

142 O povijesti splitske trgovine u ranom novom vijeku pisala je Nataša Bajić-Žarko, *Split kao trgovačko i tranzitno središte na razmeđu istoka i zapada u 18. stoljeću* (Split: Književni krug, 2004). O počecima karavanske trgovine na str. 87.

143 Bajić-Žarko 2004, str. 53-54.

144 U jednoj ispravi iz dubrovačkog arhiva sastavljenoj 1611. u Sarajevu se spominje „Pavao sin Marijana Stjepanovića” te „nevoljni starac ćačko rečenog Pavla.” Očekivati je da se radi o našem Stjepanoviću, ta on ima sina Pavla i nosi nadimak „Starac.” Ali ipak je vjerojatnije da se radi o nekom srodniku te da je „Starac” obiteljski nadimak. Sve da je kao mladić ušao u posao, pretpostavivši da se rodio 20-ih 16. stoljeća, 1611. bi imao 90 godina (!)

145 Ljerka Šimunković, „Služba tumača i dragomana u Splitu za vrijeme mletačke uprave”, *Baština* 22/30 (1999), str. 71

146 Kadijski je ovjerovljen dokument kojeg Hamza-beg izdaje Dubrovčanima 8. veljače 1472. godine, Truhelka 1911, str. 36. I prijepisi srednjovjekovnih dokumenata dobivaju kadijske potvrde, poznate su dvije kopije povelje kralja Dušana Dubrovčanima u prijepisima iz osmanskoga doba: Nebojša Porčić, *Dokumenti u dubrovačkim zbirkama: doba Nemanjića* (Beograd: Balkanološki institut SANU, 2017), str. 208-213, T. 45, T 46. O slučajevima s Hilandara Aleksandar Fotić, „Non-Ottoman Documents in the Kâdîs' Courts (Môloviya, Medieval Charters): Examples from the Archive of the Hilandar Monastery (15th–18th C.)”, u: *Frontiers of Ottoman Studies: State, Province, and the West Volume II*, ur. Colin Imber et al. (London, New York: I. B. Tauris, 2005), str. 63-73.

147 Radovan Samardžić, *Dubrovačani u Beogradu* (Beograd: Srpska književna zadruga, 2007), str. 62

je okupljalo dubrovačke trgovce na Levantu.¹⁴⁸ Tokom istoga i sljedeća dva desetljeća sve do 1570. nalazimo ga kao aktivnog člana dubrovačke kolonije u Beogradu, gdje je djelovao ponajviše kao zajmodava te ponekad kao jamac, prokurator, itd.¹⁴⁹ Nadalje osobe za koje možemo pronaći druge pouzdane spomene su Stjepanovićev zet dragoman Paskoje Ilić i njegov sin Ilija koji se također spominju u Bratovštini sv. Lazara, kao „Pasqual de Ilia dragomano” godine 1572, te „Ilia de Pasqual dragomano in loco del padre” 1584. godine.¹⁵⁰ Neki Elia Paschalis Paschoieulich de Cupparis se spominje kao autor oporuke 16. 12. 1561, no možda se ne radi o istoj osobi.¹⁵¹ Dživko (Čivko) Vuković je također zapažena osoba, u Bratovštini se spominje kao „Gioani de Lupo mercante de Belgradi”, a u dokumentima vezanim za Beograd se javlja često, pod različitim oblicima imena i prezimena: Joannes i Gifcus te Lupo, Luppi i Vuchovich.¹⁵² Druge osobe je bilo teže pronaći, zasad jedino možemo identificirati jednog od koroboratora, Augustinus Christophori Vulaicouich, od koga je također sačuvana oporuka,¹⁵³ te spomen u Bratovštini sv. Lazara 1572. pod imenom Agustino de Cristoforo Vlaico.¹⁵⁴ Nesigurniji su slučajevi oporuke određenog Paulus Stephani iz 1606.¹⁵⁵ koji bi možda mogao biti Ivanov sin Pavle koji se spominje u oporuci ali to ne možemo točno ustvrditi bez detaljnije analize te oporuke. Nesigurna je, iako ne i nevjerojatna identifikacija Nicolo Grego koji 14. 7. 1593. šalje nekakve spise dubrovačkom knezu i vijeću.¹⁵⁶ Ivan Ivanović je također nesiguran budući da zbog učestale kombinacije imena i prezimena ima više osoba koje se u isto vrijeme javljaju pod tim imenom, tako da reći koji je točno bez detaljne analize odnosa trgovaca, ako je takvo što moguće, nije lako reći.¹⁵⁷ Za druge osobe, poput Ivanovog sina Mihovča, ili Pavla Raičeva Smolića nismo uspjeli pronaći više informacija, ali zasigurno bi se pregledom arhivske građe toga vremena moglo pronaći još informacija. Što se tiče toga da je oporuka pisana ćirilicom ne treba pretjerano čuditi budući da upravo u to vrijeme, 1567. godine nastaje u beogradskoj koloniji ćirilski prijepis „Raja duše.” A specifična pojava odvajanja svake riječi ili fraze točkama s obje strane je isto prisutna u drugim dokumentima i rukopisima onoga vremena u Dubrovniku.¹⁵⁸

148 Štefica Ćurić Lenert i Nella Lonza, „Bratovština sv. Lazara u Dubrovniku (1531-1808): Osnutak, ustroj, članstvo”, *Anali* 54/1 (2016), str. 74.

149 Jorjo Tadić, *Dubrovačka arhivska građa o Beogradu: Knj. 1. 1521-1571* (Beograd: Izdanja grada Beograda, 1950), str. 477

150 Ćurić, Lonza 2016, 78; 80

151 HR-DADU-12-1- Testamenta notariae 1503-1602, l. 226v. Naprimjer postoji još jedan „Givan Stiepanovich de Bergato” 1530-ih, ali očito se ne radi o Stjepanoviću iz oporuke budući da je on lapicida, a ne trgovac. Danko Zelić, „Gradnja crkve sv. Spasa u Dubrovniku (1520.-1534)”, *Anali Dubrovnik* 60 (2022), str. 92.

152 Ćurić, Lonza 2016, 77; Tadić 1950, 484

153 HR-DADU-12-1- Testamenta notariae 1503-1602., l. 134r- 135v

154 Ćurić, Lonza 2106, 78

155 HR-DADU-12-1- Testamenta notariae 1603-1702, l. 218r

156 *Isprave i akti 16. stoljeće, analitički inventar*, Dubrovnik, 2015. Dostupno na stranicama DADU.

157 Tadić 1950, 476-477 4 različita Ivana Ivanovića!

158 Tako su u rukopisnom „Libro od mnozijeh razloga” sve riječi odvojene jedan od druge točkama.

U splitsko-poljičkim dokumentima druge polovice 16. i prve polovice 17. stoljeća javlja se velik niz osoba, od kojih su mnoge posvjedočene u dokumentima drugih arhivskih cjelina, dok druge ili nisu prisutne ili im se dosad nije ušlo u trag. Brojem dokumenata najveći, ali količinom teksta najmanji korpus je onaj osmanskih upravitelja prve polovine 17. stoljeća, nastao 30-ih i 40-ih godina. Iako se pouzdano daju datirati samo 3 dokumenta, sudeći prema imenima prisutnim u Bogišićevoj zbirci omiških dokumenata i pismima Marka Kavanjina ostale dokumente se može također smjestiti u vrijeme 4. i 5. desetljeća 17. stoljeća.¹⁵⁹ Ovi osmanski dokumenti se uglavnom sastoje od pismenih dopuštenja o korištenju određenih zemljišta. Ostali dokumenti, brojem njih 11, se tiču raznih tema. Za dva dokumenta, KAS 490, l. 46 i 65 ne možemo reći točno što su. List 46 je fragment najvjerojatnije nekakvog spora između crkvenih vlasti i pripadnika svećenstva, a l. 65 je kratka bilješka nejasna sadržaja. Ostalih devet dokumenata se tiče problema (ne)vrećanja dugova (KAS 16, l. 7-9), spora oko nasljedstva nekretnine u gradu Splitu između Crkve i privatnih osoba iz Poljica (KAS 71, l. 38-39), rješavanja nekakvog spora između sela i privatne osobe, (KAS 490, l. 58) dva kupoprodajna ugovora (KAS 490, l. 67; 72) i jedno pismo između pripadnika Crkve. (KAS 490, l. 6)

U najstarijem od dokumenata ove skupine, nalazimo samo dva imena. Jedno je don Nikole Sinov(čića) a drugo kancelara don Dujma. Nikola Sinovčić pripada poznatoj poljičkoj obitelji Sinovčića. U našim dokumentima se pripadnici te obitelji spominju više puta. Najčešće je to Pavao/Pavle Sinovčić, no jedan put se spominje i poljički knez Jure Sinovčić. (KAS. 490, l. 34) Nikola se također javlja više puta, iako se možda u svim slučajevima ne radi o istom Nikoli budući da je vremenski raspon između najstarijeg i najmlađeg spomena oko 40 godina.¹⁶⁰ Najvjerojatnije je to isti Nikola/Mikula koji se spominje u sporu o vraćanju duga Bernarda Mašarole, no da nije onaj koji se spominje u pismu Ahmet-age Omerbašića, čiji nastanak valja smjestiti negdje 1630.-ih ili 1640-ih. Jedan Pavao Domikulin Sinovčić se spominje u kupoprodajnom ugovoru iz 1614. (KAS 490, l. 72). Najvjerojatnije se radi o istom Pavlu iz osmanskih dokumenata 40-ih i 50-ih 17. stoljeća. Također ima spomena Pavla Domikulina i Pavla Domikulića, no nismo posve sigurno radi li se o istim ili različitim osobama. Varijacije u prezimenu nisu nemoguće, no također ni to da više osoba sličnoga ili istoga imena i prezimena postoji u isto vrijeme budući da su predmoderne obitelji

159 Ahmet aga Omebašić se spominje u pismima Marka Kavanjina 1638. te 1644. Ćiro Čičin Šain, „Pisma Marka Kavanjina”, *Starine* 49 (1959) str. 138, 144. Zanimljivo da je jedino ćirilično pismo Kavanjinovo upravljeno upravo Omerbašiću. Nuh aga se spominje u dokumentu Bogišićeve zbirke kao autor pisma omiškom providuru: Aleksandar Solovjev, „Bogišićeva zbirka omiških isprava XVI-XVII veka”, *Spomenik drugi razred* 93/72 (1940), str. 51.

160 Postoji i spomen don Mikule Sinovčića iz 1596. godine u sklopu arhiva Trogirske biskupije. Zelić-Bučan, 2000, str. 35. Sinovčići, Pavle, Ivan i don Mikula (Domikula?) spominju također među dokumentima pisanim osmanskim jezikom u zbirci Kaptolskoga arhiva. Te je dokumente obradio Avdo Sućeska u kratkome, ali izuzetno sadržajno bogatome radu: „O posjedovnim odnosima u Poljicima u svjetlu poljičkih turskih isprava”, *Poljički zbornik* III (1978), str. 139-141.

znale koristiti jako ograničen broj imena.

Po starosti idući dokumenti su KAS 490, l. 65; i 58. O najstarijem je teško išta reći, moguće da se radi o podjeli nekakve zemlje na državnu, osmansku, i crkvenu. No pojedinosti se, osim godine ne razaznaju. Dokument iz 1605. se tiče nekakve razmirice između Jerke, neviste Domikule,¹⁶¹ i neodređenog sela. U njemu se spominje Mikulica, koji je možda Mikulica Jeromčić iz dokumenta KAS 490, l. 72.¹⁶² Ostale nismo uspjeli pronaći, samo valja napomenuti da u Ugrnovićevom prezimenu fali slovo „i”, te bi trebalo stajati Ugrinović.¹⁶³

Iz drugog desetljeća 17. stoljeća dolazi sedam dokumenata, dva iz 1611. te četiri iz 1614. godine. Dva se dokumenta iz 1611. tiču splitskog Kaptola i Poljica. U ovom slučaju to je spor između Jeline/Milice žene Pavla Borovčića i splitskog Kaptola u vezi nekretnina Jerolima Nestapolića, splitskog kanonika koji je umro 1607.¹⁶⁴ Osim Nestapolića, u drugim dokumentima nalazimo Poljičane G(a)rgura Braića,¹⁶⁵ don Luku Ivaniševića,¹⁶⁶ Juru Bašića,¹⁶⁷ don Stipana Kujavića,¹⁶⁸ možda don Ivan Ligušića, ako je to krivo zapisano kao Ligutić,¹⁶⁹ te možda (J)agustina Maričića, no vremenski se za njega čini ipak prevelikom razlikom spomen iz 1575., štoviše što je tada „dostojni knez poljički”. Možda se radi o njegovom djedu ili drugom pretku.¹⁷⁰ Tri iz 1614. se tiču dugovanja između svećenika Ivana Kovačića i Nikole Sinovčića naspram nasljednika pokojnog Bernarda Mašarole (Dešarole). Mašarola je zacijelo trgovac Bernardo Mazarola kojeg pozdravlja Marko Kavanjin u svome pismu bratu Jakovu 1606. godine.¹⁷¹ Od crkvenih dužnosnika upoznajemo don Vicenca Franciškija, koji je službovao do svoje smrti 1618. na raznim pozicijama unutar splitske nadbiskupije,¹⁷² te za kancelara Dominga Midolevića.¹⁷³ U potpisu vidimo da se i Vicenc služio ćirilicom, koja je po grafemu „c” arahaičnija od pisareve, te da su obojica drugačije pisala prezime: pisar - „Vicenc de Francišis”; on sam - „Vicenc de Franceški”. Također je razvidno da se koristila još hrvatska varijanta imena, budući da ga Poljičani oslovljavaju kao „Vice”. To nije čudna pojava, kao što smo vidjeli u slučaju dubrovačke isprave bilo je normalno služiti se s više

161 Možda gore spomenuti don Nikola Sinovčić, ali možda i samo neki drugi don Mikula/Domikula.

162 Neki „Mikulica Jernčić” se spominje u dokumenti koji se tiče Donjeg Dolca preveden s turskog, a napisan 1598. Mišerda 2003, str. 11, br. 23.

163 U Botica i Brčić 2017, str. 138, godine 1800. jedan Ugrinović.

164 Ostojić 1975, str. 252-253

165 Mišerda 2003, str. 7; 18, dok. 15. i 36

166 Mišerda 2003, str. 17, dok. 35.

167 Vladimir Mošin i Seid M. Traljić, „Ćirilske isprave i pisma u Arhivu Jugoslavenske akademije”, *Starine* 46 (1956), str. 115

168 Ibid., str. 115; 118

169 Ibid., str. 111

170 Botica i Brčić 2017, str. 36

171 Šain 1959, str. 116

172 Ostojić 1975, 208-209

173 Midolević se spominje kao „dom Domingo Midolevi promancir” u *Konstitucijama Sforze Ponzonija* iz 1620. Vladimir Mošin, „Poljičke konstitucije iz 1620. i 1688,” *Radovi Staroslavenskog instituta* 1/1 (1952), str. 193..

varijanti istoga imena. Posljednji dokument iz 1614. je kupoprodajni ugovor između Mikulice Jeromčića o kome nažalost nema drugih podataka te već spomenutog Pavla Domikulina Sinovčića. Dokument je zanimljiv budući da se neke od drugih osoba koje se spominju kao „cinici” spominju u drugim dokumentima. Matij Čotić se spominje u jednom dokumentu iz 1627. iz Akademijine zbirke,¹⁷⁴ a Barišu Mekinića nalazimo u dva dokumenta iz zbirke Hrvatskog Državnog arhiva, također u službi „cinika”.¹⁷⁵ Iduća moguća identifikacija je Ivan sina Stipana Mihalića naveden kao Ivan Stipanov u dokumentu iz HDA,¹⁷⁶ te dokumentu iz Arhiva HAZU, iako je ova druga manje vjerojatna.¹⁷⁷ Ovaj dokument je zanimljiv doprinos proučavanju kretanja cijene zemlje u Poljicima. Nažalost dosad, koliko nam je poznato, nije izrađena detaljna analiza kretanja cijena zemljišta na području Poljica, a svakako bi se dala napraviti uslijed postojanja velike građe.¹⁷⁸ Za ovu zemlju stoji da je jedan „kus” zemlje plaćen trinaest i pol „tolorih”. „Kus” znači „komad” te ne znamo da li je u Poljicima označavo određenu kvadraturu ili samo komad neizmjerene zemlje. U ovome dokumentu se nalazi termin „brezuvíce” za kojeg je dosad rečeno da nije registriran poslije 16. stoljeća, no očito je nastavio biti korišten i dalje.¹⁷⁹

Na samom početku trećeg desetljeća sastavljen je jedan kupoprodajni ugovor. Datiramo ga u 1620., ali sama datacija je jako čudno napisana. Čita se kao .č.s.h.k. što je redom 1000, 200, 600 i 20. Pitanje je čemu je ovo umetnuto .s. Možda je greška, a možda je i kakav drugi znak, poput sličnog iznad broja .č. Dodatna potvrda ovoj dataciji je spomen Pavla Domikulina, kojeg smo već gore obradili, te Ivana Lipopivovića čiji spomeni postoje u drugim onovremenim ispravama.¹⁸⁰ Ovaj dokument se ističe po tome što su *auctor* i *scriptor* ista osoba, a da je ta osoba laik. Dodatno se ističe po tome što *auctor explicite* navodi da prodaju zemlje obavlja „budući u dogovoru s mojom ženom Franom”. To proturječi tezi da su žene bile isključene u dogovorima oko prodaje nekretnina,¹⁸¹ te ide u korak s podacima koje na osnovu istraživanja dokumenata iz Zakučca donosi Ružica Dadić (Brčić).¹⁸²

Vremenski posljednji dokumenti potječu iz četvrtoga i petoga desetljeća 17. stoljeća. To je 13 dokumenata od kojih je 12 nastalo iz pera osmanskih dužnosnika smještenih u Poljicima i jedan

174 Mošin i Traljić 1956, str. 121

175 Botica i Brčić 2017, str. 44-45

176 Botica i Brčić 2017, str. 41

177 Mošin i Traljić 1956, str. 121.

178 Dosta komparativnog materijala je objavljeno, no mnogo još ostaje u rukopisu, kao rukopis „Kunti od zemalj. Dugovi. Teštamenti od Poljičanah”, HAZU Ćir. I a. 24., nešto mlađi od naših dokumenata.

179 Benedikta Zelić-Bučan, „Primjer korisnosti tzv. „nevažne” arhivske građe za rješavanje prijepornih znastvenih pitanja”, *Građa i prilozi za povijest Dalmacije* 11 (1990), str. 324.

180 Mišerda 2003, str. 35, dok. 74.

181 Gorana Bandalović i Ivanka Buzov, „Odnosi u seljačkoj obitelji i položaj žene u zagorskoj Dalmaciji”, *Godišnjak Titius* 4/4 (2011), str. 203

182 Ružica Dadić, „Zakučke ćirilične isprave iz Hrvatskoga državnoga arhiva u Zagrebu” (Mag. rad. Hrvatsko katoličko sveučilište 2016), str. 47

crkveni dokument nastao 1640. godine. Od osmanskih isprava, kao što je već napomenuto, samo tri nose dataciju. (KAS 490, l. 9, 29, 36) Datacije su osmanske, prema dijelovima mjeseca, što znači da nisu točno datirane u dan, već u raspon unutar 10 dana.¹⁸³ Ostale isprave, iako nisu datirane, okvirno se smještaju u isti period na osnovi imena spomenutih na njima. Od osmanskih dužnosnika to su Ahmet-aga Omerbašić, Mamut-aga i Nuh-aga.¹⁸⁴ Ahmet-aga Omerbašić je odavno poznat historiografiji kao sudionik Kandijskoga rata,¹⁸⁵ te je općenito bio osoba visokog ugleda i važnosti u okolici Splita 17. stoljeća.¹⁸⁶ Nedavnom objavom dijela poljičkih osmanskih dokumenata će se još više moći otvoriti mogućnost proučavanja ovoga dosad jako zanemarenog područja poljičke povijesti te će se zasigurno moći bolje datirati dokumenti koje donosimo.¹⁸⁷ Osim njih spominju se različiti Poljičani, knezovi i pučani. Pripadnici obitelji Bobetić, poimence Tadija,¹⁸⁸ Juraj Pelić, već spominjani Pavle Domikulin, Matija Jakšić, razni Sinovčići, Mikula Grgatović,¹⁸⁹ te drugi. Što se tiče prirode isprava, nalazimo dopuštenja za obradu zemlje (KAS 490, l. 8, 29, 36, 37), naredbe raznolike (KAS 490, l. 7, 9, 17) te službene izjave/pisma. (KAS 490, l. 10, 12, 13, 30, 34)

Posljednji dokument u nizu je pismo kojeg 1640. šalje don Mikula Bašić splitskome Kaptolu. Pismo se sastoji od dva tematski odvojena dijela. U prvome dijelu don Mikula izražava sućut zbog smrti neimenovanog splitskog nadbiskupa. Dakako radi se o Sforzi Ponzoniju koji je preminuo 1640., „diem supremum VI. Kalendas Novembris”, tj. 27. listopada, u Veneciji baveći se crkvenim poslovima.¹⁹⁰ Dokazuje nam naše pismo, napisano 16. studenog, da je uistinu kako Farlati kaže vijest brzo odjeknula u Dalmaciji.¹⁹¹ Drugi dio pisma je don Mikulina zahvala Kaptolu vezana uz njegov izbor za poljičkog i radobiskog vikara.

183 Jan Reychman i Ananiasz Zajączkowski, *Handbook of Ottoman-Turkish diplomatics: revised and expanded translation by Andrew S. Ehrenkreutz* (The Hague, Paris: Mouton, 1968), str. 189

184 Te se osobe, kao što je već rečeno gore, mogu naći u drugim zbirkama dokumenata iz toga vremena, ponajviše u Bogišićevoj zbirci omiških isprava: Solovjev 1940. Pomoću njih možemo s većom sigurnošću vremenski odrediti nedatirane dokumente.

185 Franjo Difić, *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*, ur. Duško Kečkemet (Split: Splitski književni krug, 1986), str. 177, 185, 190.

186 Nažalost o njemu još nije napisana pojedinačna studija, iako bi zbog količine podataka i važnosti sigurno zaslužio posebnu obradu. O Ahmet-agi Omerbašiću više je pisao dosad jedino Krešimir Kužič, „Osmanlijski zapovjedni kadar u tvrđavama Klis, Lončarić i Kamen oko 1630. godine”, *Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda HAZU* 23 (2005), str. 194-195.

187 Michael Ursinus, *Turski izvori u srednoj Dalmaciji: Poljica I*, (Split: Centar don Frane Bulić, 2021). Izdanju je pridružen i detaljan popis svih pouzdano datiranih imena poljičkih emina i nazora. Osmanskim dokumentima srednje Dalmacije već su se bavili, iako u znatno manjem opsegu bosanskohercegovački osmanisti Avdo Sućeska i Sulejman Bajraktarević. Za Poljica su znatni njihovi radovi: Avdo Sućeska, „O položaju Poljica u Osmanskoj državi”, *Poljički zbornik* II (1971), str. 61-72; Sulejman Bajraktarević, „Turski dokumenti Gradske biblioteke i Kaptolskog arhiva u Splitu”, *Ljetopis JAZU* 57 (1953), str. 147-154.

188 također u Botica i Brčić 2017, str. 44

189 Mošin i Traljić 1956, str. 120; razni Grgatović na str. 121; Botica i Brčić 2017, str. 45

190 Daniele Farlati, *Illyrici sacri tomus tertius. Ecclesia Spalatensis olim Salonitana* (Venetiis: Apud Sebastium Coleti, 1765.), str. 505.

191 Ibid, 506. „De ilius morte statim atque Spalatum nuncii venerunt...”

Zaključak

Ćirilica dionica hrvatske srednjovjekovne i novovjekovne pismenosti još uvijek zahtjeva svoju potpunu znanstvenu obradu, ne samo jezikoslovnu nego i povijesnu. Kao što se vidi iz priloženoga dokumenti pisani ćirilicom mogu ponuditi mnoštvo informacija o povijesti prostora, osoba i uprava koje su nastavale područje današnje Republike Hrvatske i prostore koji s njom graniče. Ovi dokumenti pokazuju koliko je povijest hrvatskog prostora polivalentna i teška za definiranje unutar jednostavnih kulturnih definicija. U jednom uskom prostornom i vremenskom rasponu više različitih naočigled antipodnih sustava funkcionira koristeći isto ili jako slično pismo i jezik u svrhu olakšavanja međusobne komunikacije. Koliko su neiscrpnii povijesni podatci koje zatječemo vidi se već u broju natuknica i usporednica s drugim objavljeni i neobjavljenim zbirkama izvora te u količini novih informacija koje smo uspjeli donijeti, od jezičnih do povijesnih, u pitanjima koja su već obrađena u jezikoslovlju i povijesnici. Dakako tko god pročita rad vidjet će da nismo ni mi izvukli maksimum mogućih saznanja, na neke moguće smjerove istraživanja smo i sami ukazali, no druge zasigurno nismo uopće ni dotaknuli.

Naposljetku htjeli bismo zaključiti time da hrvatsku ćirilicu pismenost i podatke koje ona pruža treba istraživati što više moguće te pozivamo na sastavljanje novije referentne literature za snalaženje u golemoj količini literature koja je nažalost često teško dostupna, nepristupačna i nedovoljno poznata.

Sažetak

Ovaj diplomski obrađuje 25 dokumenata Splitskog kaptolskog arhiva, danas u sastavu Nadbiskupskog arhiva u Splitu, pisanih ćirilicom (hrvatskom ćirilicom ili bosančicom). Obradi dokumenata prethodi kratko upoznavanje s poviješću ćirilice na području današnje Republike Hrvatske i njenim odnosom naspram drugih ćirilskih pismenih tradicijama u ostatku srednjovjekovne i ranonovovjekovne Europe. Ukratko su prikazani i različiti pristupi u transliteraciji/transkripciji ćirilice u Hrvatskoj i okolnim slavenskim državama te historijat Kaptolskog i Nadbiskupskog arhiva u Splitu. Dokumenti su analizirani ponajprije iz kuta pomoćnih povijesnih znanosti poput paleografije, diplomatike i kronologije prethodeći jezičnoj i historiografskoj analizi. Informacije sadržane u dokumentima su analizirane međusobno, no također podatan je prostor dan usporedbi s drugim dostupnim primarnim i sekundarnim izvorim, tiskanim i virtualnim. Uglavnom se radi o dokumentima vezanim uz područje splitskih Poljica vremenski smještenih u prvu polovicu 17. stoljeća. Nešto manje dokumenata vremenski pripada periodu prije 17. stoljeća, a samo jedan dokument izlazi iz kulturnih krugova srednje Dalmacije. Radu su priloženi razni prilozi, opsegom najveći je transliteracija na ćirilicu popraćena hibridnom transliteracijom s elementima transkripcije na latinicu. Osim toga priložen je kratak rječnik manje poznatih i nepoznatih pojmova i riječi, tablični pregled posjeda crkve Svete Marije od Žrnovnice te slikovni prikazi izabranih dokumenata.

Summary

In this master's thesis we have analysed 25 documents preserved in Split Capitular Archives, today a part of Split Archdiocesan Archives, that were written in Cyrillic script (so called Croatian or Bosnian Cyrillic). The analysis of documents is preceded by a short introduction with the history of Cyrillic writing on the territory of the modern Republic of Croatia and with a comparison between different traditions of Cyrillic writing in medieval and early modern Europe. Afterwards we have highlighted different approaches to transliteration/transcription of Cyrillic documents in modern day Croatia and its neighbouring Slavic countries followed by a short description of the historical development of the Capitular and Archdiocesan Archives in Split. Documents were analyzed first and foremost from the aspect of auxiliary historical sciences such as palaeography, diplomatics and chronology. These were followed by a linguistic and general historiographical

analysis of the corpus at hand. Information deduced from the corpus was compared internally, but also sufficient space was given to comparison with other primary and secondary sources that were available to us, both physical and virtual. In general, we are dealing with documents composed in the wider Split area, primarily in the Split-Poljica microregion during the first half of the 17th century. Only a handful of documents predate the period, and only one document was produced outside of the Central Dalmatian cultural circles. After the main body of the text few appendices were added. First and largest in size is transliteration of the corpora into Cyrillic followed by hybrid transliteration with elements of transcription into Latin script. This was followed by a short dictionary of lesser known and unknown terms and words, tabulated land possessions of the church of Holy Mary of Žrnovnica. In the end we have added images of some of the analyzed documents.

Bibliografija

Primarni izvori

Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti: Zbirka ćirilskih rukopisa i kodeksa. Rukopis I a 22.

I diarii di Marino Sanuto, tomo III, ed. Rinaldo Fulin, (Venezia: Tipografia Marco Visentini, 1880), str. 1455

Farlati, Daniele. Illyrici sacri tomus tertius. Ecclesia Spalatensis olim Salonitana. Venetiis: Apud Sebastium Coleti, 1765.

Hrvatski državni arhiv u Dubrovniku: Zbirka oporuka -

HR-DADU-Testamenta notariae-1503-1602;

HR-DADU-Testamenta notariae-1603-1702;

HR-DADU-Testamenta notariae-1702-1815

Hrvatski državni arhiv Split - Providur Klisa - HR-DAST-2

Hrvatski državni arhiv Zadar - HR-DAZD-2 (DM) - Dragomanski arhiv

Fond Matičnih knjiga MKR Inv. br. 1532

HR-DAZD-336 - Benediktinski samostan sv. Krševana Zadar

Nadbiskupski arhiv u Splitu - Kaptolski arhiv (KAS)

Arhiv Makarske biskupije (NAS-M)

Primarni izvori na internetu

Biblioteka Matice Srpske: *Aleksandrida i Priča o Boju kosovskom*, rukopis RR III 34, pristupljeno 15.12.2022, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/5727>,

Biblioteka RGB (Ruska državna knjižnica):

Fond 37. Zbirka rukopisnih knjiga T. F. Boljšakova, rukopis 27, Izmagard, pristup 10.1.2023. <https://lib-fond.ru/lib-rgb/37/f-37-27/>

Fond 173. Osnovna zbirka biblioteke MDA, rukopis 75, Kozmografija Kozme Indoplovca, pristup 10.1.2023. <https://lib-fond.ru/lib-rgb/173-i/f-173i-75/>

RNB (Ruska nacionalna knjižnica), Zbirka A.F. Gilferdinga 31, omot II., pristup 10.1.2023. <https://nlr.ru/manuscripts/RA1527/elektronnyiy-katalog?ab=59679235-5AC0-43EF-9F4E-F6E0B2DDE810>

Sekundarna literatura na internetu

Bosna Srebrena. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 7. 2. 2023. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=8919>

Hrvojev misal, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 7. 2. 2023. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26530>

Glazbeni arhiv splitske katedrale, mrežna stranica: *Međunarodni znanstveno-umjetnički simpozij IVAN LUKAČIĆ, kapelnik splitske prvostolnice*. Pristupljeno 7. 2. 2023. <https://lukacic.smn.hr/sazetci/6-glazbeni-arhiv-splitske-katedrale>

Kačići, *Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005. Pristupljeno 7. 2. 2023. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=164>

Nadbiskupski arhiv, mrežna stranica: *Splitsko-makarska nadbiskupija*. Pristupljeno 7. 2. 2023. <https://smn.hr/nadbiskupija-2/arhiv>

Transliteracija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 8. 2. 2023. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=62047>

Transkripcija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 8. 2. 2023. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=62043>

U Gazi Husrev-begovom hanikahu predstavljena 'Majkina pisma', mrežna stranica *Federalna.ba*. Pristupljeno 10. 2. 2023. <https://federalna.ba/u-gazi-husrev-begovom-hanikahu-predstavljena-majkina-pisma-2p9fa>

Οι boni Italiani του Marino Sanudo 5 [Dobri Talijani Marina Sanuda 5], mrežna stranica/blog Σμερδαλέος/Smerdaleos Pristupljeno 7. 2. 2023 <https://smerdaleos.wordpress.com/2022/09/29/oi-boni-italiani-tou-marino-sanudo-5/>

Sekundarna literatura

- Ančić, Mladen. „Splitski i zadarski kaptol kao vjerodostojna mjesta.” *Fontes* 11, 2005: 11-77.
- Ančić, Mladen. „Uvod.” *Fontes* 20 2014: 9-21
- Ančić, Mladen. „Registar splitskog kaptola.” *Fontes* 20 (2014): 29-230.
- Bajić-Žarko, Nataša. *Split kao trgovačko i tranzitno središte na razmeđu istoka i zapada u 18. stoljeću*. Split: Književni krug, 2004.
- Barjaktarević, Sulejman. „Turski dokumenti Gradske biblioteke i Kaptolskog arhiva u Splitu”. *Ljetopis JAZU* 57 (1953): 147-154.
- Balović, Julije. *Pratichae Schrivaneschae: Venezia 1693*. Ur. Ljerka Šimunković. Split: Državni arhiv u Splitu, 2004.
- Bandalović, Gorana - Ivanka Buzov. „Odnosi u seljačkoj obitelji i položaj žene u zagorskoj Dalmaciji.” *Godišnjak Titius* 4/4 (2011): 195-209
- Barbarić, Stjepan. „Prema analizi prepisivačkih pogrešaka u dubrovačkim ćiriličkim prijepisima *Bernardinova lektionara*”, *Filologija* 63 (2014): 1-15.
- Belamarić, Josip. ur. *Pustinja Blaca: Izložba regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture - Split i Bračkog muzeja*. Split: Muzej Narodne revolucije, 1982.
- Berčić, Ivan. *Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni za čitanje crkvenih knjig*. Prag: Tisak c.k dvorne tiskarnice sinov Bogumila Haase, 1860.
- Bešlagić, Šefik. „Natpisi na stećcima sjeverne Dalmacije.” *Radovi Akademije nauke i umjetnosti BiH, Odjeljenje društvenih nauka* 55/18 (1975): 129-143
- Bogičević, Vojislav. *Pismenost u Bosni: od pojave slovenske pismenosti u IX veku do kraja austrougarske vladavine u Bosni i Hercegovini 1918. godine*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1975.
- Bogović, Mile. *Katolička crkva i pravoslavlje u Dalmaciji: za vrijeme mletačke vladavine*. Zagreb : Kršćanska sadašnjost: Školska knjiga, 1993.
- Bojović, Jovan R., Miroslav Luketić i Božidar Šekularac, ur. *Paštrowske isprave: Knjiga 2*. Budva: Istarski arhiv Budva, 1990.
- Bošnjak, Dubravka. „Arhivska zbirka Naučne biblioteke u Split.” *Građa i prilozi za povijest Dalmacije* 11 (1990): 227-231
- Botica, Ivan i Ružica Brčić. „Uvodna studija.” *Fontes* 23 (2017). 15-28
- Botica, Ivan i Ružica Brčić. „Hrvatskoćirilični zapisi s poljičkoga i omiškoga prostora.” *Fontes* 14 (2017). 33-160.
- Botica, Ivan i Tomislav Galović. „Egdotika glagoljskih notarskih isprava.” *Croatia et Slavica*

- Iadertina* XVI/I (2020): 23-73.
- Bratulić, Josip. „Hrvatska ćirilica kao poslovno pismo.” *Filologija*, br. 63 (2014): 17-32
- Bratulić, Josip. „Tronarječni tip hrvatskoga književnog jezika.” U: *Povijest hrvatskoga jezika. 2: 16. stoljeće*, ur. Ante Bičanić, 229—273. Zagreb: Croatica, 2011.
- Brković, Milko. „Zlatovićeve prijepisi starih isprava pisanih bosanicom (1464.-1780.)” U: *Zbornik o Stjepanu Zlatoviću*, ur. Pavao Knezović. 199-245. Zagreb, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2008.
- Brković, Milko. „Neobjavljene poljičke ćirilične isprave.” *Filologija* 63 (2014): 33-71
- Buzov, Sandra. „Petrova gora vlaška nahija.” *Godišnjak Titius* 4/4 (2011): 338.
- Čičin Šain, Ćiro. „Pisma Marka Kavanjina” *Starine* 49 (1959): 105-226.
- Čigoja, Brankica. *Najstariji srpski ćirilski natpisi: XI-XIV vek: grafija ortografija i jezik*. Beograd: Čigoja štampa, 2014.
- Čolović, Branko. *Manastir Krka*. Zagreb: Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta”, 2006.
- Čotić, Ivica. *Pisani spomenici poljičkog sela Dubrave*. Omiš: Centar za kulturu, 2022.
- Ćurić Lenert, Štefica i Nella Lonza. „Bratovština sv. Lazara u Dubrovniku 1531-1808: Osnutak ustroj članstvo.” *Anali* 54/1 (2016): 39-113.
- Dadić, Ružica. „Zakučke ćirilične isprave iz Hrvatskoga državnoga arhiva u Zagrebu.” Mag. rad. Hrvatsko katoličko sveučilište, 2016.
- Damjanović, Stjepan. *Izabrani filološki radovi*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost 2019
- Difnik, Franjo. *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*. Ur. Duško Kečkemet. Split: Splitski književni krug 1986
- Džoković, Miloslav. „Igumen Josif iz manastira Gradište.” U: *Gradište - manastir u Paštrovićima* ur. Katarina Mitrović i Dušan Medin: 151-168. Buljarica, Manastir Gradište 2020.
- Đorđić, Petar. *Istorija srpske ćirilice : paleografsko-filološki prilozi 3. izd.* Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1990.
- Eckhardt, Thorvi. *Azbuka: Versuch einer Einführung in das Studium der slavische Paläographie*. Wien: Böhlau Verlag, 1989.
- Fancev, Frano. *Vatikanski hrvatski molitvenik i dubrovački psaltir: dva latinicom pisana spomenika hrvatske proze 14. i 15. vijeka*. Zagreb: JAZU, Tisak nadbiskupske tiskare, 1934.
- Franov-Živković, Grozdana. „Naredba ninskog biskupa Franciska Grasija pisana hrvatskom ćirilicom za sastanak župnika Ninske biskupije 1669. godine.” *Baščina* 20 2019: 22–23.
- Franov-Živković, Grozdana et al. *Glagoljski spisi ninske biskupije 1634.-1750*. Zadar: Stalna izložba crkvene umjetnosti, Sveučilište u Zadru, 2020.

- Franov-Živković, Grozdana i Ivica Vigato. „Glagolitic documents concerning visitations of Nin Bishops in the 17th and 18th centuries.” U: *Empowering the Visibility of Croatian Cultural Heritage through the Digital Humanities* ur. Marijana Tomić Mirna Willer i Nives Tomašević. 206-230. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing 2020
- Fotić, Aleksandar. „Non-Ottoman Documents in the Kādīs’ Courts Mōloviya Medieval Charters: Examples from the Archive of the Hilandar Monastery 15th–18th C.” U: *Frontiers of Ottoman Studies: State Province and the West Volume II* ur. Colin Imber et al. London New York: I. B. Tauris 2005. 63-73.
- Galović, Tomislav. „Intellectual and Cultural History: Croatian Glagolitic, Cyrillic, and Latin Written Culture in the Early Middle Ages.” *Journal of Croatian Studies. Annual Review of the Croatian Academy of America L* (2018 [2019]): 111-138.
- Hadžijahić, Muhamed. “Građa o posljednjim ostacima bosančice u nas.” *Anali Gazi Husrev-Begove biblioteke*, 11-12 (1985). 101-111.
- Hercigonja, Eduard. *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*. Zagreb: Matica hrvatska, (1994)
- Horvat, Marijana. „Skлонidba imenica u Marulićevu *Naslidovan'ju*.” *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 31 (2005): 87-105.
- Isailović, Neven. „Dve ćiriliske isprave Ivana VI (Anža) Frankopana Omišanima.” *Mešovita građa (Miscellanea)* XXXII (2011): 101-124.
- Isailović, Neven i Aleksandar Krstić. „Serbian Language and Cyrillic Script as a Means of Diplomatic Literacy in South Eastern Europe in 15th and 16th Centuries.” U: *Literacy Experiences concerning Medieval and Early Modern Transylvania* ur. Susana Andea i Adinel Ciprian Dincă, 185–195. Cluj-Napoca: Editura Academiei Române 2015.
- Isailović, Neven. „A contribution to Medieval Croatian Diplomats: Cyrillic Charters of Croatian Nobility from the Franciscan Monastery on Trsat in Rijeka.” U: *Secular Power and Sacral Authority in Medieval East-Central Europe*, ur. Kosana Jovanović i Suzana Miljan, 137-152. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018.
- Jolić, Robert. „Matične knjige: svjedoci povijesti.” *Brotnjo zbornik* 5 (2008): 166-177.
- Jurin, Kristijan. „Katastik nadarbina šibenske biskupije iz druge polovice 15. stoljeća.” *Croatia christiana periodica* 86 (2020): 23-35.
- Jurišić, Karlo. „Stariji hrvatski natpisi Makarskog primorja.” *Starine* 53 (1966): 89-133.
- Jurišić, Karlo. „Posljednji poznati natpisi hrvatskom ćirilicom na prostoru oko Biokova XIX. st. prilog poznavanju hrvatske epigrafike napuštenih pisama.” *Rasprave IHJJ* 23-24 (1997-1998): 189-212.

- Kapetanović, Amir. „*Staro i novo* u jeziku kaletićeva prijepisa hrvatske redakcije Ljetopisa popa Dukljanina.” *Ricerche slavistiche* 11/57 2013: 21-37.
- Kapitanović, Vicko. „Religiozni život i međusobni odnosi katolika i pravoslavnih na području skradinske biskupije u XVIII. st.” *Godišnjak Titius* 4/4 (2011): 5s7-98.
- Karbić, Damir. „The Šubići of Bribir An example of the Croatian noble kindred.” PhD Dissertation CEU, Budapest, 2000.
- Kardaš, Mehmed. *Jezik i grafija srednjovjekovne bosanske epigrafije*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Institut za jezik, 2015.
- Kardaš, Mehmed, ur. *Poljičke isprave: iz zbirke Aleksandra Poljanića. 1*. Sarajevo: NUBBiH, 2021.
- Kempgen, Sebastian. *Slavic Alphabet Tables: An Album 1538-1824* 2. izd. Bamberg: University of Bamberg Press, 2015.
- Kempgen, Sebastian. *Slavic Alphabet Tables Volume 3 - Odds and Ends 1530-1963*. Bamberg: University of Bamberg Press, 2016.
- Komar, Goran Ž. *Ćirilična dokumenta dubrovačkog arhiva: Prilozi istoriji svakodnevnog života na tromeđi Dubrovnika Trebinja i Novog 1395-1795 treće dopunjeno i izmjenjeno izdanje*. Herceg - Novi: Društvo za arhive i povjesnicu hercegnovsku Herceg - Novi, 2012.
- Kosić, Ivan. „Hrvatski ćirilični rukopisi u zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i Sveučilišne knjižnice” *Slovo* 56-57 (2006-2007): 241-268
- Kovačić, Joško. „Žrnovnica od davnine do turske vlasti” *Baština* 32 (2004): 177-212.
- Kovačić, Slavko. „Kancelarija i arhivska građa splitske nadbiskupije od 1506. do 1833. godine.” *Građa i prilozi za povijest Dalmacije* 12 (1996): 301-326.
- Kovačić, Slavko. „Omišanin Ivan Ive Nikola Bugardelli i njegova Biblija na hrvatskom jeziku.” *Omiški ljetopis* 2 (2003): 5-36.
- Kožudarov, Stefan. *Opisi na slavyanskite r'kopisi v bibliotekata na zografskija manastir v Sveta gora: Tom I* Sofija: D'ržavno izdavatelstvo, 1985.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan. *Listine hrvatske (Acta Croatica)*. Zagreb: Brzotiskom Ljudevita Gaja, 1863.
- Kulundžić, Zvonimir. *Knjiga o knjizi. Sv. 1 Historija pisama materijala i instrumenata za pisanje* Zagreb: Školska knjiga, 1951.
- Kuntić-Makvić, Bruna. „Varvaria / Breberium / Bribir: razotkrivanje slojeva.“ *Latina et Graeca* 2/37 (2020): 157-165.
- Kužić, Krešimir. *Povijest dalmatinske Zagore*. Književni krug Split, 1997.
- Kužić, Krešimir. „Osmanlijski zapovjedni kadar u tvrđavama Klis Lončarić i Kamen oko 1630.

- godine.” *Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda HAZU* 23 (2005): 187-214.
- Kütükoğlu, Mübahat S. *Osmanlı belgelerinin dili: diplomatik*. İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı, 1998.
- Lovrić Jović, Ivana. „Dubrovačke ćirilične oporuke iz 17. i 18. stoljeća.” *Filologija* 63 (2014): 131-149.
- Lisac, Josip. „Jezične značajke.” U: *Knjiga od uspomena*, prir. Fra Hrvatina Gabrijel Jurišić et al, 193-202. Šibenik: Grad. knjiž. „Juraj Šižgorić”, 2005.
- Lisac, Josip i s. Terezija Zemljić. „Fra Stjepan Zlatović i bosančica”. U: *Zbornik o Stjepanu Zlatoviću*, ur. Pavao Knezović. 187-198. Zagreb, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2008.
- Lisac, Josip. „Južnočakavski dijalekt i njegov leksik” *Croatica et Slavica Iadertina* 5 (2009): 79-85.
- Lisac, Josip. „Šibenska dionica hrvatske ćirilične baštine” *Filologija* 62 (2014): 131-138.
- Ljubić, Šime, „Rukoviet jugoslavenskih listina.” *Starine* 10 (1878).
- Manderalo, Stipo. *Pismo za puk i gosopodu*. Sarajevo, Zagreb: Buybook, 2015.
- Matasović, Ranko. *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica Hrvatska, 2008.
- Matoković, Berezina. *Ričnik velevarškoga Splita*. Split: vlastita naklada, 2004.
- Mažuranić, Vladimir. *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*. Zagreb: Knjižarnica Jugoslavenske akademije, 1908-1922.
- Milošević, Ante. „O problematici stećaka iz dalmatinske perspektive.” *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 42 (2013): 89-101
- Mišerda, Marko. *Spomenici Gornjih Poljica: pisani spomenici na području Gornjih Poljica do propasti Poljica godine 1807. prijepisi regesti*. Priko: Udruga Poljičana sveti Jure, 2003.
- Moguš, Milan. *Čakavsko narječje Fonologija*. Zagreb: Školska knjiga, 1977.
- Mošin, Vladimir. *Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije: knjiga II*. Zagreb: JAZU, 1952.
- Mošin, Vladimir. „Poljičke konstitucije iz 1620. i 1688.” *Radovi Staroslavenskog instituta* 1/1 (1952): 175-206.
- Mošin, Vladimir. *Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije: knjiga I*. Zagreb: JAZU, 1955.
- Mošin, Vladimir. „Metodološke bilješke o tipovima pisma u ćirilici” *Slovo : časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu* 15-16 (1965): 150-182.
- Mošin, Vladimir. i Seid M. Traljić „Ćiriliske isprave i pisma u Arhivu Jugoslavenske akademije” *Starine* 46 1956 97-144
- Mošin, Vladimir. “Najstariji rukopis Poljičkog statuta i problem redakcije statuta”. *Poljički zbornik* sv. II 1971 9-22

- Nakaš, Lejla. *Jezik i grafija krajišničkih pisama*. Sarajevo : Slavistički komitet, 2010.
- Nakaš, Lejla. „Hrvatsko-bosanska ćirilčna korespondencija 16. i 17. stoljeća.” *Filologija* 62 (2014): 161-182.
- Nazor, Anica. „Prožimanje glagoljice i ćirilice na hrvatskom prostoru.” U: *Hrvatska i Europa: Kultura znanost i umjetnost svezak II. Srednji vijek i renesansa XIII-XVI. stoljeće*, ur. Eduard Hercigonja, 289-297. Zagreb: Školska knjiga, 2000.
- Obrovački, Ljubodrag. „Pomenik sela Đurakovca iz druge polovine 18. veka” *Arheografski prilozi* 43 (2021): 107-117.
- Ostojić, Ivan. *Metropolitanski kaptol u Splitu*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1975.
- Ovčina, Ismet et al. „Poljičke isprave – čuvanje zaštita i prezentacija dokumenata iz arhiva Poljičke republike pisanih bosančicom.” *Bosniaca* 26 (2021): 72-80.
- Paskojević, Kristian. „Razvojni procesi diplomatske ćirilčke minuskule u dokumentima dubrovačke kancelarije.” PhD dissertation, FFZG Zagreb, 2018.
- Pećina, Marko i Stella Fatović-Ferenčić, ur. *Knjige od likarije: faksimil i obrada dviju ljekaruša pisanih hrvatskom ćirilicom*. Zagreb: HAZU, 2010.
- Porčić, Nebojša. *Dokumenti u dubrovačkim zbirkama: doba Nemanjića*. Beograd: Balkanološki institut SANU, 2017.
- Rački, Franjo. „Dopisi između krajiških turskih i hrvatskih časnika 1.” *Starine* 11 (1879). 76-152.
- Rački, Franjo. „Dopisi između krajiških turskih i hrvatskih časnika 2.” *Starine* 12 (1880). 1-41.
- Raukar, Tomislav. „O problemima bosančice u našoj historiografiji.” U: *Radovi sa simpozijuma „Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura”*, ur. Fikret Ibrahimpašić, 103-144. Zenica: Muzej grada Zenice, 1973.
- Reychman, Jan i Ananiasz Zajączkowski. *Handbook of Ottoman-Turkish diplomatics: revised and expanded translation by Andrew S. Ehrenkreutz*. The Hague Paris: Mouton, 1968.
- Rimac, Marko i Ivan Botica. „Hrvatska ćirilica u glagoljskim matičnim knjigama zapadno od Krke.” U: „*Az grišni diak Branko pridivkom Fučić*”: *Radovi međunarodnoga znanstvenog skupa o životu i djelu akademika Branka Fučića 1920. – 1999.* ur. Tomislav Galović, 521-550. Zagreb: HAZU, 2011.
- Samardžić, Radovan. *Dubrovčani u Beogradu*. Beograd: Srpska književna zadruga, 2007.
- Sindik, Ilija ur. *Paštrovske isprave I*. Beograd: Naučno delo, 1959.
- Sokol, Vladimir. „Posljednji otkriveni glagoljski natpisi u Vinodolu i nastanak hrvatske ćirilice i tzv. Crkve bosanske.” U: „*Az grišni diak Branko pridivkom Fučić*”: *Radovi međunarodnoga znanstvenog skupa o životu i djelu akademika Branka Fučića (1920.–1999.)*, ur. Tomislav Galović, str. 627-640. Zagreb: HAZU, 2011.

- Solovjev, Aleksandar. „Bogišićeva zbirka omiških isprava XVI-XVII veka.” *Spomenik drugi razred* 93/72 (1940): 1-118.
- Stepanov, Stjepan. *Spomenici glagoljaškog pjevanja 1: glagoljaško pjevanje u Poljicima kod Splita*. Zagreb: JAZU, 1983.
- Sučeska, Avdo. „O položaju poljica u osmanskoj državi”. *Poljički zbornik* II (1971): 61-72.
- Sučeska, Avdo. „O posjedovnim odnosima u Poljicima u svjetlu poljičkih turskih isprava”. *Poljički zbornik* III (1978): 137-146
- Šimunković, Ljerka. *Mletački dvojezični proglassi u Dalmaciji u 18. stoljeću*. Split: Književni krug, 1996.
- Šimunković, Ljerka. „Služba tumača i dragomana u Splitu za vrijeme mletačke uprave.” *Baština* 22/30 (1999): 65-86
- Štavljanin-Đorđević, Ljubica et al. *Opis ćirilskih rukopisa Narodne biblioteke Srbije. Knjiga 1 Paleografski album*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 1991.
- Šupuk, Ante. *Šibenski glagoljski spomenici*. Zagreb, JAZU, 1957.
- Šurmin, Đuro. *Monumenta historico-juridica: Hrvatski spomenici, 1*. Zagreb: JAZU, 1898.
- Tadić, Jorjo. *Dubrovačka arhivska građa o Beogradu Knj. 1. 1521-1571*. Beograd: Izdanja grada Beograda, 1950.
- Tadin, Marin. „Iz prošlosti Muća.” *Crkva u svijetu* 15/1 (1980): 52-74.
- Truhelka, Ćiro. „Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive.” *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XXIII (1911): 1-162, 303-350, 437-484.
- Trunte, Nicolina. *Staroslavenska riječ: gramatika starocrkvenoslavenskog jezika: staroslavenski tekstovi: staroslavensko nasljeđe u Hrvata*. Zagreb: Alfa, 2021.
- Ursinus, Michael. *Turski izvori u srednoj Dalmaciji: Poljica 1*. Split: Centar don Frane Bulić, 2021.
- Vigato, Ivica i Martina Milković. „Providurov glagoljski dopis iz 17. stoljeća povodom neplaćanja desetine u Ninskoj biskupiji.” *Magistra Iadertina* 9/1 (2014): 153-162.
- Vjalova, Svetlana Olegovna. „Hrvatski ćirilčni spomenici od XVI do XIX stoljeća u zbirci Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj knjižnici.” *Filologija* 63 (2014): 223-243.
- Zaninović-Rumora, Marija. „Šibenske mjere za površinu od 14. do 19. stoljeća” *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 36 (2018): 19-30.
- Zelić-Bučan, Benedikta. „Narodni nazivi hrvatskog jezika tijekom hrvatske povijesti I.” *Jezik* XIX/I (1971/72): 1-19
- Zelić-Bučan, Benedikta. „Primjer korisnosti tzv. „nevažne” arhivske građe za rješavanje prijepornih znastvenih pitanja.” *Građa i prilogi za povijest Dalmacije* 11 (1990): 321-327.

- Zelić-Bučan, Benedikta. „Bilješke o dosadašnjim poslovima na sređivanju i izradbi inventara arhiva prvostolnog kaptola u Splitu.” *Građa i prilozi za povijest Dalmacije* 12 (1996): 477-489.
- Zelić-Bučan, Benedikta. *Bosančica ili hrvatska ćirilica u srednjoj Dalmaciji*. Split: Državni arhiv, 2000.
- Zelić, Danko. „Gradnja crkve sv. Spasa u Dubrovniku 1520.-1534.” *Anali Dubrovnik* 60 (2022): 77-112.
- Žagar, Mateo. „Ćirilica u hrvatskoj srednjovjekovnoj kulturi.” U: *Povijest hrvatskoga jezika I: Srednji vijek*, ur. Ante Bičanić, 188-219. Zagreb: Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti „Croatica”, 2009.
- Žagar, Mateo. *Uvod u glagoljsku paleografiju I*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2013.
- Žagar, Mateo. „Dubrovačka ćirilična baština-kontinuitet i kontekst.” U: *Dubrovnik u hrvatskoj povijesti: zbornik radova u čast akademiku Nenadu Vekariću*, ur. Mario Grčević i Nenad Vekarić, 735-753. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2019.
- Žagar, Mateo ur. *Libro od mnozijeh razloga*. Zagreb: Matica Hrvatska, 2020.

Prilozi

Prilog 1. Transkripcije

O načelima prepisivanja

Kao što smo već napomenuli u uvodnom dijelu rada, transkripcija/transliteracija na latinicu je rađena prema naputcima danima u radovima Ivana Botice. Naša rad se utoliko razlikuje što smo imali slučajeve pojave dvoglasa „ja” i „je” koje smo transkribirali u kurzivu kao što je kod Botice za „ju”, „jer” smo transkribirali kao „apostrof” budući da ga smo u ćirilskoj transliteraciji koristili „jer”. Supskripciju smo označavali (dvama) ^^ između kojih je umetnuto natpisano slovo (ili slova/riječi). Između (zvjezdica) ** smo pisali bilješke o stranicama, poziciji dodatnih elemenata na ispravama te slično. Također transkribirali smo ćirilske brojeve, za njihovu transliteraciju koristili smo posebne znakove poput s („dzelo” - 6), ĩ („jota/desetaračko i” - 10) te ξ („ksi” - 60).

U transliteraciji na ćirilicu pokušali smo što vjernije pratiti pisano, najveći izdavački postupak kojeg smo poduzeli je rastavljanje riječi prema sadanjem pravopisu radi lakšeg snalaženja u tekstu.¹⁹²

Transkripcije

1

Na dan sv. Petra (29.06.) 1410, Split

Kaptol izdaje ovjerovljeni prijepis darovnice Ljuboju Biseriću i njegovoj braći koju je 1336. sastavio knez Mladin III. Šubić.

KAS, Fascikla, 490, B; 1. 2

ми капитуль | велике и ш^т^(оване)¹⁹³ митре приковне
сплицке припоручуемо | и даемо видити всако
му чловику кому се достои. да племенить
чловиць приступи при^д^ насъ | на велу мису

192 Žao nam je samo što smo se na kraju morali opredijeliti na korištenje mješavine moderne i stare ćirilice te grčkog pisma radi tehničke jednostavnosti.

193 Drugo čitanje w̄ (o^t/d^)

ато именемъ | лубое бисериѣ | и у име бра^т^ѣ
свое божиѣ и юрѣ, и илие | и светина.
и за свою бра^т^ю осталу носеѣи лис^т^ ѣдан'
с пепатомъ¹⁹⁴ висуѣимъ | о чрелени свили
поврзень и та лис^т^ носе к намъ молеѣи лу
безниво | да ови привилеи вола лис^т^ ѿ ричи
до ричи припишемо у образъ нашего привиле-
лиѣ вола листа да обратимо, кои лис^т^ бише
тарманъ и кризень на ми^с^та коѣ смо оставили
гди се не може чтити и разумити | и тако се удр'
жаше у томъ листу именуѣе. Синове другога
юрѣ. кнеза градовъ | далмацкихъ | почившега
- ми младињ кнезь | и з бра^т^юмъ нашомъ | даемо ви
дити всакому ере гледаюѣе службе видоеве
ѣре за лубавъ | и вирну службу. нашихъ при^д^нихъ
умрѣ ѣ(ст), и такое бр^т^ѣ егова служили су. зато право
ѣ(ст) вирне службе паметуѣе. и осталихъ достои
нимъ обраненемъ потврдити нимъ и видое
ви куѣи и с нихъ братюмъ кои к нимъ пригле
даю | и нихъ осталимъ дилникомъ писмомъ сега
листа даемо село брштраново | каковим законом
и комъ правдомъ ми даровасмо областю сво-
бодно и достоино правомъ правдомъ вики
викомъ ко су село удржали.
свободно [ко]е су имили у врме г(осподи)на павла бана
дида нашего | и друзихъ нашихъ при^д^нихъ ѣ бираць
иѣнихъ наиволнии | иакоми буде годи буде прити
к намъ | а ми...щем[о] очито [в?]азми кривине|
или невере ако би кою у[чинит]и воланъ | иста
новить даро[в]щ[и]не [д]а [нит]коре | и у никоре ври
ме | моѣи буде [пр]имин[и]ти [.] уси^ли^ти
непроминену и у[x]ван[у] у своеи тврдини | давше
нимъ приста[ва св?]рху сихъ | нашего вернога | и об
лубленога н[ал?]шу [п]иличевиѣа | с ковачемъ вое
водиѣемъ | се[г]у [ча]ст учинисмо нашъ печать
привисити в [лит]о г(осподи)на нашего исух(рс)та .щ. итристоно
и тридесе^т^но и шесто аугуста исходеща данъ пети.

(verso)

а сада моѣеи насъ капитуль и просеѣи учинена(?) исти
лубое врху речени и вси врху [и]меновани заѣдинъ
да нему и нимъ за право свидачаство та лис^т^ у образ¹⁹⁵
нашега привиле-иѣ дамо | достоино обратимо |
у чемъ все са всима вирно и свидочно та лис^т^ по
вели смо и потврдимо по^д^ наш капитуларски | и сло
бодни привисти печат и начином капитулским

194 Čitaj: печатомъ

195 Oblik slova „z” u ovoj riječi odudara od drugih, starijeg je oblika.

изнети | ато дано у сплити у нашеи катедралскои
црикви с(ве)тога дуима на дань 'с(ве)тога петра апос
тола | на лить г(осподи)на нашега исх(рс)та тисуће и четири
ста | и десето | : 1410

Mi kapitul' velike i š^t^(ovane) mitre crikovne splicke priporučujemo i dajemo viditi vsakomu človiku komu se dostoji da plemenit' človik' pristupi pri^d nas' na velu misu, a to imenom' Ljuboje Biserić'. I u ime bra^t^je svoje Božička i Jurja i Ilije i Sve(t)ina. I za svoju bra^t^ju ostalu noseći lis^t^ jedan s pepatom¹⁹⁶ visućim', o čreleni svili povrzen'. I ta lis^t^ nose k nam' moleći ljubezno da ovi privilej vola lis^t^ o(d) riči do riči pripišemo u obraz' našega privilejija vola lista da obratimo, koji lis^t^ biše tarman' i krizen' na mi^s^ta koja smo ostavili gdi se ne može čtiti i razumiti. I tako se udržaše u tom' listu imenuće sinove drugoga *Jurja* kneza gradov' dalmackijih' počivšega.

između umetnuta isprava 1a

verso

A sada moleći nas' kapitul' i proseći [učin]ena isti Ljuboje vrhu rečeni i vsi vrhu [i]menovani za *jedin'* da njemu i njim' za pravo svidačastvo ta lis^t^ u obraz' našega privilejija¹⁹⁷ damo i dostojno obratimo u čem' vse sa vsima virno i svidočno. Ta lis^t^ povelili smo i potvrdimo po^d^ naš kapitularski i slobodni privisiti pečat i načinom kapitulskim izneti. A to дано у Splitu у нашеј катедралској црикви с(ве)тога Дужма на дан' с(вет)ога Петра Апос тола, на лит' г(осподи)на нашега Исх(рс)та тисуће и четиреста и десете: - 1410

1a

5. dan prije kraja kolovoza (27. 8.) 1336., sine loco

Knez Mladin III. Šubić dariva selo Brštranovo (danas Brštanovo) braći Vidojevoj, u vlasništvu obitelji od dana njegova "dida" bana Pavla, kao naknadu za Vidojevu "virnu službu".

- ми младињ кнезь | и з бра^т^юмь нашомь | даемо ви
дити всакому ере гледаюће службе видоеве
єре за лубавь | и вирну службу. нашихь при^д^нихь
умрь є(ст), и такое бр^т^ѣ егова служили су. зато право
є(ст) вирне службе паметујуће. и осталихь достои
нимь обраненємь потврдити нимь и видое
ви кући и с нихь братюмь кои к нимь пригле
даю | и нихь осталимь дилникомь писмомь сега
листа даемо село брштраново | каковим законом
и комь правдомь ми даровасмо областю сво-
бодно и достоино правомь правдомь вики
викомь ко су село удржали.
свободно [ко]е су имили у вриме г(осподи)на павла бана
дида нашега | и друзихь нашихь при^д^нихь ѣ бираць
иѣнихь наиволнии | иакоми буде годи буде прити
к намь | а ми...щем[о] очито [в?]азми кривине|

196 Treba čitati „pečatom.”

197 „J” u „ja” napisano kao prvi dio ligature.

или невере ако би кою у[чинит]и волань | иста
новить даро[в]щ[и]не [д]а [нит]коре | и у никоре ври
ме | моћи буде [пр]имин[и]ти [.] уси^ли^ти
непромину и у[х]ван[у] у своєї тврдини | давше
нимъ приста[ва св?]рху сихъ | нашега вернога | и об
любленого н[ал?]шу [п]иличевића | с ковачемъ вое
водићемъ | се[г]у [ча]ст учинисмо нашъ печать
привисити в [лит]о г(осподи)на нашега исух(рс)та .щ. и тристону
и тридесе^т^но и шесто аугуста исходеща дань пети.

§Mi Mladin' knez' i z bra^t^jom' našom' dajemo viditi vsakomu jere gledajuće službe Vidojeve jere za ljubav' i virnu službu naših' pri^d^nih' umr' je, i takoje bra^t^ja egova služili su. Zato pravo je virne službe pametujuće i ostalih' dostojno pravom' pravdom' vi vi kući i s nih' bratjom' koji k nim' prigledaju i njih' ostalim' dilnikom' pismom' sega lista. Dajemo selo Brštranovo kakovim zakonom i kom' pravdom' mi darovasmo oblastju svobodno i dostojno pravom' pravdom' viki vikom' ko su selo udžžali.

Svobodno [koj]e su imili u vrime g(ospodi)na Pavla bana dida našega i družih' naših' pri(d)nih'. Ja birac' i ja njih' najvoljniji. I ako mi bude godi bude (!) priti k nam', a mi [...] šćem[o] očito [v?]jazmi krivine ili nevere, ako bi koju u[činiti] voljan' i stanovit' daro[vščine] da [nit]kore i u nikore vrime moći bude [pri]jimi[ni]ti [.] usi^li^ti neprominjenu i u[h]vanu u svojej tvrđini davše njim' prista[va sv]rhu sih' našega vernoga i obljubljenoga N[al]šu [P]iličevića s kovačem' Vojevodićem'. Se[g]u [ča]st učinisмо naš' pečat' privisiti v [lit]o g(ospodi)na našega Isuh(rs)ta. šć. (1000) i tristonu i tridese^t^no i šesto agusta ishodešća dan' peti.

2

28. 8. 1461. Žrnovnica?

Detaljan popis zemljišta na području Žrnovnice i njene okoline u posjedu crkve svete Marije od Žrnovnice, tj. njegovog župnika Cvitana.

KAS, Fascikla, 19, A; l. 214.

тисућа, и четири стотине, и .џ. и ђедно, на .к. и. мисеца аугуста. ово ђестъ погорђе и пописанђе бенефициа, и земаль свете марие одъ жарновнице, кође њ¹⁹⁸ попь цви тань посидамъ, и уздаржимъ. Парво има а.¹⁹⁹ земљу почанши одъ прицвића до чиматориа црикве, у кођођъ ђестъ .џ.е. вретень, веђе, мане. Толикође има. а. земљу надъ путь близу црикве одъ к. вретень. толикође има тоте близу црикве .и. вретень веђе, мане. толикође има тоте земле .с.ї. вретень. толикође у Дробнушу ђедна земла одъ в.ї. вретень. толикође тоте ђема ђедну земљу одъ .ї. вретень. толикође има тоте ђедну земљу одъ .в.ї. вретень. Толикође на седри близу млина опђине сплитске ђедну земљу од. кд. вретена. Толикође подъ Градаць .ї. вретень. толикође подъ градаць з. вретень. толикође с друге стране граца ђедна земла одъ .и. вретень: толикође тоте ђедна земла одъ .з. вретень. толикође близу воде, кођ²⁰⁰ се зове слатка земла ђедна одъ .з. вретень. толикође тоте друга земла од .и.ї. вретень.

198 Poseban znak, ćirilicno „a” s crtom na gornjem dijelu kao kod „jata”.

199 Jako ćudna slovna morfologija, ćitam kao „a”, ali ne izgleda kao ono u potpunosti. No sintaktićki najviše odgovara.

200 Opet kao gore poseban znak za „ja”.

толикође у прицвићу близу камене подь путь опћени ђедна зем-
ла одь .з. вретень. толикође ђедна земла подь мость одь перуна
близу рике жарновнице з. вретень. толикође ђедна земла близу
рике кодь те одь .и.і. толикође тоте друга земла одь .и. вретень.
толикође у блату ђедна земла близу рике одь .к.е. вретень. То-
ликође дџи земље, ђедна кодь друге надь опаће село светога сти-
пана, кође се зову Ногатице од .к.е. вретень, од коихь ђесть ве-
ћи био нетежань. толикође ђедна земла, којасе зове стипица
одь .и. вретень. толикође ђедна земла у хумцу одь .с.і. вретень.
толикође ђедна земла зе великимь каменомь одь .к.е. вретень.
толикође ђедна земла у катуну одь .в.і. вретень. Толикође ђед-
на земла у В²⁰¹арвовику одь .к.в. Толикође ђедна земла близу
села крижа одь .з. вретень. толикође ђедна земла тоте близу
одь запада одь .к. вретень. –

verso drugom rukom

попис од земал госпе
од жарновнице

1461 (*nadopisano mladoм rukom i drugom tintom*)

Tisuća, i četiri stotine, i ž. (60) i jedno, na .k. i. (28) miseca agusta. Ovo jest' pogorje i popisanje
beneficija i zemalj' svete Marije od' Žarnovnice, koje ja pop' Cvitan' posidam', i udaržim'. Parvo
ima .a. (1) zemlju počanši od' Pricvića do čimatoria crikve, u kojoj' jest' .ž.e. (65) vreten', veće,
manje. Tolikoje ima .a. (1) zemlju nad' put' blizu crikve od' .k. (20) vreten'. Tolikoje ima tote blizu
crikve. .i. (8) vreten' veće, manje. Tolikoje ima tote zemlje .s.і. (16) vreten'. Tolikoje u Drobnušu
jedna zemlja od' v.і. (12) vreten'. Tolikoje tote jema jednu zemlju od .і. (10) vreten'. Tolikoje ima
tote jednu zemlju od' v.і. (12) vreten'. Tolikoje na sedri blizu mlina općine splitske jednu zemlju od'
.k.d. (24) vretena. Tolikoje pod' Gradac' .і. (10) vreten'. Tolikoje pod' Gradac' .z. (7) vreten'.
Tolikoje s druge strane Graca jedna zemlja od .i. (8) vreten'. Tolikoje tote jedna zemlja od' .z. (7)
vreten'. Tolikoje blizu vode, koja se zove Slatka zemlja jedna od' .z. (7) vreten'. Tolikoje tote druga
zemlja od .i.і. (18) vreten'. Tolikoje u Pricviću blizu Kamene pod' put' općeni jedna zemlja od' .z.
(7) vreten'. Tolikoje jedna zemlja pod' most' od Peruna blizu rike Žarnovnice .z. (7) vreten'. Zemlja
blizu rike kod' te od' .i.і. (18). Tolikoje tote druga zemlja od' .i. (8) vreten'. Tolikoje u Blatu jedna
zemlja blizu rike od' .k.e. (25) vreten'. Tolikoje dvi zemlje, jedna kod' druge nad' Opaće село
svetoga Stipana, koje se zovu Nogatice od k.e. (25) vreten', od' kojih' jest' veći bio netežan'.
Tolikoje jedna zemlja, koja se zove Stinica od' .i. (8) vreten'. Tolikoje jedna zemlja u Humcu
od' .s.і. (16) vreten'. Tolikoje jedna zemlja za Velikim Kamenom' od' .k.e. (25) vreten'. Tolikoje
jedna zemlja u Katunu od' .v.і. (12) vreten'. Tolikoje jedna zemlja u Varboviku od' .k.v. (22).
Tolikoje jedna zemlja blizu sela Križa od' .z. (7) vreten'. Tolikoje jedna zemlja tote blizu od' zapada
od' .k. (20) vreten'.

verso

Popis od zemalj Gospe
od Žarnovnice.

201 Ustavno „v”.

neto. Da more o(d) njih' iskati i uzeti i na dobru i na zlu i bez' suda i sudom' turcijem' i karstijanscijem' i što skodža i uzme o(d) mojeh' dužnika i ja sam' kontenat'. I da mi pošilja rečeni Ivan' što uskodžava o(d) mojeh' dužnika Dživku Vukoviću i Paskoju Iliću drag(o)manu dubrovačkomu zetu momu. Makar' njemu samomu svekoliko što li o(d) koga nemoći bude skodžati da mi opeta dade skrite licem' ili menije ili sinu momu Mihoču ili Pavlu sinu. I ovomuj da su svjjedoci (!) koji se podpišu pod ovoj pismo vjerovani na svakomu sudu. I ja rečeni Ivan' pisah' mojom' rukom' za veće vjerovan[je].

potpisi

Ja Đurđ' Vukićević' jesam' svidok' gor'njemu pismu
Io Nic(ol)ò di Nic(ol)ò Grego testimonio quanto di sopra
Io Aug(usti)no Christofano Vlačicovich son testimonio qu(an)to di sopra
Io domino Vincenzo Grego testimonio quanto di sopra (manu propria)

verso

1573 na 15 dženara
Prokura Ivana Sti
jepanovića starca

4

2. 7. 1593, Split?

Opomena splitskog Kaptola upućena don Nikoli Sinov(čiću).

KAS, Fascikla, 490, B; l. 46

...]и сплиски вамъ .гну. домъ никули синов[...
...]енѣ у .гну. разумили смо да се изнова [...
...]уна немири на данъ светога арнир[а...
...]аѣући ми да ти саѣам приморе бити [...
...]ему могу сметне и несклади и остал[...
...]за руку богъ зна мало паче нисѣ [...
...]ста гди би се добро учинило зато вамъ [...
...]ити под пеномъ изаганѣа из црикве [...
...]а[...]нти да ниткор нима ти саѣа[м...
...]ти просѣнѣ и девоциунъ нека доѣде[...
...]св]етога арнира и тако просѣнѣ добити [...
...]воѣ на соѣ заповиди ако би био из васега [...
...]пе из црикве ако ли би од инуда писите на[...
...]учинимо
два луѣа 1593.
ѣа домъ дуѣамъ канчилирь
по заповиди писахъ

...]i spliski vam' g(ospodi)nu dom' Nikoli Sinov[...

...]enje u g(ospodi)nu razumili smo da se iznova[...
...]una nemiri na dane svetoga Arnir[a....
...]ajući mi da ti sajam primore biti [...
...]jemu mogu smetnje i neskladi i ostal[...
...]za ruku Bog' zna malo pače nisće [...
...]sta gdi bi se dobro učinilo zato vam' [...
...]iti pod penom' izagnanja iz crikve [...
...]a[...]nti da nitkor nima ti saja[m...
...]ti prosćenje i devocij'un' neka dojde[...
...sv]etoga arnira i tako prosćenje dobiti. [...
...]voj na soj zapovidi ako bi bio iz vasega [...
...]pe iz crikve ako li bi od inuda pisite na[...
...]učinimo.

dva jula 1593.

potpis

Ja dom' Dujam' kančilir'
po zapovidi pisah'

u donjem lijevom kutu ostatak nekakvog pečata

5

1603., sine loco

Dokument nejasna sadržaja. Najvjerojatnije se radi o podjeli neke zemlje na području Poljica.

KAS, Fascikla, 490, B; l. 65

на .ч.х.г. овође миле
гио (?) турских

на реду петому
и шестому
на сврси ниже чети
ри реда од емра
попови

Na .č.h.g. (1603) ovo je milegio (?) turskih

Na redu petomu i šestomu na svrsih niže četiri reda od emra popovi.

5. 5. 1605., Poljica

Dogovor između kneza Mikulice i seljana vezano uz namete spram don Mikule (Domikule) i njegove nevjeste Jerke.

KAS, Fascikla, 490, B; l. 58

.чхе. маџа .е.
ово нека се зна како се догово
ри кнез микулица са свими села
ни и пустише од сеоске сваке
побирице гна. домикулу и [него]
ву невесту госпођу ђерку
атои од сваке сеоске игнариџе
и будући све село на скупу
и ш ними них кнез микулица
и будући се тако договори
ли сви заџедно доиде к мени
кнез микулица и кнез марко
х релић и микула бешлиџић
и стипан чотић и фране ђуриш
ин
и џа дом иван угрновић тои
писах слишаџући од них
уст

verso

ово је кескара од кнеза и села

datacija

č.h.e. (1605) maja e. (5)

Ovo neka se zna kako se dogovori knez Mikulica sa svimi seljani i pustiše od seoske сваке pobirice g(ospodi)na Domikulu²⁰⁶ i [њего]vu nevistu gospoju Jerku. A to i od сваке seoske i^n^garije i budući sve село на скупу i š њими њих knez Mikulica i budući се тако dogovorili сви zajedno dojde k мени knez Mikulica i knez Marko Hrelić i Mikula Bešlijić i Stipan Čotić i Frane Jurišin.

I ja dom Ivan Ugrnović toj pisah slišajući od њих ust.

verso

Ovo je kесkara od kneza i села.

206 Ili „do(m) Mikulu”

10./20. 1. 1611. Gata-Poljica

Pavao Borovčić i njegova žena Milica se odriču prava nasljedstva nad splitskom kućom don Jerolima Nestapolića, koju je ostavio splitskom Kaptolu. Valjanost isprave potvrđuje poljički knez Radoš Sudić.

KAS, Fascikla 71, Scr. A.; 1. 39

у име исукарство амен на лит .гни. :чхїа: на дан :ї: мисеца ђенара нека зна сва
ки чловик очито и сваки суд тако цриквени како свитовни и остали
сви ки би могли ки год разлог имати како прида мном дон луком
иванишевићием канчилиром почтоване жупе поличке и прид свидоци
здола писаними придосе к мени пава боровчић : ис полиц исела гат и ми
лица жена реченога павла а хћи покоине катарине а то ђест сестра
покоине ђелине матере покоинога .гна. дон еролима нестасполића как
о се они правише и рекоше да не силовани: ни под страх: не с приваром
ни смитом ни едним да од свое добре воле даше: и дађу и пушћађу како
и по овому писму очиту даше и подаше и пустише они и за нихових
остатак и ђереди све разлоге иправице и дилованића ако ке имађу
и кое би имали и ке имађу они и нихови остатки илити: ереди од ку
ће покоинога .гна. дон ђеролима нестасполића каноника сплицкога
ка е кућа у сплиту граду близу плокате светога дуима код : куће
.гна. .гна. петра и ђагустина марчића а супротив кући .гна. чери
нића з двором и с водом ка е у двору: а то много почтованому ка
питулу и каноником сплицким онако како речени покоини .гн.
дон ђеролим ђест оставиђо ним по тастаменту и нађ поконо
свођо одлучи: и тако речени пава боровчић и жена негова милица
и хћи доротића: свукоше себе и свое ереде и дидиће: и прока
ратуре отога од них учинене ки би могли ки год разлог имати
и ки би искали ча оте куће ода свих разлогов и правиц ако ке имађу
и ке би могли они имати и ке имађу и ке би ђим могле прити по ки
пут и начин: и обукоше и подаше исте разлоге реченому почотва
ному капитулу и каноником сплицким обитађући ово згора ре
чено уздржати подвезуђући сва свођа добра да их неђе нигдар
веђе он ни ниткор од негових напастовати и тако учинише и ре
коше и потвардише и тому су свидоци молени и ђискани и позна
ни

potpisi

ђа михал син петра микулина бих свидок
на ово писмо згору писано
иђа ђура башић бих свидок. наово писмо
згору реченога
и ово би учинено у полицих у селу гатих годисћа дне мисеца и уместо
како ђест згору писано: и ђа дон лука иванишевић канчилир
почтоване жупе поличке молен писах вирно и подписах и за
веђу вирност поставих печат речене почтоване жупе

verso

ми радош судић кнез од почтоване жупе поличке чинимо виру и свидокујемо свим судом почтованим и присвитлим прид коѣих доиде ово писмо от ворено како згора речени .гн. дом лука иванишевић ест добра гласа и ћу ди канчилир наш и почтоване све жупе поличке кога писмом очи тим и подписом овди и вазди имасе вировати ово ест учинено у полицих у селу застину мисеца ђенара на дан .к. ч.х.ї.а. Ђа радош судић кнез полички неумиђући книге чиних да се подпише на име мође нодар очит здолу именовани Ђа дом стипан куђавић нодар очит позаповиди почтованого .гна. кне за радоша судића писах и на него во се име подписах

dodatak na talijanskome jeziku, pod 7a

U ime Isukrstovo amen. Na lit g(ospod)ni .č.h.ї.a. (1611) na dan .ї. (10) miseca jenara. Neka zna svaki človik očito i svaki sud tako crikveni kako svitovni i ostali svi ki bi mogli ki god razlog imati kako prida mnom don Lukom Ivaniševićem kančilirom počtovane župe poljičke i prid svidoci zdola pisanimi pridoše k meni Pava Borovčić: is Polic i[s] sela Gat i Milica žena rečenoga Pavla, a hći pokojne Katarine, a to jeste sestra pokojne Jeline matere pokojnoga g(ospodi)na don Erolima Nestapolića kako se oni praviše i rekoše da ne silovani, ni pod strah, ne s privarom ni s mitom nijednim da od svoje dobre volje daše, i daju i pušćaju kako i po ovomu pismu očitu daše i podaše i pustiše oni i za njihovih ostatak i jeredi sve razloge i pravice i dilovanja ako ke imaju i koje bi imali i ke imaju oni i njihovi ostatki iliti eredi od kuće pokojnoga g(ospodi)na don Jerolima Nestapolića kanonika splickoga ka je kuća u Splitu gradu blizu plokate svetoga Dujma a kod kuće g(ospodi)na g(ospodi)na Petra i Jagustina Maričića a suprotiv kući g(ospodi)na Čerinića z dvorom i s vodom ka je u dvoru. A to mnogo počtovanomu kapitulu i kanonikom splickim onako kako rečeni pokojni g(ospodi)n don Jerolim jest ostavijo njim po tastamentu i naj pokono svojo odluči. I tako rečeni Pava Borovčić i žena njegova Milica i hći Dorotija svukoše sebe i svoje erede i didiće: i prokarature o toga od njih učinjene ki bi mogli ki god razlog imati i ki bi iskali ča o te kuće oda svih razlogov i pravic ako ke imaju i ke bi mogli oni imati i ke imaju i ke bi jim mogle priti po ki put i način. I obukoše i podaše iste razloge rečenomu počtovanomu kapitulu i kanonikom splickim obitajući ovo zgora rečeno uzdržati podvezujući sva svoja dobra da ih neće nigdar veće on ni nitkor od njegovih napastovati. I tako učiniše i rekoše i potvrdiše i tomu su svidoci moljeni i jiskani i poznani.

potpisi

Ja Mihal sin Petra Mikulina bih svidok na ovo pismo zgoru pisano.
I ja Jura Bašić bih svidok, na ovo pismo zgoru rečeno.

I ovo bi učineno u Poljicih u selu Gatih godišća dne miseca i u misto kako jest zgoru pisano. I ja don Luka Ivanišević kančilir počtovane župe poljičke moljen pisah virno i podpisah i za veću virnost postavih pečat rečene počtovane župe.

ispod lijevo poljički pečat

verso

Mi Radoš Sudić knez od počtovane župe poljičke činimo viru i svidokujemo svim sudom počtovanim i prisvitlim prid kojih dojde ovo pismo otvoreno kako zgora rečeni g(ospodi)n dom Luka Ivanišević jest dobra glasa i čudi kančilir naš i počtovane sve župe poljičke koga pismom očitim i podpisom ovdi i vazdi ima se virovati.

Ovo jest učineno u Poljicah u selu Zastinju miseca jenara na dan .k. (20) .č.h.i.a. (1611).
Ja Radoš Sudić knez poljički ne umijući knjige činih da se podpiše na ime moje nodar očit zdolu imenovani.

*s lijeve strane poljički pečat *

Ja dom Stipan Kujavić nodar očit
po zapovidi počtovanoga g(ospodi)na kne
za Radoša Sudića pisah i na njego
vo se ime podpisah.

7a

23. 3. 1611., Split

*Potvrda o valjanosti isprave *7* od strane splitskog kneza i kapetana Cezara Dolfina.*

Cesari Dolfin Conte et Capo

Ovunque farà bisogno facciamo ampla et indubitata fede / esser il presente instrumento esser stato celebrato per mano del reverendo / prè Luca Ivanisevich Canc(ella)ro della m(agnifi)ca Comunità di Poglizza / come nella oltracitata sua sottoscrizione di mano propria / in lingua di buona fama et di buon nome, alle cui / publiche scritture et sottoscrizioni in detta lingua fatte / qui si presta piena fide et in ogni luoco segli può / prestare, della cui persona ha fatto la soprascrita legalità. / prè Steffano Cugiavich nodaro pub(lic)o Imperiale in nome del / Signor Conte di Poglizza come nella soprascrita sottoscrizione/ fatta di mano propria di detto Prè Steffano. In quorum, fidelmente./

In Spalato li 23 di marzio 1611

Pompeius Bracoleo

V. Canc(ellariu)s prętsmta (?)

sa lijeve strane pečat još jedan, manjih dimenzija, po svemu sudeći gradske uprave

8

13. 10. 1611., Gata-Poljica

*Potvrda da se Milica, žena Pavla Borovčića, uistinu odrekla i odriče nasljedstva nad kućom don Jerolima Nestapolića, suprotno onomu što tvrdi prokurator splitskog Kaptola, Ivan Lovretić.
Valjanost isprave potvrđuje poljički knez Tadija Sudjić.*

KAS, Fascikla 71, Scr. A.; 1. 38

у име божје амен. на лит господинових чхїа. на три на ^есте^: мисеца отубра учинено у поличих у селу од гат гди будући к мени канчилиру жупе поличке прид свидоци о сдола подписаними досла ђелина или милица жена павла боровчића из села од гат, кођа ово писмо потварди, чинећи милица речена за сваки свођ разлог каконо остатак, и кођа улизла ђест у добра покоинога .гна. дом ђе=ролима нестасполића каноника сплитскога, како се писано находи у канчилири ђи сплитскођ, доброволно и сваким болим начином кођим ђе могла по писму овоме поварглае и поварга илит вам ремовила се ђе и ремовие се од апе=лациуни, кођа би поставлена на не име у реченођ канчилириђи по .гну. ивану ловретића неђе прокуратуру, а то од сентенцие учинене на пруд почтованого капитула и каноников сплитских, по кођођ сен=тенции би похвалено подобро и потварђено наређенђе учинено од ре=ченога .гна. нестасполића реченому почтованому капитулу и канони=ком, од куће у сплиту како се шти у стварах и у писмих речене кан=чилириђе. и то хође да речена апелациун буде поваржена и однета колико да би не била учинена; и иста сентенција и наређенђе да се разуми добро и законђем учинено по та начин да свакођако буде изваршена и доспи=вена како она говори и наређуђе, похвалуђући и потвардуђући с ре=ченом сентенциом уђедно инструмент илит вам писмо кође парво учинила ђест с мужем свођим и с осталими именованими а то ради куће сгара речене на десет мисеца ђенара годисћа овога истога чхїа. сварху кођих ствари молила ђест мене канчилира реченога да=ђођ учунум ово писмо, кође ће се убилижити и писати у реченођ кан=чилириђи сплитскођ, а то нека у свако време почтовани речени капитул буде миран ода сваких неђе остатак и послидних ради речене куће.

potpisi

ђа дом гаргур браић будући канчилик ѿпочтоване жупе поличке молен учиних вирно ово писмо и подписа х и за већу вирност поставих печат речене почтоване жупе
ђа дом иван квачић бих свидок на ово писмо ог ору писано : ђа ђура башић бих свидок на ово писмо озгору писано

između potpisa na lijevoj strani pečat poljičke župe

ми тадиа судгића кнез почтоване жупе поличке

verso

чинимо виру свакому прид ким ово писмо приде, како г. дон гаргур браића ки згора речено писмо учини и подписа ђест канчилик, нас, и ове почтоване жупе поличке виран и добра гласа, коиему пис=мих и подписих дађе се овде и вазди море се

пуна вира дати у коих виру
учигнено у полицих уселу од гат на
три на десе месеца отубра ч.х.їа.
ђа ^до^миван лигутиђа по заповиди почтованого .гна.
тадие судиђа кнеза поличкога подписах ви
рно за неумиюђи он писати

U ime boŒje amen. Na lit gospodinovih .ĉhїa. (1611), na trina^este: miseca otubra uĉinjeno u Policih u selu od Gat gđi budući k meni kanĉiliru Œupe poljiĉke prid svidoci o sdola podpisanimi dosla (!) Jelina ili Milica Œena Pavla Borovĉića iz sela od Gat, koja ovo pismo potvardi, ĉineći Milica reĉena za svaki svoj razlog kakono ostatak, i koja ulizla jest u dobra pokojnoga g(ospodi)na dom Jerolima Nestapolića kanonika splitskoga. Kako se pisano nahodi u kanĉiliriji splitskoj dobrovoljno i svakim boljim naĉinom kojim je mogla po pismu ovome povargla je i povarga ilit vam removila se je i removije se od apelacijuni, koja bi postavljena na nje ime u reĉenoj kanĉiliriji po g(ospodi)nu Ivanu Lovretića neje prokuraturu, a to od sentencije uĉinjene na prud poĉtovanoga kapitula i kanonikov splitskih, po kojoj sentenciji bi pohvaljeno, podobreno i potvarjeno narejenje uĉinjeno od reĉenoga g(ospodi)na Nestapolića reĉenomu poĉtovanomu kapitulu i kanonikom, od kuće u Splitu kako se Œti u stvarah i u pismih reĉene kanĉilirije. I to hoće da reĉena apelacijun bude povarŒena i odneta koliko da bi ne bila uĉinjena. I ista sentencija i narejenje da se razumi dobro i zakonjem uĉinjeno po ta naĉin da svakojako bude izvarŒena i dospivena kako ona govori i narejuje, pohvaljujući i potvardujući s reĉenom sentencijom ujedno instrument ilit vam pismo koje parvo uĉinila jest s muŒem svojim i s ostalimi imenovanimi. A to radi kuće sgara reĉene na deset miseca jenara godisća ovoga istoga .ĉhia. (1611) svarhu kojih stvari molila jest mene kanĉilira reĉenoga da joj uĉinim ovo pismo, koje će se ubiliŒiti i pisati u reĉenoj kanĉiliriji splitskoj. A to neka u svako vrime poĉtovani reĉeni kapitul bude miran oda svakih neje ostatak i poslidnih radi reĉene kuće. §

podpisi

Ja dom Gargur Braić budući kanĉilir o(t) poĉtovane Œupe poljiĉke moljen uĉinim virno ovo pismo i podpisah i za veću virnost postavih peĉat reĉene poĉtovane Œupe.
Ja dom Ivan Kvaĉić bih svidok na ovo pismo zgoru pisano: Ja Jura BaŒić bih svidok na ovo pismo ozgoru pisano.

između potpisa na lijevoj strani peĉat poljiĉke Œupe

Mi Tadia Sudgića knez poĉtovane Œupe poljiĉke.

verso

Āinimo viru svakomu prid kim ovo pismo pride, kako g(ospodin) don Gargur Braića ki zgora reĉeno pismo uĉini i potpisa jest kanĉilir nas, i ove poĉtovane Œupe poljiĉke viran i dobra glasa, kojemu pismih i podpisih daje se ovde i vazdi more se puna vira dati u kojih viru. §
Uĉigneno u Policih u selu od Gat na ...
tri na dесе месеца отубра ĉ.h.i.a (1611)

Ja ^do^m Ivan LiguŒića po zapovidi poĉtovanoga g(ospodi)na Tadie Sudića kneza poljiĉkoga podpisah virno za ne umijući on pisati.

1./4. 4. 1614., Split/Poljica

Splitski vikar Vicenc de Franceški šaljem opomenu don Ivanu i Nikoli Sinovčiću da moraju isplatiti sve svoje dugove spram nasljednika pokojnog Bernarda Mašarole. Don Ivan Kovačić potvrđuje da je „intima mandat.“

KAS, Fascikla 16, Scr. A.; 1. 8

ми дон виценц де францишис викари сплитски вам .г. дон ивану
ковачића поздравление .у.г. приде прид нас .г. пиеро полени ту=
зећи се веле на .г. г. дон ивана и никулу синовчића да будући
они дузни п.г. барнарду машаролу осамдесет толорих како пари
по ђедному скриту, толикоие сто и три либре како ђест на либру рец
<мому> нога .п. г. бернарда: и будући право да свако своје има: и зато
ми вам заповидам под свети послух да ови нас мандат имате
интимати реченим дом ивану и дом никули да под пенем од
обуоставленђа од свете мисе и осталих пених како буде нам
парити у термен од осан дан имаиу та дуг платити реценом
.г. пиеру како прокаратуру брешана брешани, и кавана кавани
како оним цигови су ти пинези: или се с ним погодити: ако ли се ца
ћиуते (!) да ние тако нека у та термен доиду рећи своие правице §
и како интимате запишите тере нам одсалите у коих виру §
иза сплита на парви априла 1614.
{виценц де францешки викари сплиски.

potpisi

ђа домиван ковачић
приђах ови мандат
и итимах ови мадат (!) .г.г.
викариђа сплиткога (!) на д.
травна и одаслах к вам (!)

дон домниг
мидолевића каци
лир по заповиди

na lijevoj margini uz glavni tekst
и нако ђие
бити сен:
тенциани
како су них (?)

Mi don Vicenc²⁰⁷ de Franciŝis vikarij splitski vam g(ospodinu) don Ivanu Kovačića (!)
pozdravljenje .u. g. (?) Pride prid nas g(ospodin) Piero Poleni tuzeći (!) se vele na g(ospodina)
g(ospodina) don Ivana i Nikulu Sinovčića da budući oni duzni (!) p(oštovanom) g(ospodinu)

207 U transkripciji smo koristili znak ċ za označavanje grafema koji označava i c i ĉ, budući da nismo znali radi li se samo o grafemskom nerazlikovanju ili jezičnoj karakteristici.

Barnardu Mašarolu osamdeset tolarih kako pari po jednomu skritu, toliko sto i tri libre kako jest na libru reče <momu> noga p(oštovanog) g(ospodina) Bernarda. I budući pravo da svak svoje ima. I zato mi vam zapovidamo pod sveti posluh da ovi nas (!) mandat imate intimati rečenim dom Ivanu i dom Nikuli da pod penom od obustavljenja od svete mise i ostalih penih kako bude nam pariti u termen od osan dan imaju ta dug platiti rečenom g(ospodinu) Pieru kako prokaraturu Brešana Brešani, i Kavana Kavani kako onim čigovi su ti pinezi. Ili se s njim pogoditi? Ako li se ča čuute(?) da nije tako neka u ta termen doidu reći svoje praviče. §
I kako intimate zapišite tere nam odsalite (!) u kojih viru. §
Iza Splita na parvi Aprila 1614.
Vicenc²⁰⁸ de Franceški vikarij spliski.

Ja dom Ivan Kovačić²⁰⁹
prijah ovi mandat
i intimah ovi madat (!) g(ospodina) g(ospodina)
vikarija splitkoga (!) na d. (4)
travnja i odaslah k vm

Don Dominig Midolevića kančilir po zapovidi.

*u lijevoj margini *

I nako čie biti sentencijani kakosunih (?)

10

8. 4. 1614., Poljica

Odgovor don Ivana i Mikule Sinovčića, u kojem navode da Mašarolini (Dešarolini) nasljednici ne žele primiti otplatu duga u robi, nego samo u gotovu novcu, kojim oni ne raspolažu.

KAS, Fascikla 16, Scr. A.; l. 7

много припочтовани .гне. .гне. дом вице достои
ни викарѣу сплицики (!) и полицки лубимо ру
ку в.м. а сада припочтовани .гне. примосмо ма
ндат .в.м. коѣи шалете на прошну .гна. пиера
полен за цича дуга ча смо дужни покоиному
брнарду дешероли а ми оно што смо дужни ни
таимо ни нигамо него смо желили и желимо
дуг плати (!) и слали смо у задар к неговои б
раћи дви воте да узму вина ча смо дужни
како смо облигани вином платити а ча пи
ште у мандату да смо дужни осамдесет толо
ри исто и три либре ми смо узели у покоинога
брнарда десет печ свите за дви[^]сти[^] и четири толоре
а у други пут четири пече свите за осамдесет
толор и шест лакат фѣурета лакат по по то
лора н едне беневреке црлене карижие з двадесе
т либар а толор тада валаше шест либар

208 Ovdje se jasno radi o grafemu za „c” budući pisano drugom rukom

209 Također kao pod 16), samo za grafem „č”.

и по и дали смо му вина четири стотине и тридесе
т и три видра и девет толори готових оста
ло ча смо дужни хоћемо платити з добре воле
с врременом подобним ништо сада а ништо до лита
зашто у нас пинез ни него интрадом и есмо му с
лали човика да му дамо вина и пшенице колико би
смо могли по цину како е у мисту тоте а он
говори нећу пшеници ни вину него готове пи
незе све ђеднага а сада припочтовани .гне. ми
еднага платити неможемо зач ђе ова интрада
прошла и брнардова су браћа поручала су нам толико
волат да не плаћамо никомур држите при себи
а да бисмо имали кому и до се добе би смо платили
а ча нам узимлете мису ми нашему ^старишини^ а то ест .вм.
послух подносимо з добре воле а ви ћете учини
ти како е вам драго и бог вас весели и угоспо
цву уздржи писан у полици на .ч.х. .ї.д. априла .и.
дом иван и домикула синоцчић на заповид в.м.

adresa

припочтоваму (!) .гну. гну.
дом вици викарђу
[спли]цкому и полич
[ком]у дасе да у ру
[ке] почтоване у сп
[л]ит

na strani adrese mali pečat nejasna podrijetla

Mного припочтовани g(ospodi)ne g(ospodi)ne dom Vice dostojni vikarju spliciki (!) i poljički ljubimo ruku v(ašu) m(ilstivu). A sada pripočtovani g(ospodine) primosmo mandat v(aše) m(ilsti) koji šalјete na prošnju g(ospodi)na Pjera Polen za ciča duga čа smo dužni pokojnomu Brnardu Dešeroli. A mi ono što smo dužni ni tajimo ni nigamo nego smo želili i želimo dug plati (!) i slali smo u Zadar k njegovoj braći dvi vote da uzmu vina čа smo dužni, kako smo obligani vinom platiti. A čа pišete u mandatu da smo dužni osamdeset tolori isto i tri libre mi smo uzeli u pokojnoga Brnarda deset peč svite za dvisti i četiri tolore. A u drugi put četiri peče svite za osamdeset tolor i šest lakat fјureta lakat po po tolor a jedne benevreke crlene karižije za dvadeset libar, a tolor tada valjaše šest libar i po. I dali smo mu vina čетири стотине i тридесет i три видра i десет толори готових. Ostalo čа смо дужни хоћемо платити з добре волје s врременом подобим ништо сада а ништо до лита зашто у нас пинез ни него интрадом. Jesmo mu slali čovika da mu damo vine i pšenice koliko bismo mogli po cinu kako je u mistu tote a on govori: „Neću pšenici ni vину nego gotove pineze sve jednaga.” A sada pripočtovani g(ospodi)ne mi jednaga platiti nemožemo zač je ova intrada prošla i Brnardova su braća poručala su (!) nam toliko volat da ne plaćamo nikomur: „Držite pri sebi!” A da bismo imali кому i до се добе bismo platili- A čа nam uzimljete misu, mi našemu starišini, a to jest v(ašoj) m(ilsti), posluh podnosimo z dobre volje, a vi ćete učiniti kako je vam drago i bog vas veseli i u gospocvu uzdrži. Pisan u Polici na .č.h. .ї.d. (1614) aprila .i. (8) Dom Ivan i do(m) Mikula Sinovčić na zapovid v(aše) m(ilsti).

adresa

Pripočtovamu (!) g(ospodi)nu g(ospodi)nu dom Vici vikarju [spl]ickomu i polič[kom]u da se da u ru[ke] počtovane u Sp[l]it. §

11

18./20. 4. 1614., Split/Poljica

Splitski Kaptol kažnjava don Ivana i Mikulu Sinovčića te im naređuje isplatu čitavog duga kako je izloženo u dokumentu 1. travnja. Don Ivan Kovačić potvrđuje da je „intima mandat.“

KAS, Fascikla 16, Scr. A.; l. 9

по заповиди м.п.г. <д> викариа сплитскога а на просну .г.
пиера полени прокаратура .г.г. брешана брешани и кава
на кавани каконо господари<м>х ки имају имати од .п.
.г. бернарда машароли заповидасе вам .г. дом ивану
ковачића (!) под свети послух да имате интимати
тере записати и опет одаслати: .г.г. дом ивану
и никули шиновчића (!) како су сентенциани у осам-
десет толори исто и три либре, и осам боланац и
спизе и тојкоџер имате и<м>х интимати да плате
та дуг аколи не чинити ћиесе по разлог од пра=
вде у коих виру §
иза сплита на осам на десте априла 1614

potvrda

интиммах ђа дом иван ковачић
ови мандат по заповиди прсви
тлога (!) .гн. викариђа сплискога
на двадесет априла
ч.х.ї.д. дон доминиг мидоле
вића кацилир

Po zapovidi m(nogo) p(oštovanog) g(ospodina) <d> vikarija splitskoga, a na prosnju g(ospodina) Pjera Poleni prokaratura g(ospodina) g(ospodina) Brešana Brešani i Kavana Kavani kakono gospodari<m>h ki imaју imati od p(okojnog) g(ospodina) Bernarda Mašaroli (!). Zapovida se vam g(ospodinu) dom Ivanu Kovačića²¹⁰ pod sveti posluh da imate intimati tere zapisati i opet odaslati: g(ospodinu) g(ospodinu) dom Ivanu i Nikuli Šinovčića (!) kako su sentenčiani u osamdeset tolari i sto i tri libre, i osam bolanač i spize. I toјkojer imate i<m>h intimati da plate ta dug akoli ne činiti čiese (!) po razlog od pravde u kojih viru. §
Iza Splita na osam na deste aprila 1614.

Intimah ja dom Ivan Kovačić
ovi mandat po zapovidi prsvi
tloga (!) g(ospodi)n(a) vikarija spliskoga
na dvadeset aprila

č.h.ї.d. (1614) don Dominig Midole
vića kančilir.

210 Kao i prije također koristimo „č“ za transkribiranje dvosmislenog grafema „c/č“.

20. 5. 1614., Gornja Dubrova-Poljica

Mikulica Jeromčić prodaje zemlju u Dubrovi, „u Kalih”, Pavlu Domikulinu Sinovčiću. Zemlju su procijenili Matij Čotić i Bariša Mekinić na 13 i pol tolora.

KAS, Fascikla, 490, B; l. 72

ва име божђе амен лит од пороенџа исукрстова
тисућа и шест сто и четврто на десте мисеца маџа
на дан двадесет вво нека се зна како се ово
учини у жупи полицих у селу горнои дуброви
а за кнежие кнеза павла павића прид свидоци
ниже писаними ато како џа микулица џеромчи
ћ не будући усилован од никогар него по моџои до
брои воли продах павлу домикулину синовчиђу
џедан кус земле поставлен на дуброви у калих
све чае мога и мога очинства земле с окраици за
цину како процинише цинци облублиени матиџ
чотић и бариша мекинић три на десте толорих
и по : и џа микулица приџах сву цину на пуно
и брез увића либре дви и бих кунтенат и за ве
ће повированђе учих му писмо по закону по
личкому да му не море противити ниткор
за мене ни након мене зач џа тои продах мое
старе племенцине у бах у спрмину викувични^м
законом да е волан држати уживати дати и продати
како е нему драго: а тои су земли меџаши
сунча истока исунча запада земле истога
павла ке џе купиџа у кнеза тадие судића
од мосора гаи опћени од سموхова докле рало хи
Iта и докле се море раскрчити: и на то бише свидоци
иван гргин паретић и џиван син марка рогули
ћа и петар дражић и џиван син стипана михалића

potpisi

ја мичалица героциг вписа<g>t синиг чачо продаг i синиу
пригај sfug напуно

и џа доматиџ марасовић или ти радичић писах
право и вирно будући молен од обе стране

verso

иштруменат од кало
в од микулице

+

Va ime Božje amen.

Lit od porođenja Isukrstova tisuća i šest sto i četvrto na deste miseca maja na dan dvadeset.

Ovo neka se zna kako se ovo učini u župi Poljicah u selu Gornjoj Dubrovi, a za knežije kneza Pavla Pavića prid svidoci niže pisanimi, a to kako ja Mikulica Jeromčić ne budući usilovan od nikogar nego po mojoj dobroj volji prodah Pavlu Domikulinu Sinovčiću jedan kus zemlje postavljen na Dubrovi u Kalih sve ča je moga i moga očinstva zemlje s okrajci za cinu kako prociniše cinci, obljubljeni Matij Čotić i Bariša Mekinić, tri na deste tolorih i po. I ja Mikulica prijah svu cinu na puno i brezuvića libre dvi i bih kuntenat i za veće povirovanje učih mu pismo po zakonu poljičkomu da mu ne more protiviti nitkor za mene ni nakon mene zač ja toj prodah moje stare plemenščine u bah, u sprminu, vikuvični^m zakonom da je voljan držati, uživati, dati i prodati kako je nemu drago. A toj su zemlji mejaši sunča istoka i sunča zapada zemlje istoga Pavla ke je kupija u kneza Tadije Sudi[ća] od Mosora gaj općeni, od Smohova dokle ralo hita i dokle se more raskrčiti.

I na to biše svidoci Ivan Grgin Paretić i Jivan sin Marka Rogulića i Petar Dražić i Jivan sin Stipana Mihalića.

potpis latinicom

Ja Mihalica Jeročić upisat činih kako prodah i cinu prijah (?) svu (?) na punu.

potpis ćirilicom

I ja do(m) Matij Marasović ili ti Radičić pisah pravo i virno budući moljen od obe strane.

verso

Ištrumenat od Kalo
v od Mikulice

13

12. 6. 1620 (?), sine loco (Poljica?)

Dmitar i Frana Petrumelić prodaju "dija podvornice ku je drža Helbetović" Pavlu Domikulinu za 86 libara.

KAS, Fascikla, 490, B; l. 67

на ч.с.х.к (?) ђуна на .в.ї.
ово нека ће у знанђе свим
и свакому прид ких лице дође
ово писмо отворено како ђа
дмитар петрумелић буду

ћ у договору с мођом женом ф
раном продасмо павлу доми
кулину наш диђа подворинце
ку ђе држа хелбетовић по ци
ну како реку добри луди и у
зех на добар конат од павла
ђа дмитар осамесет и шес
т либар и на тосу свидо
ци иван паретић исин него
в гргур и иван липопиво
вић и ако би бобети одку
пили свође да моремо и ми он
да свође одкупити
ђа дмитар писах

Na .č.s.h.k. (1620?) juna na v.ĭ. (12).

Ovo neka je u znanje svim i svakomu prid kih lice dođe ovo pismo otvoreno kako ja Dmtar Petrumelić buduć u dogovoru s mojom ženom Franom prodasmo Pavlu Domikulinu naš dija podvornice ku je drža Helbetović po cinu kako reku dobri ljudi i uzeh na dobar konat od Pavla ja Dmtar osamdeset i šest libar. I na to su svidoci Ivan Paretić i sin njegov Grgur i Ivan Lipopivović. I ako bi Bobeti odkupili svoje da moremo i mi onda svoje odkupiti.

Ja Dmtar pisah.

14

30. 12. 1634.-8. 1. 1635., sine loco (Poljica?)

Ahmat-aga i Mahmut-aga šalju naredbu Pavlu Sinovčiću.

KAS, Fascikla, 490, B; l. 9

ђа ахмат ага и мах
мот ага назори полиђе
ки (!) заповидамо теби павло
синовчићо да си прида
каменском диздаро уна
четири лакта сћерле
та колико да сте нами
придали да нисте ино у
чинили

Ja Ahmat-aga i Mahmut-aga, nazori polijeki (!) zapovidamo tebi Pavlu²¹¹ Sinovčiću da si prida kamenskom dizdaru ona četiri lakta sčerleta koliko da ste nami pridali. Da niste ino učinili.

211 U transliteraciji osmanskih isprava dali smo si na slobodu pristupiti slobodnije radi olakšavanja razumijevanja. Uglavnom se to tiče razrješavanja slova „o” i „u” onda kada se koriste naizmjenice.

datacija osmanskim jezikom, arapskim pismom

Evasit-i Receb-i sene 1044

ispod dvije sere, desno ime Mahmutovo, lijevo Ahmedovo

verso dva pečata

15

17. 2.-26.2. 1635., sine loco (Poljica?)

Ahmat-aga dopušta Pavlu Sinovčiću obrađivanje vinograda nekog Radičića.

KAS, Fascikla, 490, B; l. 29

Ћа ахмат ага дађем
тестир уд сода с
тране павло синов
чићо да риже и копа
виноград кођи ђе
у радичића

datacija

Eva'il-i Ramazan-i sene 1044

Ja Ahmat aga dajem testir od suda strane Pavlu Sinovčiću da riže i kopa vinograd koji je u Radičića.

verso pečat

16

26. 6.-7. 7. 1635., sine loco (Poljica?)

Ahmat-aga dopušta Pavlu (Sinovčiću?) da ore zemlju koju je kupio od nekog Bobetića.

KAS, Fascikla, 490, B; l. 36

Ћа ахмат ага
дађем тестир те
би павле да уреш
землођ кођо си ко
пићо уд бобетића

datacija osmanskim jezikom

Evasit-i Muharrem-i sene 1045

Ja Ahmat aga dajem testir tebi Pavle da oreš
zemluj (!) koju si kupijo od Bobetića.

*verso pečat "Ahmed *

17

16. 11. 1640., Dubrova-Poljica

Pismo dom Mikule Bašića splitskom Kaptolu u kojem čestita don Jerolimu Radiću na stjecanju nove službe, izražava sućut zbog smrti nadbiskupa te zahvaljuje na tome što ga je Kaptol izabrao ponovno za vikara zanajskog, poljičkog i radobiljskog.

KAS, Fascikla, 490, B; l. 6

много п. господину и господару мому прибраному .п. гну.
викарију новому дом ђеролиму радићу и свим м. поштованим канон
иком црикве сплицке светога дуђма и свему скупа .м.п. капитулу
од исте црикве веле понижено поклонење а од срца лубезниво поздравленје
а у светих молитвах и у дилих духовних веле срчено припорученје
затим приђах лист од много .по. .гна. дом ђуре драгишића архипрвадаваше
црикве .стога. дуђма и викариђа старога кођи ми пише стране новoga вика
риђа и осталих .п. каноников од капитула у кођему листу пише горки и веле
тужни и жалосни глас како ће приминуђа присвитли и много припоштовани .гн.
архибискуп наш придобри и много вридни и веле милосардни отац духовни
и пастир душ наших свемогући .гн. бог помилуђ његову душу и дађођ
виковно веселје а негова смарт и тужуни глас веле ме ће ожалостиђа у срцу
мому и све остале .п. редовнике и тако држим да ће и вас та .п. капитул
сплицкои ђошце веђе неголи ни нас зато вам се веле жалуђем у срцу
мому а вам се бог да радовати у крађлеству свому другоми пише -
у истому листу да ме ће .п. капитул и поштовани канонци истанова пот
врдили и куфермали за викариђа изавнскога (?!) и пођличкога и радобилскога веле
ми припоручуђући свету црикву идуше карстђанске прем да ђа тога
не миритам и нисам достођан да ли познађем да то исходи од ваше велике
лубави и приђазни кођу ми у срцу желите и носите зато нађпрво .п.
господину викарију новому исвим .п. каноником исвему п. капитулу
свим скупа и свакому напосе веле ђлубезниво захвађлуђем и свих
.в.п.м. кођих бог свих у срцу обесели с новим дорбим пастиром
кођи ће доћи з дбрими (!) дили и ш неговим просвитленђем с врременом свих у рађ
усели ваше много .п.м. свих колицих слуга из дуброве мисеца
новембра на .ї.з. ч.х.м.
домикула башић викарђи

verso

много п. господину дом ђеролиму
радићу викарију и свим .м.п. кано
ником и свему п. капитулу сплицко
му у поштовани капутул (!)

у
СПЛИТ

Mного p(oštovanom) gospodinu i gospodaru momu priobranomu p(oštovanom) g(ospodi)nu; vikariju novomu dom Jerolimu Radiću i svim m(nogo) poštovanim kanonikom crkve splicke svetoga Dujma i svemu skupa m(nogo) p(oštovanom) kapitolu od iste crkve vele poniženo poklonenje, a od srca ljubeznivo pozdravljenje, a u svetih molitvah i u dilih duhovih vele srčeno priporučenje.

Zatim prijah list od mnogo po(štovanom) g(ospodi)na dom Jure Dragišića arhiprvađa vaše crkve s(ve)toga Dujma i vikarija staroga koji mi piše strane novoga vikarija i ostalih p(oštovanih) kanonikov od kapitula. U kojemu listu piše gorki i veletužni i žalosni glas kako je priminuja prisvitli i mnogo pripoštovani g(ospodi)n arhibiskup naš pridobri i mnogo vridni i vele milosardni otac duhovni i pastir duš naših svemogućí. G(ospodi)n Bog pomiluj *njegovu* dušu i da(j) joj vikovno veselje *njegova* smart i tužni glas vele me je ožalostija u srcu momu i sve ostale p(oštovane) redovnike i tako držim da je i vas ta p(oštovani) kapitul splicki jošće veće negoli ni nas. Zato vam se vele žalujem u srcu momu a vam se Bog da radovati u *kraljestvu* svomu. Drugo mi piše u istomu listu da me je p(oštovni) kapitul i poštovani kanonici potvrdili i kufermali za vikarija izavnjskoga (!) *poljičkoga* i radobiskoga vele mi priporučujući svetu crkvu i duše karstjanske premda ja toga ne miritam i nisam dostojan. Da li poznajem da to ishodi od vaše velike ljubavi i prijazni koju mi u srcu želite i nosite. Zato najprvo p(oštovanom) gospodinu vikariju novomu i svim p(oštovanim) kanonikom i svemu p(oštovanom) kapitolu svim skupa i svakomu napose vele *ljubeznivo zahvaljujem* i svih skupa i svakoga napose sluga ostajem želeći da mi zapovite da poslužim v(ašoj) p(oštovanoj) m(ílosti) kojih Bog svih u srcu obeseli s novim dobrim pastirom koji će doći z d(o)brimi dili i š *njegovim* prosvitljenjem s vrimenom svih u raj useli vaše mnogo p(oštovano) m(ílostvo?) svih kolicih sluga.
Iz Dubrove miseca novembra na .i.z. (16) .č.h.m (1640)

Do(m) Mikula Bašić vikarij

verso

Mного p(oštovanom) gospodinu dom Jerolimu Radiću vikariju i svim m(nogo) p(oštovanim) kano-
nikom i svemu p(oštovanom) kapitolu splitsko
mu u poštovani kapitul (!)
u
Split

18

sine anno, sine loco (1630-ih, Poljica?)

Ahmat-aga naređuje vojvodi Marku Suzici (?) i Tadiji Bobetiću da riješe pitanje zemlje Jurja Pelića te da ne uznemiruje carske (sultanske) posjede.

KAS, Fascikla, 490, B; l. 7

уд мене ахмат аге почтованом
воѳводи марко созици (?) и кнезо тади
бобетићо поздрав што ће с вами

узађедин (?) ђорђа пелића траве или
копите или уддилите немођте сме
тати царева влага давас рич нена
ће и дасте здраво

drugom rukom

ђурђу девићу ако ђа дођдем
----- дЛ----

iznad desno pečat ahmet age omera?

Od mene Ahmat age poćtovanom vojvodi Marku Suzici (?) i knezu Tadi Bobetiću pozdrav.
Što je s vami uzajedin (?) Jurja Pelića trave ili kupite ili oddilite. Nemojte smetati careva blaga da
vas rić ne nađe.
I da ste zdravo

dopisano drugom rukom, slabo vidljivo i djelomićno otkinuto

Jurju Deviću ako ja dojdem [...]

iznad teksta u lijevom kutu osmanski pečat

19

sine anno, sine loco (1630-ih, Poljica?)

Ahmat-aga dopušta Pavlu Domikulinu da obrađuje zemlju Jurja Pelića.

KAS, Fascikla, 490, B; l. 8

ђа ахмет ага дађем личенциђу
павлу домикулину и ђнеговим
синовом да окопађу у бризих
смокве ђурђа пелића кође е
даржао матиђе ђакшић²¹²

iznad lijevo pečat isti kao u 7

Ja Ahmet aga dajem lićenciju Pavlu Domikulinu i *njegovim* sinovom da okopaju u Brizih
smokve Jurja Pelića koje je daržao Matija Jakšić.

20

sine anno, sine loco (1630-ih, Poljica?)

Ahmat-aga šalje pismo Mikuli Gargatoviću vezano uz nećakve dugove naspram don Mikulića.

212 Rukopis i pravopis drugaćiji od drugih Ahmetovih isprava.

KAS, Fascikla, 490, B; l. 10

уд мене ахмат аге поз
драв миколи гиргатови
ћо а потом сва жопа з
на да сам ћа узећо уд
дон миколића три сто
тине грошах и да сам ћ
их у царево хазно а са
да мо се бресода утим
лећ землаћ и интрада
тере иште уд мене т
ристи грошах кажо ми
да ће ставлећн маст
у твоћо коћо нека не
поглине утвори учи
нека знаш

gornji lijevi kut pečat

Od mene Ahmat age pozdrav Mikoli Grgatoviću.

A potom sva župa zna da sam ja uzeo od don Mikulića tri stotine grošah i da sam jih u carevo hazno. A sada mu se bre(z) suda otimlej (!) zemlaj (!) i intrada tere ište od mene tristi grošah. Kažu mi da je stavlejn (!) mast u tvoju kuću. Neka ne pogine. Otvori oči, neka znaš!

21

sine anno, sine loco (1630-ih, Poljica?)

Ahmat-aga Omerbašić daje dopuštenje don Mikuli Sinovčiću da ide gdje hoće.

KAS, Fascikla, 490, B; l. 12

у свем почтованом дон миколи синов
чићо поздрав уд мене ахмат аге омер
башића а потом нека знаш дасмо
изили и попили и зарад соли и хлиба у
чинили смо с павлом ћедно рич и то ће
бићо воћвода ћоретина и дон петар
и недаћ бог даћо моћо рич привирнот
свирхо вире моће поћи гди си намисли
ћо чиме сам ћа у живото даћо бити при
ћателћ твомо сино и твоћим у
ноком зато ти шалећм под моћим мо
хором [...] за повированће кад
поћеш поша у добри час ако бодем ко
ћи дан у живото чоћеш наше при
ћателћство и даси здраво и весело

u lijevom kutu pečat

U svem počtovanom don Mikoli Sinovčiću pozdrav od mene Ahmat age Omerbašića.
A potom neka znaš da smo izili i popili i zarad soli i hliba učinilismo s Pavlom jednu rič. I tu je
bijo vojvoda Juretina i don Petar.
I nedaj Bog da ću moju rič privirnut svirhu vire moje. Pođi gdi si namisljio. Čime sam ja u životu
da ću biti prijatelj tvomu sinu i tvojim unukom. Zato ti šalejm (!) pod mojim muhurom [...] za
povirovanje. Kad pođeš, poša u dobri čas. Ako budem koji dan u životu čućeš naše prijateljstvo i da
si zdravo i veselo.

22

sine anno, sine loco (1630-ih, Poljica?)

Ahmat-aga i Mahmut-aga daju dopuštenje da se proda dio neke zemlje.

KAS, Fascikla, 490, B; l. 13

уд ђорџа пелића земаџл
упавла синовчића четири
дила усвин петога тко ће
годи копит копи удречених
земаџл четири дила усвин пе
тога слободно има пава уро
ца (?) добре тапиџе уд три
свасти ачетвирто своџе
владике ђа ахмат ага и
махмот ага

Od Jurja Pelića zemalj u Pavla Sinovčića četiri dila osvin petoga tko će godi kupit kupi od rečenih
zemalj četiri dila osvin petoga slobodno. Ima Pava uroca (?) dobre tapije od tri svasti, a četvirto
svoje vladike.

Ja Ahmat aga i Mahmut aga

ispod pendže Ahmet Age i Mahmut Age

verso dva pečata

23

sine anno, sine loco (1630-ih, Poljica?)

Nuh-aga naređuje Pavlu Domikuliću da dođe k njemu čim primi njegovo pismo.

KAS, Fascikla, 490, B; l. 30

уд мене нох аге павло до
миколићо како доедет
ува книга даси доша
кмени ино немое учини[т]
идаси здрав

lijevo od teksta pečat

Od mene Nuh age Pavlu Domikuliću. Kako dojdete ova knjiga da si doša k meni. Ino nemoj učini[t]. I da si zdrav.

24

sine anno, sine loco (1630-ih, Poljica?)

Ahmat-aga piše potvrdu da je će on platiti pristavštinu nekom Žuljiću umjesto seljaka Dubrove.

KAS, Fascikla, 490, B; l. 34

селаћни дорбовци
ако нећете платит
пристава жолићћа
ђа ћо му дат три
гроша а ви се пофа
лите ако при вас ус
тане ђа ахмат
ага

verso drugom tintom

усвем п. кнезу
Ђури синовчићу
дасе да лист

Selajni (!) Dubrovci ako nećete platiti pristava Žulijća (!) ja ću mu dat tri groša, a vi se pofalite ako pri vas ostane.
Ja Ahmat aga.

verso drugom rukom

U svem p(oštovanom) knezu
Juri Sinovčiću
da se da list.

25

sine anno, sine loco (1630-ih, Poljica?)

Ahmat-aga zabranjuje nekom Grubišiću da ore neku zemlju.

KAS, Fascikla, 490, B; l. 37

ђа агмат ага уд
сода стране чиним
уво заставо теби
гробишићо дане у

реш унеземлеѣ на
[...]

Ja Ahmat aga od suda strane činim ovu zastavu tebi Grubišiću da ne oreš one zemlej (!) na [...]

otkidan ostatak dokumenta

verso pečat

Prilog 2. Rječnik manje poznatih i nepoznatih riječi²¹³

apelacijun	optužba (lat. appellatio)
arhiprvad	arhipresbiter (lat. archipresbyter, mlet. arciprete, prevede)
aspre	vrsta novca (gr. ἄσπρον) <i>skupa s terminom spr(e)mina/str(e)mina označava nemogućnost opoziva prodaje zemlje</i>
bah	dohodak od crkvenoga imanja (lat. beneficium)
beneficija	beneficium)
benevreke	hlače (tur. ?+tal. pembe+braca)
birac	<i>nejasna značenja najbliže birač - poreznik</i>
bolanča	vrsta sitnog novca (mlet. balanza) novac koji se plaća poslije kupovine zemlje
brezuvíce	kao dar prema starim poljičkim običajima
ciča	zbog
čigovi	čiji groblje (lat. coemeterium - od gr. κοιμητήριον)
čimatorij	κοιμητήριον)
cinik	procjenjivač
devocijun	pobožnost, zavjet, molitva (tal. devozione -

213 Značenja uglavnom dana prema tzv. „Akademijinom rječniku”, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, svi svesci* (Zagreb: JAZU, 1880-1976). Za neka značenja i etimologije smo se koristili drugim rječnicima, poput Skokova Etimološkog rječnika te drugih rječnika i znanstvenih radova. Samo za neke riječi smo davali značenja koje smo sami odredili na osnovi konteksta.

	lat. devotio)
didići	baštinik, nasljednik; <i>inače u Poljicima</i> vrsta plemstva
dilovanje	djelovanje, <i>nije potpuno jasno značenje ovdje</i>
dragoman	službeni prevoditelj u Dubrovniku i Mletačkoj Republici
ere, jere	<i>značenje relativne zamjenice što, lat. quod, cur</i> (strsl. je+že)
fjuret	vrsta sukna (tal. fioretto)
groš	vrsta novca (tal. grosso)
hazno, hazna	blago <i>doslovno i preneseno</i> (osm. tur. hazine - ar. خزينة)
hitati	dosezati
ingarija	<i>isto što i angarija</i> - razna novčana podavanja, tlaka
ino	drugo
instrument	pismo, isprava (lat. instrumentum)
intimati	uručiti (tal. intimare)
intrada	ljetina (tal. entrata)
istanova	iznova
ište	iskati, tražiti
jemati	imati
jenar/dženar	siječanj
(j)ered	nasljednik
kančilir	kancelar
karižija	debelo jednostavno sukno (lat. pannus carisia)
konat	račun (tal. conto)
kontenat/kuntenat	zadovoljan, lat. contentus
krizen	<i>možda od krzati</i> - izlizati
kufermati	potvrditi, lat. confirmare
kus	komad
lakat	mjerna jedinica

legati	čitati, lat. lego
libar	knjiga, lat. liber
mandat	isprava koja sadrži naredbu
mast	novi vino (lat. mustum)
mejaš	međaš, granica
miritati	biti vrijedan, dostojan, lat. meritum
mitra	biskupska kapa, <i>u prenesenom značenju</i>
muhur	pečat, tur. mühür
nahoditi se	nalaziti se
nesilovani	ne natjerani
nevista	nevjesta, bratova žena
nigati	nijekati, lat. nego
nodar	pisar, bilježnik, lat. notarius
obeseliti	obveseliti, razveseliti
obitati	obetati, obećavati
obligan	obvezan, lat. obligo
obraz	lik, slika, oblik, primjer <i>nejasno možda preneseno značenje od obući</i>
obukoše	<i>u svezi sa svukoše ranije u rečenici</i>
očit	javan; poznat; siguran
od emra	emer/emar, zapovijed, <i>nejasno</i> dio zemlje na kraju koji se razlikuje od cjeline
okrajak	osim
osvin	listopad (tal. ottobre)
otubar	pak
pače	činiti se (mlet. parer)
pariti	komad, dio
peča	kazna (lat. poena)
pena	novac, penez
pinez	trg (lat. placca, gr. πλάκα)
plokata	danak, nametak (pobirati<brati)
pobirica	<i>isto što i počevši</i>
počanši	

počivši	<i>isto što i pokojnoga, (počinuti)</i>
podaše	podati, dati, predati
podobreno	<i>inače popraviti, poboljšati, ovdje potvrditi</i>
podvezujući	podvezivati <i>isto što i podvrgavati</i>
podvornica	zemljište pod, pred dvorom
pofaliti (se)	pohvaliti (se) <i>nejasna značenja možda, inače podbrđe ili</i>
pogorje	zapaljeno područje
pohvaljeno	pohvaliti, prihvatiti (<i>kao lat. approbare</i>)
pokon	konac, kraj, <i>preneseno</i> smrt
popisanje	popis
porojenje	porođenje, rođenje
posidati	posjedovati
posiljati	poslati
poslidnih	posljednji; nasljednik (<i>lat. postremus</i>)
povargla	povrći, odbaciti
povrzen	zavezan, <i>od</i> povraz - uže, uzica
pravica	pravo, povlastica (<i>lat. privilegium</i>)
prijati	primiti
pristav	(sudski) pomoćnik
priti	prići, doći prokurator, (pro)skrbnik, upravitelj,
prokaratur	izvršitelj
prokura	odredba o prokuraturi, čin prokuratorstva
prokurator	<i>vidi prije</i>
prošćenje	proštenje, oprost
prošnja	zahtjev
prud	korist, probitak <i>kao i danas ali i račun, obračun; pravda,</i>
razlog	pravica; tužba; mjera ukloniti (<i>lat. remove, mlet.</i>
removiti (se)	removar/remover)
sćerlet	vrsta vunenog sukna crvene boje (<i>tal.</i>

sedra	scarlatto)
sentencija	kameni vapnenac i barijera nastala od njega
skodžati	osuda (lat. sententia)
skrit	naplatiti dug (mlet. scoder)
slišati	spis (tal. scritto)
soj	slušati
spiza	<i>d. jd. stare pokazne zamjenice съ, si, se</i>
sprmina	trošak, hrana
štititi	<i>pogledaj pod „bah”</i>
suprotiv	čitati
svarhu	nasuprot
svita	oko, što se tiče
svobodno	tkanina, odjeća
tapija	slobodno
	osmanska potvrda o vlasništvu nekretnine
	<i>nejasna značenja možda deverbarno od</i>
	<i>tarma - moljac; svakako nešto vezano uz</i>
	<i>uništenje isprave</i>
tarman	teštament, oporuka (lat. testamentum)
tastament	te, i <te+že
tere	termin, rok, zadano vrijeme (lat. terminus)
termen	osmanski pravni termin, dopuštenje,
	oslobođenje
testir	također
tolikoje	vrsta novca
tolor	tu, tamo, tute
tote	ubilježiti (se)
ubiliziti (se)	uzdržavati, držati
udaržati	<i>pogledaj gore</i>
udržati	<i>ptcp. od uljesti - ući</i>
ulizla	<i>pogledaj pod skodžati</i>
uskodžavati	<i>stari lok. od vazda (въздѣ)</i>
vazdi	jako, iznimno tužan
veletužni	vjedro, mjerna jedinica
vidro	

vola

vota

vreteno

zač

zarad

zastava

ili

put (tal. volta)

mjerna jedinica

zašto (za+čъ)

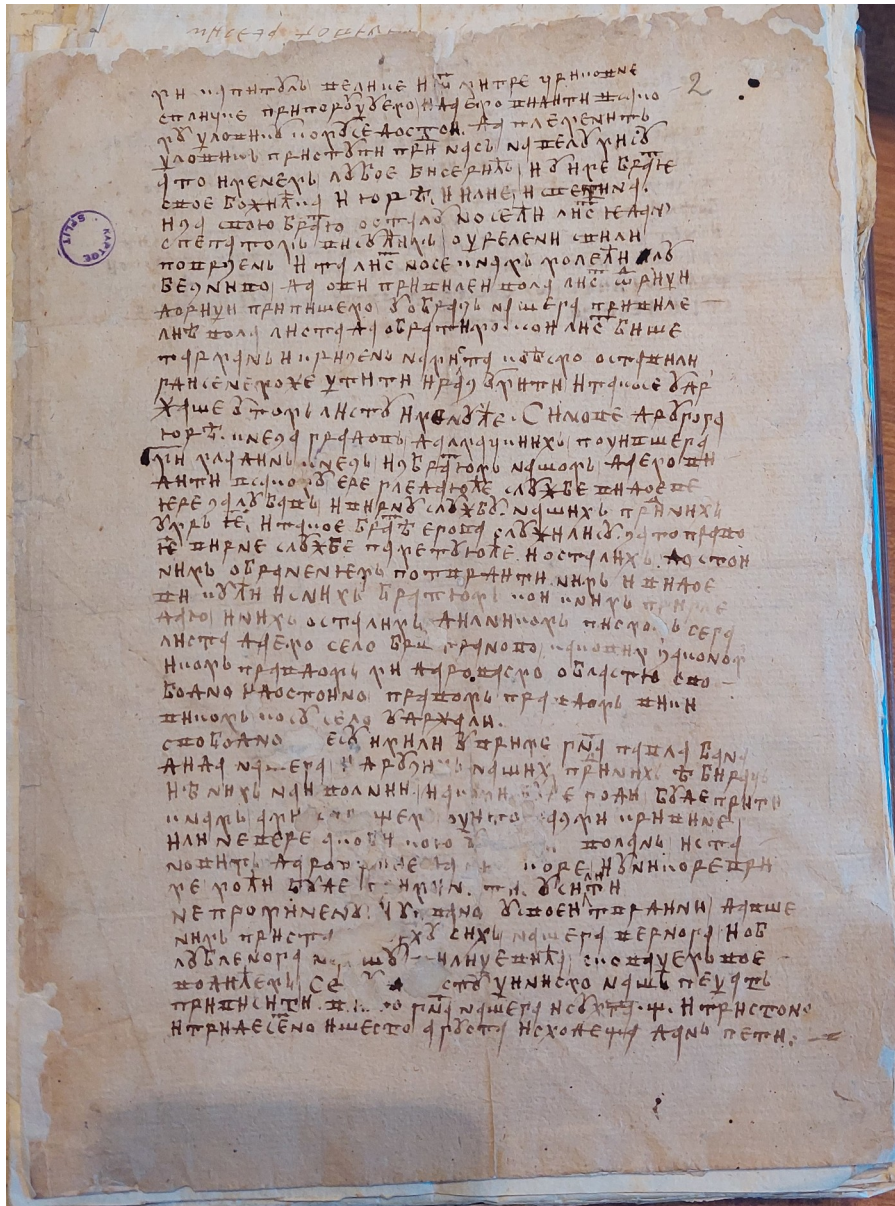
za, radi

zabrana

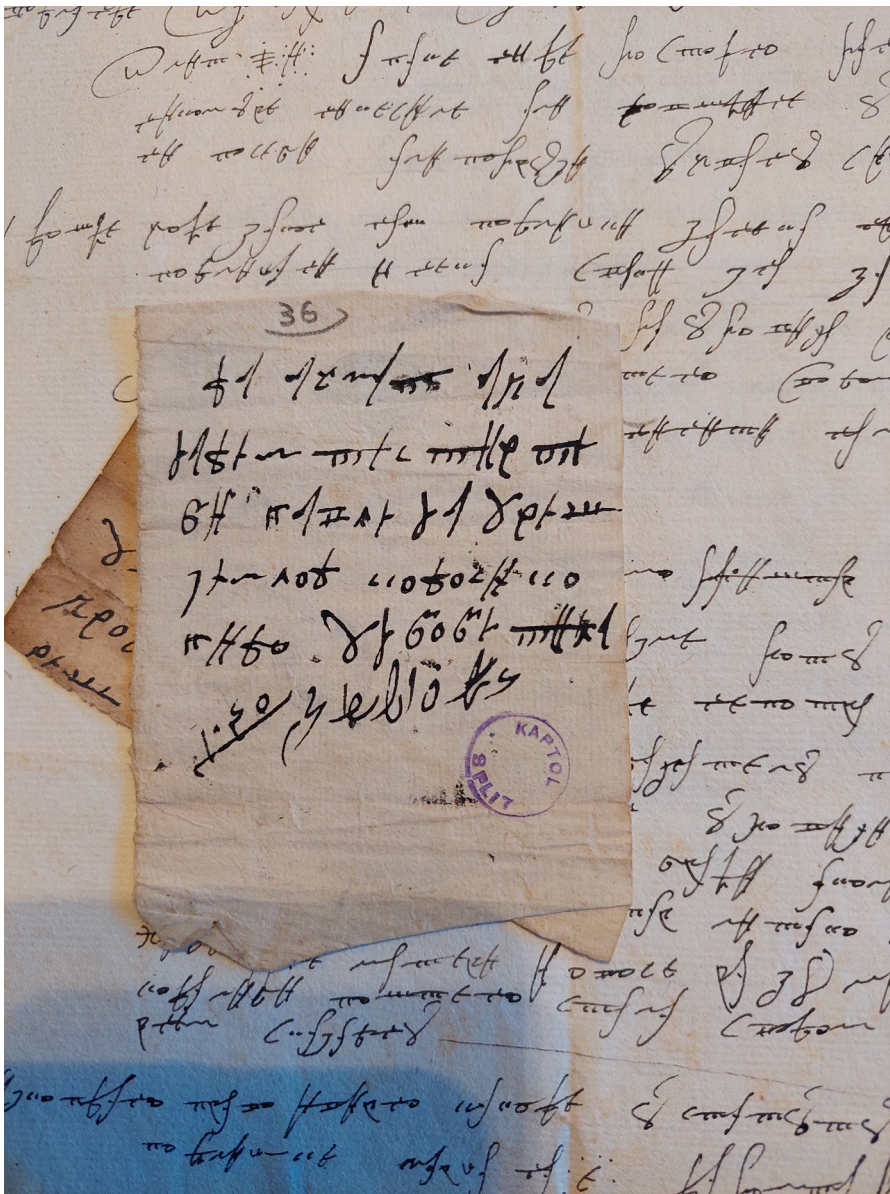
Prilog 3. Tablica posjeda crkve svete Marije od Žrnovnice iz dokumenta KAS 19, l. 214.

	Broj čestica	Broj „vretena”
Između Pricvića i groblja	1	65
Na putu blizu crkve	1	20
Blizu crkve	2 8+16	
U Drobnušu	1	12
Na sedri blizu split. općin. mlina	1	24
Pod Gradcom	2 10+7	
S druge strane Gradca	2 8+7	
Blizu vode Slatka	2 7+18	
U Pricviću	1	7
Pod mostom Perunom		
blizu rijeke Žrnovnice	3 7+18+8	
U Blatu blizu rijeke	1	25
U Opaćem selu, Nogatice	2	25
Stinica	1	8
U Humcu	1	16
Iza Velikog Kamena	1	25
U Katunu	1	12
U Vrboviku	1	22
Blizu sela Križ	2 7+20	
Ukupno	26	261
Preračun m ² niža vrijednost= *850		222372
viša vrijednost= *870		227331

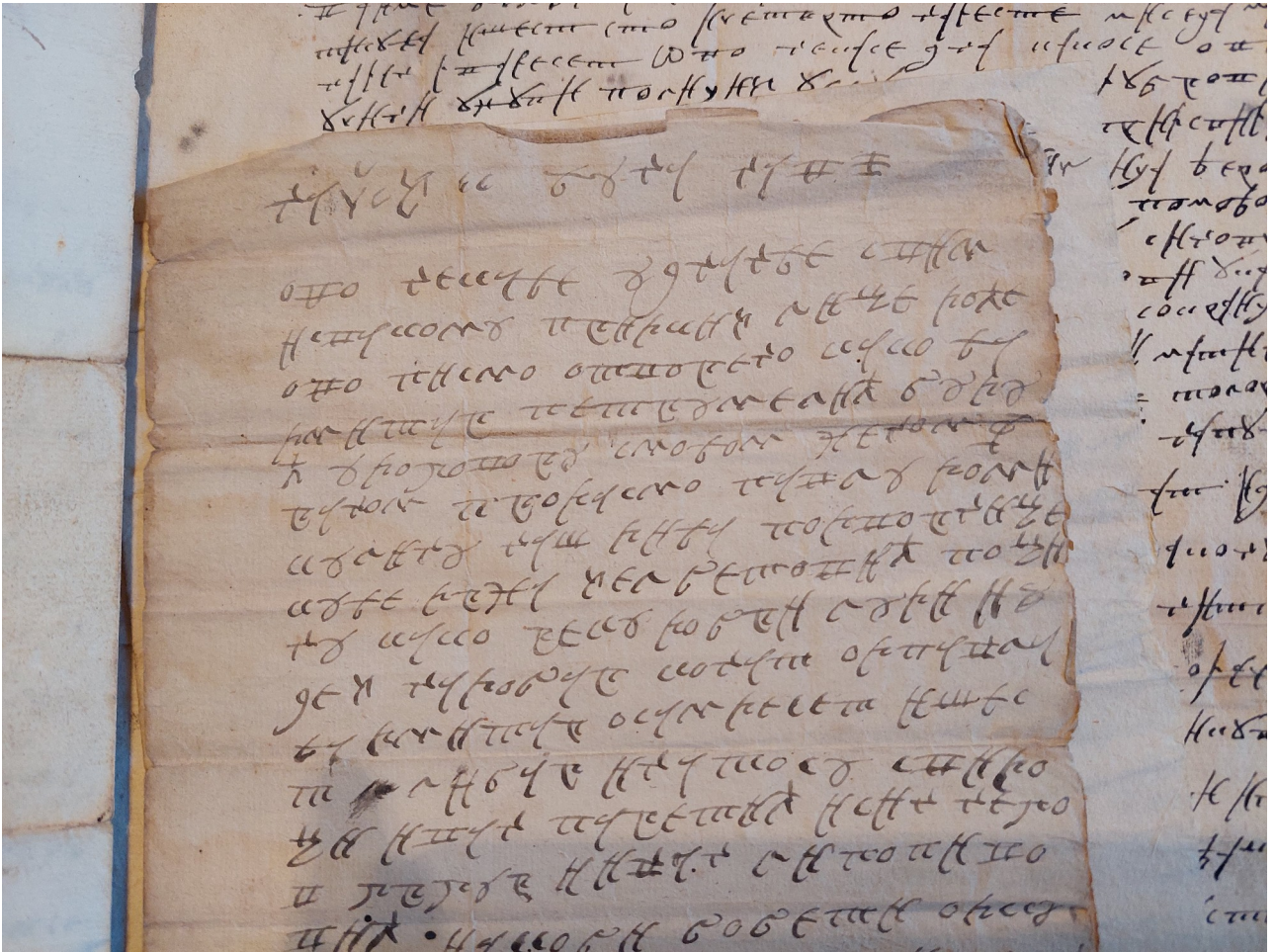
Prilog 4. Slikovni prilozhi

1. slika - KAS 490, 1. 2

4. slika - KAS 490, f. 36

5. slika - KAS 490, l. 67.